

AKADEEMIA

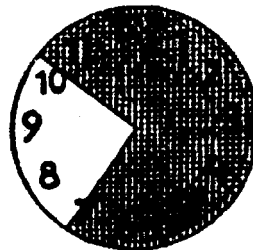

UUE AASTA JA — UUE AJASTU ALGUS - - - - -	A. ANNIST
MAJANDUSPOLIITILISI ULESANDEID JA ETTEPANE- KUID II - - - - -	R.
KEELE OSAST VAIMU ARENGUS - - - - -	A. SAARESTE
KAKS KIIRPROFIILI - - - - -	A. ORAS
JÜRI J A A K S O N 70-AASTANE - - - - -	A. HELLAT
TEADUS JA UUS EUROOPA	
RAHVUSVAHELISEST VAIMULAADIST	
ÕIGLUSE ANTINOOMIA ANTIIKSES UHISKONNAS - -	E. ROOS

JNE.

NR. 8 · DETSEMBER · 1939

PÜHENDAGE

OMA VABA AEG ENESE
ARENDAmiseLE, LUGEDes
KIRJANDUST

SUURES VALIKUS
HEAL PABERIL JA
KÕVAS KÕITES

KONTORAAMATUID

KOOLIRAAMATUID
KOOLITARBEID
KIRJUTUSMATERJALE
JONISTUS- JA
MAALIMISTARBEID
PABERIKAUPU

KONTORITARBEID

JNE. SOOVITAVAD

«PÄEVALEHE»

RAAMATUKAUPLUSED
TALLINNAS, KARJA 23 • PIKK T. 2

AKADEEMIA

NR. 8 (22)

DETSEMBER

1939

UUE AASTA JA — UUE AJASTU ALGUSES

Mõningaid sihtjooni mele ühiskondlikus arengus

Vaevalt keegi võib kahelda, et me praegu seisame mitte ainult uue aasta, vaid ka ühe terve uue ajajärgu alguses. Euroopa uus sõjaolukord, mis võib kesta aastaid, Vene-Saksa sõprus või vähemalt ühine vaen Lääne demokraatiate vastu, mida samuti pole kummalegi kasulik katkestada vist veel nii pea, eriti aga Eesti ja N. Liidu vastastikune abistamis-pakt ja sakslaste lahkumine Eestist — need on neli nii suurt ajaloolist tegurit, et nad põhjalikult on muutnud meie rahvusvahelist seisukorda ja nii paratamatult sunnivad meid vastavalt ümber kujundama või vähe-malt uuesti läbi kaaluma ka oma sisepoliitilisi ja rahvusideoloogilisi seisukohti. Poliitika on juba ükskord võimaluste kunst ja vastavalt vajalik ka tema püsiv kohandamine uutele olukordadele. Siin ei ole aegajaline muutus mitte pahe, vaid voo — muidugi kui see sünnib mitte mõne üksikisiku või kihi huvides, vaid kogu rahva püsivate elusihthide saavutamiseks. Nendeks põhisihthideks on aga kindlasti: rahvuse ja riigi iseseisev kestmine ja kasvamine, elukohase kultuuri arendamine ja sellest osasaamise võimaldamine võimalikult kõigile rahvaliidmeile. Need püsivad väärtuste mõõdupuud alati silmi ees, ei tohiks tarbe korral olla kahju muuta ka seniseid riigi- ja eluvorme, mis on ju ainult vahendid nende põhiväärtuste saavutamiseks. Ja veel vähem tohiks kunagi keelatud olla nendest põhisihthidest lähtudes ausalt arvustada neid kunagisi vahendeid.

Kahjuks on „vaikiv olukord“, mõeldud küll ainult ajutise tervendusvahendina, mõjund meie avalikule ja seltskondlikule arvamisele juba nähtavasti nii uinutavalt ja loistavalt, et senised sõnavõttud meie uudseist väljavaateist ja sihiasetustest on olnud üsna pinnapealsed ja üldisõnalised. Ei ole ära kasutat isegi praegusi (kitsaid kuid siiski seniseist juba laiemaid) endaväljendusvõimalusi, vaid on enamasti ainult passiivselt jäädud ära ootama ametlikke juhiseid, mis loomulikult on ainult n. ü. diplomaatilised või lühema perspektiiviga, siis „olupoliitilised“. Kuid nendeski on apelleeritud juba suurema seltskondliku isetegevuse poole, ilma milleta ju igasugune demokraafia uuestiülesehitus jääks ainult fraasiks.

Ei tohiks seepärast üleaarused olla ka alljärgnevad mõtted meie ühi-seist ülesandeist uues olukorras. Kuna nende väljendajal puudub iga-sugune võimalus olla lähedal otsustavaile keskusile ega ta oma ka era-teatejaamu, võivad ta seisukohad ehk mõnele suuremale asjatundjale tunduda paiguti „naivid“ või teorefiseerivad. Aga nad oleksid oma ülesande täitnud ehk ka siis, kui nad neid kutsutud ja seatud päristarku kutsuksid avalikule seletusele või asjalikule vastuvaidlusele.

Üks uue olukorra peamisi tulemusi on, et ta peagu kõigis riikides sisepoliitika üle on asetand välispoliitika primaadi. Kas sõdivad või miitfeseõdivaid, oleneb kõigi nende elu ja heaolu suurriikide omavaheli-sest hiiglaheitlusest. Kõik siseelu peab tahes-tahtmata arvestama välise võitluse või endakaitse vajadusi.

Teine tähtsaim muutus on senise Vahe-Euroopa, selle Versailles's ka poliitiliselt iseseisvaks teguriks muutund kujundi kokkuvarisemine. Poola ja Tšehhoslovakkia iseseisvuse hävitamine on lõhkund selle Jää-merest Musta mereni ulatuva riikidevõõtme südame ja toond tagasi olu-korra, mis siin on valitsend ikka siis kui kas Vene või Saksa on olnud tugevad. Rumeenia lõunas ja Soome põhjas püüavad veel kõigi pingu-tustega säilitada oma iseseisvat kuuluvust üks Balkani, teine Põhja riikide erapooletusse rühma. Balti riigid aga on abistamispaktidega ja baaside lubamisega uuesti liidetud suure idariigi militaarsesse võimutsiooni, kuigi muis, s. o. peamiselt sisemiselt asjus nad on säilitanud oma suveräänsuse. Viimaseil aastail nii mõnegi poolt hellitet lootus erapooletust Baltoskan-diaast on siis sedapuhku jälle purunend.

Me ei taha ega õigupoolest saagi kõnelda selle meie uue olukorra halvemustest või paremustest riiklike välissuhete alal. Meie ei saa ega tohi kahelda, et meie suur kaitse-liitlane taganeks oma pühalikest lubadus-dest ja hakkaks kitsendama meie muudki suveräänsust — kas otsesel või kaudsel teel. Meil pole ka olulist alust karta, et ta seda teeks tulevikus, sest et see peale sõnamurdmisega kaasas käiva endaalanduse oleks temale endale ka mittekasulik, kuna ta kutsuks välja kogu eesti rahva jõulise vastasrinna ja juhtuva välissõja puhul muudaks meid usaldata-vaist liitlastest küllalt kardetavaiks vaenlasiks.

Võtame seega eelduseks, et meie välispoliitiline olukord püsib sel-lisena kui ta on praegu.

Kuid just see sunnib meid väga ja väga suurt tähelepanu juhtima meie sisemisele olukorrale ja hoolitsema selle eest, et siin tõesti k õ i g i s kihtides edasi kehtaks ja süveneks ka see suveräänsuse t a h e, mis on olu-lisim kultuuriväärtus iseendast kui ka tähtsaim eeldus nii meie riikliku kui kultuurilise iseseisvuse püsimisele. See on, millele peame mõtlema kiiresti ja otsustavalt, sest juba ongi sel alal esinend kahtlusitekitavaid süm-p-toome kas või rahvusliku ja riikliku loiduse või suveräänsuse mõiste väärt-õlgitsuse kujul.

Ei maksa end hellitada lootustega, et juba kakskümmend aastat ise-seisvust oleks tõesti igast eestlasest välja juurind rahvusliku alamuskom-pleksi ja teind ta nii iseteadlikuks, et ta ainult rahvusteadvuse pärast loo-

buks näit. ainelistest paremustest. Lahkuvate sakslastega kaasajoonsnud kadakate kari tõendab järjekordselt, kuidas elab priskelt edasi see A. Jakobsoni poolt kujutatud „igavese eestlase“ orjaveri, kes juba suurrahva liikmeks või pooldajaks kuulumise „au“ tõttu loobub oma „rahvustervikust“ — või on koguni valmis tormama tundmatusse tulevikku. Ega ometi või arvata, et selliseid tormajaid on ainult jõukamates kihtides ja ainult lääne poole, mitte aga ka itta? See oleks täielikus vastuolus nii sotsioloogiliste andmetega kui ka meie veel praegu sageli esineva kalduvusega, kas või pimesi silmi idealiseerida suurrahva olusid ja mõnitada omi, olgugi need samaväärsed või isegi paremad. Vastava olukorra tulles on selliseist rahvuslikest roomajaist kergesti valmis kasvama ka rahvuslikud äraandjad.

Selle hädaohu nentimisega ei ole tahetud sõnagi kõnelda teatava „ida orientatsiooni“ vastu — pigem ümberpöörduvalt, nagu allpool selgub. Sellega on tahetud toonitada ainult üht, et uues olukorras, kus läänepoolne rahvuslik surve ja ründehädaoht on kindlasti vähenend ja sakslaste väljarändamise tõttu peagu üldse kadund, meie edaspidiseks suurimaks rahvuskultuuriliseks endakaitse-ülesandeks jääb leida õige kaitseasend idapoolsete ohtude vastu. Tegelikult aga see tähendab: õige vahekorra ja kontakti loomine idapoolsete eluvormidega, võttes sealt üle kõik, mis tingimata meilegi vajalik ja väärtuslik, kuid sellest hoolimata säilitada kõik, mis vajalik meie oma koha seks arenguks, enne kõike ka vaba enesemääramistahe ja vaba kontakt meile iidsest ajast lähedaste lääne ja põhjamaiste kultuuridega. On vaja, et meie kõik rahvakihid väga teadlikult tunneksid, et selline omakohane kõrge kultuurielu on meil võimalik ainult siis, kui võime oma asjade üle otsustada ainult ise, ilma mingi väljaspoolse surveta ja sõltuvuseta. Sellise teadvuse süvendamiseks aga on vaja, et meie enda ühiskondlik kord ja kultuur tõesti oleks võimeline võistleva ükskõik millise meid ähvardava rahva ja kultuuri omaga. Ja siin on peapunkt, kus ka tõsirahvuslik välispoliitika kategooriliselt nõuab senisest suuremat tähelepanu sisepoliitikale, eriti sotsiaalsele olukorrale ja rahvalähedasema juhtkonna kasvatamisele.

Ühenduses meie abistamispahtiga on Nõukogude Liidu poolt kogu maailmale kuulutat, et jutud Baltimaade tulevases sovjetiseerimisest on vale ja laim. On rõhutat ka seda, et revolutsiooniõhufamine välismaail ja sovjetiseerimise püüded või katsed väikese vähemuse poolt on „trotskistlik kallak“, millega N. Liit ise on sõjajalal. Sellest hoolimata jääb uues olukorras selliste „trotskistlike elementide“ Damoklese mõök ikka ähvardama meie eraettevõtluse pea kohale, kui nende poolt oma tööliste võimaldatav elatustase küllaldaselt ei vasta produktsioonile või, vähemalt, ei jaks võistelda sovjetiseeritud maa tööliste elatustasemega. Tõsi küll, esialgu pole viimane tegur veel väga paljuütlev: kui ainult eesti tööline tõesti veendub tõsiasjas, et ta N. Liidu klassivend oma 2—250-rublase kuupalgaga võib muretseda ainult ühe paari saapaid, või umb. 10 kilo võid, või midagi muud umbes samas vahekorras, siis peab ta oma seisukorda veel vähemalt poole paremaks, kõnelemata vanade demokraatsete maade tööliste omast. Kuid siin tuleb arvestada siiski ka

mitmeid teisi tegureid, mitmesuguseid riiklikke soodustusi N. Liidus, peamiselt aga psühholoogilist tõika, et ühiseks riigi-, s. o. rahvavaranduseks mineva lisaväärtuse „väljakurnamine“ tööliselt viimasele tundub ikkagi palju kergem kui see kasum, mis ta teab minevat ainult üksikettevõtjale. Seejuures ei tähenda palju, kas see lisaväärtus läheb viimasele tõeliseks „prassimiseks“, nagu seda kibestunult tavalisti arvatakse, või vähemalt selle dispositsionaalseks võimaldajaks, kuigi ta tegelikult tootmiskäiku tagasi paigutatakse.

Mulle meenub ikka jälle kõnelus paar aastat tagasi ühe Leningradi „muster“-töölisega. „Kas te ei leia,“ ma küsisin, „et ka teie korra juures teie töövaevast väga suur osa „ekspluateeritakse“, arvatavasti suurem protsent kui vanul kapitalistlikel mail — ja et see nii siin kui seal läheb peamiselt tootmisvahendite suurendamiseks?“ „Ekspluateeritakse?“ ta vastas, „sellele pole ma mõtlendki. Kõik need vabrikud on ju meie ühine varandus.“ Tegelikult võivad ju ka nende riiklike vabrikute bürokraatse administratsiooni kulud olla suuremad kui mõistliku eraettevõtja isiklikult raisatud summad — tööline aga usaldab ikkagi eraettevõtjat palju vähem kui „meie ühise varanduse“ juhte, eriti siis, kui ta viimaste valimisel vähegi võib kaasa kõnelda.

See ja mitmed teised tegurid juhivad siis mõjukalt selle poole, et ka meie laiade hulkade riiklik-rahvuslikku meelsust ei tule püüda kasvatada mitte ainult propagandaga, vaid ikkagi päris tõsiste sotsiaalsete reformidega ja olukorraga, mis sellele propagandale looksid ka reaalse, ainelise aluse. Selles mõttes võib uus olukord ja „trotskistlike elementide“ alaline ähvardus isegi hästi mõjuda, vähemalt seevõrra kui ta ettevõtjate kasuaplust aitab taltsutada juba nende enestegi tulevikuväljavaadete pärast. On küllalt tähelepandav, kuidas kohe pärast pakti sõlmimist ka ettevõtjaskonnale lähedal seisvaist valitsuse ringidest otsekohe jälle elavamalt lubama hakati suuri sotsiaalseid reforme. On ju igaühe seisukohalt mõistlikum leppida vähema puhaskasuga, kui riskeerida kõige kaotamisega — kõnelemata kogu rahva huvidest.

Kahjuks ei ole neid reformide-lubadusi seni siiski veel suuremat teostatud — samuti kui poliitilise organiseerimisvabadusegi töotusi. Kui arvestada selliste lubaduste juba võrdlemisi kauast kestvust, näib nagu kipuks siingi korduma vana baltisaksa traditsioon, mille järgi iga järeleandmisega viivitatud aastat juba peeti ka võiduks. Kahjuks — meie õnneks — lõppes see „võitude“ rida järsu katastroofiga 1917/19. Kas meile õnneks on aga ka mõni uus katastroof, on siiski veel väga küsitav.

*

Kuid nii tarvilised kui meile ongi näit. üldise vanaduskindlustuse, suurema lasteabiraha jne. seadused, ometi ei tohi me nüüd enam piirduda ainult nendega. Just poliitiline olukord ja psühholoogilised tegurid, samuti aga ka erakapitali vähesus jne. peaksid nüüd juhtima senisest veel suurema riikliku ettevõtluse kui ka mõne senise eraettevõtte riigistamise poole, protestigu Kaubandus-Tööstuskoja ringid selle vastu palju tahes. On ju otse naeruväärne praegusajagi riiki asetada ainult erakapitalisti öövahi ossa, ja keelda riigil asufada ettevõtteid ka seal,

kus see temale, s. o. rahvale — kasulik on! Tuleb lõplikult ja kategooriliselt loobuda ikka veel propageeritavast vaatest, et iga üksiku kapitalisti kasud juba iseendast tähendavad ka rahva kasu ja et ainult esimeste kaukaisse ja ettevõtteisse võib sündida rahvusliku kapitali säästumine ja akumulatsioon. See säästumine sellisena on ju vajalik, aga võib väga hästi sündida ka riigi-, omavalitsuse j. t. ühiskondlike varade sektoris, ühistegelikes ettevõtteis, töölistele osakasuna välja antavais aktsiais jne. Vähemalt meie ähvardatud asendis tuleb teha otse majanduselu kategooriliseks imperatiiviks, et ka suurkapital (olgu oma või väliskapital) võib töötada ainult kui kogu e e s t i ühiskonna teener, m e i e riigi eluliste ülesannete täitja, mitte kui selle valitsemistki korrumpeeriv parasiit, milleks ta seni sageli on kujunenud, eriti meie suurtööstustesse asetet väliskapital.

Enam kui kümme aastat tagasi, kui allakirjutanu proponeeris vähemalt osalist sotsialismi põhimõtete aktsepteerimist meie rahvuslik-riiklikku kultuuriideoloogiasse, leidis arusaamatuid — ka sotsialiste hulgas — kes sellist „kompromissi“ pidasid absurdseks. Ometi ongi meil maareformist alates teostatud juba nii palju „sotsialismi“, meie riigi metsade, raudteede, kaevanduste, tehaste jne. tõttu on riiklik sektor meie majanduselus juba praegu nii suur, et klassilise kapitalismi seisukohalt meie korda osalt juba võiks nimetada riigikapitalistlikuks — s. o. ka riigisotsialistlikuks. Ja kas pole see meile olnud ainult kasuks, isegi siis kui maha arvame kõik asutamisaeegade vigade, partei- ja onupojapoliitika, erakapitalistliku ja bürokraatliku korrupsiooni jne. tõttu saadud kahjud, õppe- ja valurahad? Mis on ratsionaalne põhjus, mis keelaks meid sellise sotsialismi teel edasi arenemast, eriti nüüd, kus seda toetab, jah, otse nõuab meie suure naabri paljutähendav liitlus? Mis peaks meid nüüd keelama senisest suuremal määral teostada palju ligemat riiklikku kontrolli ka suurte eraettevõtete üle — ja miks mitte ka koos viimaste eneste töölistega? Miks mitte riikliku tarbe või ühiskondliku kasulikkuse korral ka mõnd senist eraettevõtet, kaevandust või koske riigistada, eriti kui see töötab väliskapitaliga, mis kogu aeg oma bilansside võltsimise ja muu sellisega on kippunud tüssama Eesti riiki, armetult mõnitama ja kurnama eesti töelist ja oma kasumkapitali Eestist salaja välja vedand? Keda peaksime nüüd veel kartma või keda arvestama välismailgi? Nii-kuin-nii on vaevalt usutav, et siia „Vene vasalliks“ mõnitet maale, kus asuvad Nõukogude Liidu sõjaväed, võiks veel tõmmata uut väliskapitali. Kas pole aga just uus Vene ja Saksamaa näidand, kuidas saab ka ilma suurema väliskapitalita üles ehitada väga palju — kui ta h e - t a k s e ehitada? Milleks üldse rippuda nii väga igasugu nimetuste või tardund doktriinide küljes? Tegelikult on seda „riigisotsialistlikku“ suunda pooldand mitte ainult sotsialistid, vaid ka varasem tööerakond, selle eest on võidelnud osalt enne ja veel rohkem nüüd Jaan Tõnisson, ja selle printsiibid on mitmeti olnud juhtimas ka „vaikiva olukorra“ aegset režiimi, kuigi viimase ajal uute riigiettevõtete asutamisega kõrvuti on käind ka endiste osaline „aktioneerimine“ ja kurjad keeled siin kõnelevad mõnestki korrupsioonilisest. Autoritaarse korra juures see ongi paratamatu. Kuid ka siin on teatud kurikuulus minister asendund palju

suuremat usaldust nautivaga, kelle võitlust „Madaam Sohvide“ vastu vist mõnelgi korral toetaks ka iga sotsialist. Ning meie ühistegelise liikumise ühe juhi, J. Põdra poolt hiljuti (18. okt.) Eesti Majandusteadlaste Seltsis esitet majanduskavas tohiks olla palju vastuvõetavat ka reaalselt mõtlevale marksistile, kes ei poolda sovjetiseerimist ja sellele paratamatult järgnevat elatustaseme langust. Sakslastest maha jäetud suurte tööstuste riigistamine, üldse loodusvarasid eksploateeriva raskestööstuse asetamine riikliku kontrolli alla, riiklik tööliskorterite ehitamine, ka väikeste kapitalide juurdetõmbamine riiklike ja ühiskondlike ettevõtete juurde, jne. — need J. Põdra põhimõtted on sellised, mille alusel võiks juba vaielda kõigiga. Sest et tarbekaupade valmistust ja üldse kesk- ja väiketööstust on otstarbekohane jätta eraettevõtja ja ühistegevuse kätte, see leidub ju näit. ka mõne kommunisti programmis.

Sama maksab pankade kohta. Isegi N. Liidus maksti hiljuti veel hoiusummade eest riigihoiukassadest tervelt 10% intressi (nüüd vist vähem). Et aga meil iga erapank just peaks ilma riikliku kontrollita spekuloida võima, see ei tohiks tõesti olla mingi „üldrahvuslik“ vajadus. Finants- ja suurkapitali „tasalülitus“ on sotsiaalse rahvuslusegi suurimaid nõudeid.

Eraettevõtlus on vajalik kõigepealt oma ärilise painduvuse tõttu ja selleks, et ära hoida riikliku ettevõtluse bürokraatlikku tardumist, (nagu seda väga palju võib märgata N. Liidus). Aga veelgi vajalisem on ka riiklik ettevõtlus, et tasakaalustada eraomaniku liigkasupüüdlust ja paremini organiseerida alasid, kus muidu areneks anarhiline võitlus või mis muidu üldse jääksid viljelemata. Vahevormi moodustavad kommunaal- ja ühistegelised ettevõtted, mis enam või vähem ühendavad mõlema vastavormi vourusi, kuid eeldavad tugevat sotsiaalset kultuuriteadvust. Meie rahvusriiklik ideoloogia peab jaatama kõiki neid kolme ettevõtluse vormi, erilise rõhuga aga kahel viimasel. Ainult siis jaksab ta kaasa tõmmata ka muidu tihti Vene poole igatsevaid töölistkihte, ilma ometi vastarinda tõukamata lai keskkihte ja eramajanduslikult häälestatud talupoegi.

Kuidas seda programmi nimetada, on kõrvalise tähtsusega. Kuid „riigisotsialistlik“ või „kooperatiivne“ silt tohiks temale olla küll enam iseloomustav kui näit. „liberalistlik“, millega ta ju majanduse alal paiguti on täielikus vastuolus (kindlasti ei sobi temale ka fašistlik, kuna ta nõuab demokraatiat ja vaimsel alal pooldab täit vabadust).

Maareformiga algas meie rahvuslik majandus- ja sotsiaalpoliitika, maareformi vaimus peaks see ka jätkuma, kuigi vahepealseil aastail sellest oleme üsna hädahohtlikult kõrvale nihkunud. Sotsiaalpoliitika süvendamise, riigikapitalismi ja ühistegevuse arendamise kaudu kooperatiivsele riigisotsialismile — see peaks olema meie ühiskondlik arengutee. Hea tahte ja oskuse puhul peaks see olema läbiviidav ka demokraatsel teel. Ja ühtlasi on see ainsaks püsivaks aluseks ehtsale, elujõulisele, sotsiaalsele demokraatialle. — Seda oma eeskavaks seadiv demokraatlik rahvarinne oleks meil praegu vajalisem kui kunagi varem.

Meie geograafiline asend on meid ikka disponeerind olema vahe- talitajaks ja vahevormiks Ida ja Lääne, eriti aga Ida ja Põhjamaade vahel.

Välismaiste vaatlejate (näit. J. Cathala) arvates on turistilegi meie maa kõige huvitavam omapärasus see, et siin Vormsi ja Ruhno, Ingeri ja Irboska vahel kohtuvad nii mitmesugused kultuurid ja eesti oma rahvakultuur neist on loond omapärase, väga vaheldusrikka ja siiski kokkukõlalise sünteesi. See määrab ka meie õige arengutee tulevikus. See maa siin on ikka kuulund Lääne kultuuri piirkonda, teda ei saa liita Idaga ilma teda hävitamata. Aga ta on ühtlasi kogu aeg olnud läbikäimises ka Idaga, ta on pidanud arvestama ka Ida eluvorme — ja ta on sageli sealt ka võind õppida head. Ta pole olnud ainult „lääne kultuuri valvepost ida barbaaria vastu, mis pigem murdub kui paindub“; ta on pidanud sageli painduma, et mitte lõplikult murduda, pidand „kuulama mitte oma südame, vaid oma mõistuse häält“ nagu praegugi. Kuid just nii on ta võind olla ka mõnede Ida väärtuste vahendajaks Läänele.

Kui mõistame õieti oma ajaloolist missiooni ka nüüd, võime luua oma ühiskonnast ja kultuurist teatava elujõulise, iseseisva vahevormi Ida ja Lääne korra vahel, võime ehk ka oma hädad parandada voorusteni ja olla ehk ükskord eeskujuks teistele. Sest ühes ei saa kahelda keegi — et nii praegused Lääne kui ka Ida eluvormid pole veel kaugeltki ideaalsed, vaid et kogu meie aastakümnete maailm viskleb kriisi krampides ja palavikulistes uue korra loomise katsetustes, kus iga iseseisev otsimine ka väikerahva poolt võib olla viljakas kõigile.

Need on ideaalid ja ülesanded, nii suured ja rasked, et neid kindlasti ei suudeta teostada ilma kogu meie rahva kaastööta. Enne kõike aga on selleks vaja seda kaastööd võimaldavaid muutusi meie praeguses korras ja valitsevas mentaliteedis.

Nii palju kui meil viimaseil aastail ka on tehtud ja tõesti positiivset saavutet, üheks suureks puudujäägiks on seejuures ometi kodanikkude suure hulga passiivistumine — eemalejäämine või mugav minnalaskmine maarahvas, põhimõttelage karjerism intelligentsis ja kasvav umbusk ja kibedus töölistkonnas. Isegi autoritaarseis mais on äärmiselt aktiveeritud partei see, mis enam või vähem seob laia rahvakihti valitsusega; veel enam on demokraatseil mail selleks parteid mõõda-pääsmatud, olgu neid siis kas või ainult kaks-kolm. Ilma sellela muutub iga režiim ikka enam ainult teatud kildkonna oligarhiaks ja näiliselt „demokraatlikultki“ valitud parlament ainult nõusolijate jututoaks. — Et meiegi praegune parlament varsti peaks asenduma uuega, on vist paratamatu — kui tahetakse vältida midagi pahemat.

Teiseks paratamatuks eelduseks on konkreetsema avaliku kriitika võimaldamine. Peamiselt positiivne propaganda ja selgitustöö, mitte vastasarvamiste keeld on see, millega saab kasvatada massides seda kultuuritahet, mis on vajalik eelmainitud ühiskondlikuks arenguks. Meil aga on osatud küll opositsioonilisi ajalehti sulgeda või tasalülitada, riiklik propaganda aga piirdub enamasti vaid pinnaliste ja väheütlevate fraasidega, mis sageli vaevaks ei võta konkreetsemalt selgitada isegi riigi juhtide poolt antud loosungeid. Näib nagu sel alal poleks meil üldse veel talbatud oma peaülesandeid.

Kolmandaks tähtsaimaks vajaduseks uues olukorras on intelligentsi suurem lähenemine rahvale, niihästi talupojale kui töölistkonnale. Sellest on ta vahepealsel „oligarhnilisel ajastul“ ikka enam võõrdund — ja nii ühtlasi osalt juba ka ise muutund juuretuks ja selgrootuks bürokraatide ja karjeristide massiks, kel pole enam mingit elavat kontakti laiemate hulkadega ega nende vajadustega. Ainult neist kogu rahva vajadustest tingitud ja ideoloogiliselt seotud rühmituste ja ühisrinnete kujundamisega asub intelligents uuesti oma juhikohale. Ja ainult nii ehk suudetakse vältida ka seda „kambakraatiat“ ja klikestumist, mis vana balti traditsiooni põhjal ikka veel kipub mürgitama isegi neid, kes näiliselt selle vastu on kõige ägedamad. Sedagi vaevalt saab vähendada ainult paari ühise õllejoomisega seltside ja korpide vahel.

Sellesuunaline suur ümberkujunemine meie haritlastiku mentaliteedis peab tulema — ja arenema eriti alt üles. Aga see ei tähenda, et paralleelselt tõesti midagi ei peaks sündima juba peatselt ka seal ülal, eriti meie kultuuri ja hariduselu juhtivais keskustes. Kahjuks just see on ala, kust nüüd lõppevast ajastust kaasa võib viia kõige vähem loorbereid, küll aga kibedaid etteheiteid aina kasvava bürokratismi ja õõnsa võltsisamaaluse soodustamises, kui mitte vahel otse korruptiivses klikepoliitikas. Ülikooli autonoomia hävitamine, üliõpilaskonna vahekordade teravaks ajamine ja haritlaskonna lõhestamine, kultuurkapitali ikka suurem bürokratiseerimine, kirjanduse ja kunstielu tasalülitamispüüded, keskkoolide vähendamine, õpetajate alistamine igasugu direktorite omavolile jne. — need on kõik veel väikeasjad võrreldes kogu meie rahvahariduse ala kängujätmisega. On otse skandaal, et praegu istume Euroopa kõige lähema sundusliku algkooliga rahva häbipingis! Ei ole aga täitund ometi ka lootused, et rahvahariduse madalalhoidmisega jaksaksime nüüd veel uuesti panna tõusma rahva juurdekasvu. Just sündimuse pidev, hirmuäratav langus on vastus poliitikale, mis rahvahariduse madaldamise ja uue härraskihi ning härrasmehe mentaliteedi soodustamisega on aina suurendand vaheseinu ja vastuolusid meie ühiskonnas. Sest just viimasega kaasub ka suurenev karjerismivaim, ronimispüüe ja — lastekartus.

Kas suudab uuski hariduselu juht siin üksi palju muuta? Kas suudetakse õigeaegselt astuda mõjuvaid samme, et meie ühiskonda tõeliselt ühtlustada ja klassivahesid tagasi viia kas või sellisegi demokraatlikuma seisukorraneni, kus nad olid Vabadussõja ajal? Kas suudetakse veel kord saavutada tookordset rahvuslikku ühtlust — või sellist üksmeelt, visadust ja heroismi, nagu seda näeme praegu ühe teise demokraatliku väikeriigi rahva võitlustes?

Kuid nii oleme tulnud üksikküsimuste juurde, mis õigupoolest enam ei kuulu siia, nõudes igaüks ligemat kaalumist asjatundjate poolt. Käesolev sõnavõtt tahtis olla ainult katse üsna üldjooneliselt skitseerida meie arengu peasuunda ja praegusest seisukorrast kerkivaid mõningaid ülesandeid, millest ei tohi enam tuimalt mööduda keegi, kel kallis on rahva tulevik.

A. Annist

MAJANDUSPOLIITILISI ÜLESANDEID JA ETTEPANEKUID II

Kuidas võiksime juhul, kui meil tõesti töötava rahvastiku tulud nii madalad on, veel osa nendest tuludest tarbimisest tagasi hoida ja neid kasutada hoopis veel rahvamajanduse finantseerimiseks?

Kuid vaatleme probleemi reaalsemalt. Majandusteaduses tavatsetakse liiga palju opereerida igasuguste keskmistega, tuletustega ja üldistustega. Hoopis viljakam on tegelikkude olukordade asjalik vaatlus. Millest siis oleneb asjaolu, et laiade masside tulud on nii väikesed, et neist jätkub vaid elatustaseme alalhoiuks, mis on ligilähedane elatusmiinimumile? On ju selge, et umbes 100-kroonilise kuutuluga lastega leibkond ei saa endale lubada mingeid kulutusi, mis ületaksid elatusmiinimumi — kui seda siiski tehakse, siis sünnib see enamasti mõne olulise kulutuse vähendamise kaudu, nagu seda on toit. Juba eespool mainisin, et madal töötotlikkus ja sellest sõltuvad madalad palgad on selle põhjuseks. Kuid võime põhjusi ka hoopis teisest küljest otsida ja püstitada väite ka niimoodi: põhjus, miks laiade masside tuludest jätkub vaid elatustaseme alalhoiuks, mis on ligilähedane elatusmiinimumile, on asjaolu, et leibkonnad on liiga suured — ainult üks kutsealal töötav perekonnaliige, isa, peab oma väikese palgaga ülal pidama iseennast, naist ja tihti mitugi last. Poissmehele jätkuks ju väga hästi umbes 100-kroonisest kuutulust, perekonnale sellest jätkub hädavaevalt. Sellest näeme: mitte keskmine töölise kuupalk, ega keskmine tunnitasu ega mingisugune teine sellesarnane keskmine, ei ole oluline, vaid oluline on hädavajaliste põhiliste tarvete rahuldamiseks minevate kulude suhe tuludega. See määrab elatustaset ja sellest oleneb säästmise võimalus või võimatus. See on otse põhiliseks reaalsuseks, mis peab jääma lähtekohaks igasugustele kalkulatsioonidele. Algelemendiks on siin leibkond, mitte üksik isik. Seda õieti enesestmõistetavat tõde ei ole meil seni küllalt tähele pandud (ka mujal mitte), seepärast tuleb rõhutada, et see on otsustavaks asjaoluks, mida tuleb arvestada hoopis rohkem kui seni nii majanduspoliitikas kui ka just eriti sotsiaalpoliitikas.

Seni on meil leibkond olnud vaid statistiliseks mõisteks, ei ole keegi veel vaevaks võtnud seda *de facto* tunnustada ühiskonna algrakuks, seda tõsiselt aluseks võtta kasvõi sotsiaalseadusandluseski. See on suur ja tähtis probleem, millest arusaamine ja mille lahendamine ongi praegusaja fsivilisatsiooni üks eluküsimusi — kuid see laiem probleem ei kuulu praegu arutamisele.

Nii kapitalistlikus kui ka sotsialistlikus ühiskonnas tunnustatakse põhimõtet: igaühele antakse sotsiaalproduktist (rahvamajanduslikust kogutulust) vastavalt tema jõudlustele. Mõlemas ühiskonnas on kehtiv ka teine täiendav põhimõte: töövõimete ühiskonnaliikmete ülalpidamise kohustus lasub kogu ühiskonnal.

Mõlemaid põhimõtteid on mõlemas majandussüsteemis ka rakendatud, neid peetakse täiesti õigustatuks nii eetiliselt kui praktiliselt, nii poliit-

tiliselt kui majanduslikult seisukohalt. Kapitalistlikus kui ka sotsialistlikus maailmas töötatakse innukalt nende põhimõtete rakendamise viiside parandamise ja arendamise alal, lootes sellest suurt kasu ühiskonnale — seda eriti praegu ka just Venemaal esimese põhimõtte suhtes (tükitöö etc.). Ka teine põhimõte on leidnud üha suuremat tunnustust ja rakendust — ühte viisi mõlemas majandussüsteemis. Kuid siin satume otse hämmastavale paradoksaalsele nähtusele, mis esineb samuti mõlemas süsteemis (kuigi sotsialistlikus relatiivselt pehmemal kujul): ühiskond hoolitseb küll otse liigutava pedantsusega ühiskonnale kasutute või isegi kahjulikkude elementide eest, nagu seda on nõdramõistuslikud, vigased, joodikud ja kurjategijad, andes neile igasuguse vastutasuta prii ülalpidamise, kuid kõige suurem ja ühiskonnale kõige kasulikum ja tähtsam osa töövõimetutest, mis moodustab paljudes maades kaugelt üle poole kogu rahvastikut (meil vähe alla $\frac{1}{3}$!) ei saa mingit kasu teisest põhimõttest, sest nende kohta seda ei rakendata. Selle eest aga jälle kiidetakse neid küll ametlikult ja mitteametikult, ülistatakse neid riigi kallima varana ja tehakse isegi pingutusi nende arvu tõstmiseks, mis paistab praeguses tegelikus olukorras groteskse silmakirjalikkusena.

Igaüks teab, kellest on jutt: l a s t e s t. Peaks arvama, et ühiskond vähemalt kaudselt toetaks nende ülalpidajaid, sest need teostavad vabatahtlikult ja isiklikult ülesande, mis põhimõttelikult lasub ühiskonnal. Oleks ju absurdne tunnistada ametlikult midagi vajalikuks ja kasulikuks ja siis mitte midagi teha selle toetamiseks. Kuid paraku sünnib küllalt absurdsusi, ja nii on see ka sel alal. Seni lastele osaks saanud kohtlemine ühiskonna poolt on kõike muud kui lohutav — lastevanemaile.

Esimesel põhimõttel on olemas veel oma väga tähtis lisand: ja vastavalt isiku või töö tähtsusele ühiskonnale — juhtijate hindamise järgi muidugi! Seda järelmärkust kasutatakse eriti ohtrasti muidugi erakordsetel aegadel igasuguste sammude õigustuseks, mis muidu ei näi olevat kokkukõlas esimese põhimõttega. Seda on ka meil üsna palju rakendatud, kui oli vaja kaitsta tehtud vigu ja rumalusi. Kuid iseenesest on see lisand ju täiesti õigustatud — selle vale aplikaatsioon ei tõenda veel mitte selle liigsust ega ekslikkust. Kuid hoopis vajalikum ja õigustatum oleks samasugune lisand aga teise põhimõtte juures, umbes selliselt: „töövõimetute ülalpidamise kohustus lasub kogu ühiskonnal, kes teostab seda, arvestades ülalpeetavate kasulikkust ja tähtsust ühiskonnale“. Kahjuks ei ole seni niisugusest suhtumisest suurt midagi kuulda olnud.

See asjaolu on tekitanud sügavat vastuolu põhimõtete ja tegelikkuse vahel ja erilist sotsiaalset ebaõiglust kaasaegses ühiskonnas, mis on tekitanud ühe uueaja erilise nähtuse: suure sündimuse languse, mis ähvardab viia Euroopa enamarenenud rahvaid, ja sellega Euroopa kultuuri hukkumisele. Seda mitte niivõrd rahuliku väljasuremise kui sõja kaudu: kui mitte möödunud sajandi teisest poolest peale sündimus Lääne-Euroopa demokraatlikes mais ei oleks nii kohutavalt langenud, siis ületaks nad rahvaarvu poolest arengus enam mahajäänud idapoolseid riike, kel ei oleks mingeid šansse võidule sõja puhul.

Ebaõiglus seisneb selles, et esimene põhimõte on leidnud täit rakendamist, ja seda täie õigusega kuna ta on fundamentaalne majanduslik põhimõte (mitte ainult eetilise!) teine aga ei ole leidnud ammugi küllaldast teostamist. Kuna esimese õiglase rakendamine aga eeldab teise teostamist, see aga veel teostatud ei ole, esimest aga siiski rakendatakse, on ilmne, et siin on tegemist ülekohtuga — ülekohtuga perekonna vastu ja sellega ülekohtuga ühiskonna tuleviku vastu. Töötajatele antakse oma osa sotsiaalproduktist ainult esimese põhimõtte järgi, ainult arvestades tema jõudlusi kutsetöö alal, nagu oleksid tasusaajad kõik ühesuguses vahekorras ühiskonnaga. Kuid paraku nad ei ole seda mitte. Osa neist teeb oma töö ja saab oma tasu, ilma et ta peale kõigile sunduslikkude kohustuste täitmise (maksude maksmine jne.) teeks veel midagi ühiskonna kasuks. Osa neist aga teeb sama töö ja saab sama suure osa sotsiaalproduktist esimese põhimõtte järgi, kuid kannab veel vabatahtlikult isiklikult suure osa ühiskonna kohustusist töövõimetute eest hoolitsemise suhtes sel teel, et nad kannavad isiklikult laste kasvatamiskulusid. Ühiskond tasub neile aga ainult osa jõudluste eest — kutsetöö alal; teine sama tähtis jõudluste grupp jääb täiesti tasumata. On selge, et niisugune olukord õiglase ei ole, sest ühiskond tunnustab ju teist põhimõtet ja soovib laste arvu suurenemist.

Seda sotsiaalset ebaõiglust on ka ammugi märgatud ja on samme astutud selle vähendamiseks. Kuid kuigi seda põhimõttelikult vajalikuks tunnustatakse, ei ole ometi kuskil veel asutud selle realiseerimisele tõesti mõjuvas ulatuses. Seda tuleb vist seletada sellega, et seni ei ole veel täielikult aru saadud probleemi põhilisest tähtsusest praegusaja ühiskonnale ja rahvamajandusele. Seni tehtud katsed sel alal on enamikes mais olnud äärmiselt ebarahuldavad — neid võib vaadelda alles veel kui selle lahendamise algust. **L a h e n d a m i s e l** tuleb lähtuda teistest seisukohtadest kui seni. Seni on püütud perekonnaga inimestele iga-suguste väikeste ja suuremate soodustuste andmisega nende koormat kergendada. Tuntud on Prantsusmaal ja Belgias rakendatud sotsiaalpalga põhimõte, mis kindlustab ka eraettevõtetes töötavaile lasteabiraha eriliste „kompensatsioonikassade“ kaudu, tuntud on Saksa abiellumisläenud, Austraalia sünnitus-„bonus“, paljude riikide lasteabirahad ja Vene sotsiaalseadusandlus. Meilgi on viimasel ajal rohkem arvestama hakatud ka tööliste perekonnaseisu — riigiteenijad on kõigis mais ammugi selles suhtes soodsamais tingimuses. Kuid põhimõttelikku lahendust pole kuskil teostatud ega nähtavasti püütudki.

Teoreetilisel on lahenduse siht selge: lastevanemaile tuleb anda sotsiaalproduktist peale õiglase tasu kutselise töö alal tehtud jõudluste eest veel teatav „kompensatsioon“ (nagu prantslased seda väga tabavalt nimetavad) jõudluste eest lastekasvatuse alal, mille tulemused tulevad kasuks ühiskonnale, mitte lastevanemaile.

Selle teostamise võimalusi on mitmeid ja need on väga erinevad. Kuna sotsiaalprodukti ei saa korraga suurendada mõne seaduse kehtesta-

misega, siis on selge, et lahendus p e a b sisuliselt olema sotsiaalprodukti jagamismooduse muutmine perekonnainimeste kasuks, ja sellega — paratamatult — üksikute kahjuks.

Kuna siin on tegemist väga suurte summadega, siis tuleks üldist maksukoormat tunduvalt tõsta, et saada raha, mida vajatakse kompensatsioonitasudeks perekondadele. Kuid seesama maksukoorma tõusmine annaks end tunda ka nendele, keda selle kaudu tahetakse toetada, siis pooldatakse paljude poolt lihtsamat teed: maksusoodustuste andmist lastevanemaile ja erimaksu võtmist vallalistelt, millest saadud tulusid kasutatakse siis veel esimeste toetamiseks. See mõte on aluseks „poissmeestemaksu“ nime all tuntud vallalistemaksule, mida on vist kõige ulatuslikumalt rakendatud Itaalias. Kuid sellelgi on oma suured vead. Kui maks on nii väike, et ta ei koorma maksjat eriti, siis on ka sellest saadav tulu nii väike, et sellest ei jätku kaugeltki antud ülesandeks — ta jääb vaid teatavaks demonstratsiooniks, tunnustusväljenduseks lastevanemaile, tuues neile aga vähe kasu. Kui ta aga on nii suur, et ta tõesti vastaks perekonna ülalpidamise kuludele (s. t. maks peaks võõrandama üle poole sissetulekust!), siis on ta jälle selgesti ebaõiglane. On ju teada, et paljud vallalised säästavad suuri osi oma sissetulekust kasutades neid abiellumise finantseerimiseks: mööblid, kaasavara, pangaarved jne. on paljudele sama tähtsad argumendid abiellumisel kui ilu (mida teatavasti ei saa patta panna!) ja muud isiklikud omadused. Kui aga neilt nüüd võetakse see võimalus, võib sel olla väga soovimatuid tagajärgi. Paljud abielluksid vaid maksudest pääsemiseks, ja paljudele teistele muutuks perekonna asutamine üliiraskeks, kuna selleks säästsummade, kaasavara jne. kogumine vallalises põlves, mis nii väga kergendab perekonna asutamist, muutuks võimatuks. Riik peaks hakkama jagama kompensatsiooniks hoopis suuri abiellumistoetusi, et kuidagiviisi asendada senist levinud vabaftlikku varade kogumist abiellumise puhuks. Niisuguseist ettepanekuist ongi kuulda olnud Saksamaalt — need on loogilised, kui juba asuda üldse niisugusele teele. Kuid isik muutuks sellega täiesti riigi orjaks, isegi oma kõige isiklikumais ja tähtsamais eluavaldusis. Elukaaslase valimine, kodu rajamine ja perekonna soetamine muutuks riiklike seaduste ja määruste täitmiseks ning oleneks pealegi veel igasuguste ülemuste meelevallast. Sellega oleksime tagasi õndsas orjuseajas. Saksamaal ongi riikliku eliitkonna, SS-meeste ja eriti „Führerschulenite“ koosseisu suhtes rakendatud kõige valjemad ja täpsemad nõuded sel alal. Näib, et niisugune tee viib pääsmatult ummikusse, kui seda loogiliselt edasi arendada. Kuid kas meil on üldse teisi võimalusi valida? Organiseeritud ühiskond, moodne „Leviathan“, on igal elualal haaranud rohkem ja kaugemale üksikisiku sfääri — kas ta fungimine seni pühaks peetud isiklikku „eraellu“ ei ole mitte paratamatus? Kui me seda ei tunnusta, kas on meil aga näidata teist teed ülalmainitud probleemi lahendamiseks? Ma arvan, et on siiski.

Seni on seda probleemi vaadeldud ja arutatud, lähtudes sotsiaalpoliitilistest ja demopoliitilistest kaalutlustest. Seetõttu on seni täiesti selgitamata selle laiaulatuslik rahvamajanduslik tähtsus. Ei ole ka veel

kuskil asunud täpsemalt uurima selle probleemi tõeliku suurejoonelise lahendamise võimalusi ega tulemusi, ei ole veel aru saanud sellest, et selle reformimine annab suurepäraseid võimalusi säästmise ja tarbimise määra reguleerimisele ja tarbimise juhtimisele, ning sellega osutuks äärmiselt tähtsaks ja võimsaks konjunktuuripoliitika teostamisvahendiks.

Kuid selgitagem seda lähemalt. Juba piiblis on öeldud, et mitte s a a m i n e, vaid a n d m i n e on tähtsam. Me võime seda täpsemalt väljendada: mitte tulude saamine ja varade omamine ei ole rahvamajanduslikult määrav, vaid nende tulude kulutamine ja varade (= kapitali) rakendamine. Mitte niivõrd palkade kõrgus ja omandustiitlite jaotus ei mõjuta rahvamajanduse käiku, vaid just kulutuste laad ja säästmise (ja investeerimiste) ulatus. See unustatakse tihti (eriti muidugi siis, kui rõhufatakse ikka uuesti kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi erinevust). Samuti unustatakse asjaolu, et elatustase ei olene mitte niivõrd sissetulekutest kui väljaminekutest, mistõttu ka samasuguse sissetulekuga gruppides on väga erineva elatustasemega rühm — tähtsamad neist on vallaliste ja lastega abieluliste rühmad.

Oleme tagasi jõudnud algul mainitud paradoksi juurde — kuid nüüd võime seda lahendada — need kaks tihti unustatavad asjaolud juhatavad meid ise lahenduse juurde. On nimelt võimalik sotsiaalprodukti jagamist korraldada niisuguses proportsioonis, mis arvestab lastega abieluliste jõudlusi ühiskonna kasuks väljaspool kutsetööd, ilma võõrandamata vallalistelt liiga suuri summasid. Kuna me sotsiaalprodukti vabalt suurendada ei saa, selle jaotamise proportsiooni aga muuta tahame, siis ei ole teist võimalust, kui võtta ühelt poolt ja anda teisele poolele. Sellest mööda ei pääse ja selles ei ole ka sisuliselt midagi ebaõiglast — see muutub ebaõiglaseks alles ebakohase teostamise puhul, nagu seda oleks kõrge vallaliste-maks senisel kujul.

Ühiskonnale ei ole tähtis mitte isik isikuna, vaid selle osatähtsus ühiskonnas, tema status. Ühiskond ei taha seda maksu mitte võtta maksu-maksjailt kui isikuilt, vaid kui vallaliselt ja ta annab toetusi teistele, samuti mitte neile kui isikuile, vaid kui lastega abielulistele. Kuna aga üksikisikule vastupidi on tähtis isiklik moment, sest ta jääb ikka samaks isikuks, olgu ta status ühiskonnas milline tahes, siis oleks kahtlemata soovitatav leida niisugune lahendus, mis arvestab ka isikliku momenti. Niisugune lahendus on võimalik: me võime selle asemel, et võtta vallaliselt A ja anda abielulisele B riigikassa lahkel vahendusel maksustamise ja toetamise kaudu, võtta vallaliselt A ja anda abielulisele A, s.t. anda samale isikule tagasi, siis, kui ta oma status on muutunud! Selleks aga ei oleks meil vaja seda maksuga riigile võõrandada — meil on paremaid võimalusi selle teostamiseks. See oleks esimene oluline punkt.

Teiseks väljendati eespool arvamist, et mitte omandustiitel, vaid varade rakendamine on tähtis. Riigile maksude võtmine on sisuliselt varade (= kapitali) rakendamise muutmise koos omandustiitli muutmise

sega. Kuid on ju veel ka võimalus varade rakendamise juhtimiseks riigi poolt ilma nende omandustiitli üleminekuta riigile, varade võõrandamiseta. See on riigi majanduspoliitika tähtsamaid ülesandeid, mille plaanikas teostamine on eriti tähtis kriisiaegadel, kui tuntakse kapitalipuudust. Üks selle mõjuvamaid teostamisvahendeid on nn. *sundsäästmine*, mida väga mitmesuguse nimetuse all ja väga mitmesugusel kujul on praktiseeritud juba ammust ajast, kuid alati ainult riigile kapitali muretsemise sihiga. Me võime seda aga siduda ka mainitud sotsiaalse probleemi lahendamise, ja siis ilmneb, et see võiks kujuneda äärmiselt võimsaks majanduspoliitiliseks relvaks, millega võiks lahendada mitmeid probleeme korraga. Töötajate suures madalapalgalises osas on väga suur eriilmeline rühm, kelle elatustase on vaieldamatult kõrgem keskmisest. See avaldub selles, et sel rühmal jätkub raha üsna suureks luksuskonsumiks, nagu seda on alkohol, lõbustused jne. Sellesse rühma kuuluvad peamiselt vastava grupi vallalised; nende ei ole grupi keskmisele vastav sissetulek mitte elatusmiinimumi vaevalt ületav, vaid hoopis suurem. Neil oleks võimalik säästa üsna funduvaid summasid oma jooksvaist tuludest.

Paljud teevadki seda, kuid suurem osa siiski mitte — seda näitab luksuskonsum, mis ka väiksema sissetulekuga gruppides on üsna tähelepanndav. Selgub, et säästmisevõimalusi on siiski isegi meie madalate palkade juures. Kuna nad meil aga tõesti madalad on, siis tohiksime sundsäästmist ainult neile kohustuslikuks teha, kes seda kanda suudavad. Niisiis: vallaliste maksustamise asemel, mis ei annaks kuigi rõõmutsavaid tulemusi, võime neid kohustada sundsäästmisele. Riik oleks sellega saavutanud sama sihi, mida taotleb maksustamisega: ta võib teatava summa juhtida sinna, kus see on vajalik. Sotsiaalne ebaõiglus oleks lahendatud sel teel, et vallalisile ja lastevanemaile jagatakse sotsiaalproduktist õiglasemas proportsioonis sisuliselt sellelõftu, et nende kulutusvõimalused, s. o. tegelik elatustase nüüd vastaks paremini kogu nende jõudlustele. Ülekohus vallaliste suhtes, mida tähendaks kõrge maksustamine, oleks välditud sellega, et neile jäetakse alles kõik nende oma teenitud kapital. Neilt ei võeta midagi ära, vaid ainult säästetud summade kasutamine allufatakse teatavatele kitsendusile aja ja otstarbe suhtes. Selle täielik võõrandamine riigile maksustamise kaudu on mõttetu, kuna see pole vajalik antud sihtide saavutamiseks.

Selle kava teostamise täpsem organisatsioon ei ole nii väga oluline. Kuulus inglise majandusteadlane J. M. Keynes oma kahes huvitava artiklis, mis ilmusid novembris „Times'is“ sõjaaegse majanduspoliitika kohta, soovib muude abinõude seas pikema arutluse järel olulise mana sundsäästmise rakendamist kõigile töötajaile. Ta teeb ettepaneku kõikide palgasaajate (välja arvatud kõige väiksemapalgalised, kes teenivad alla 35 šillingit kuus) palgast osa sisse maksta sõjaaegsetele sundhoiuarvetele inglise Post Office Savings Bank juurde (see vastab oma

riikliku ilme tõttu meie Riigi Hoiukassale). Need hoiuarved kannaksid protsente nagu tavalisedki, kuid oleksid suletud sõja ajaks. Väljamaksud neist teostatakse alles pärast sõja lõppu osade kaupa, et nende kaudu siis stimuleerida konjunktuuri pärast sõda oodatavas depressioonis. Keynes teeb oma ettepaneku vaid majanduspoliitilisel kaalutlusil, sidumata seda sotsiaalpoliitikaga. „The Economist“, seda ettepanekut järgneval nädalal refereerides arvab, et see ongi ainuke lahendus, mis võimaldaks töötajatele suurema tarbimise praeguste suuremate pingutuste eest — kuigi alles tulevikus. Seni on sõja ajal kasutatud teisi mooduseid — peamiselt müüdi igasuguseid sõjalaenu-pabereid (tihti sunniti kodanikke neid ostma mitmel viisil), mil teel mitte ainult ei võetud riigile juurdekasvatavat kapitali, vaid püüti ka kätte saada olemasolevaid säästsummasid nii pankadest kui sukasäärest. Maailmasõja ajal rakendatud meetodid näitavad, mida võidakse teostada, kui ajutiselt kasutada terve rahvaste säästmisvõimet, kui ajutiselt tarbimist vähendada säästmise kasuks. Kuid sõjaaegses hiigelulatuslikus tootmistegevuses ei produtseeritud mitte tootmishüviseid ega ka mitte tarbimishüviseid, vaid hoopis midagi ebamajanduslikku: hävitamisvahendeid. Kogu rahvamajanduslik säästmistegevus kulus sõja finantseerimiseks. Patsifistid on välja arvestanud, mida kõike oleks võinud teostada, kui oleks sama aja jooksul samas ulatuses tööd ja tooraineid rakendatud tootmis- ja tarbimishüviste tootmisele. „Carnegie Peace Endowment“ trükiste andmeil maksis Maailmasõda 337.846.000.000 dollarit, peale selle veel kohutavad rahas hindamatud kahjud (10 miljonit surnud sõdureid, 23 miljonit haavatuid ja kadunuid, jne.). Juhul kui sama arv tööjõulisi mehi oleks rakendatud sama pingsalt mitte sõduritena, vaid töölisena samasugusele tasule nelja aasta jooksul, oleks Euroopa rahvaste elatustase kaugelt kõrgem kui Am. Ühendriigi oma. Igal töölisel oleks omaette maja aiaga, ta võiks endale lubada mitmekuist puhkust aastas, paljud omaksid autosid, maa oleks kaetud autoteede-võrguga, hariduse saamine oleks tasuta, maksud võiksid madalad olla ja kellelgi ei oleks puudust millestki. Kui rahvad kannatasid välja niisuguse õudse sunnitöö, loobudes tarbimisest suurel osal ja palgast peaaegu täiesti, kusjuures veel miljonid surma said ja vigaseks jäid, sihtide pärast, mis kellelegi kasu ei toonud — miks ei peaks siis mitte mõned aastad o s a töötavast rahvastikust ajutiselt vähendada oma tarbimist loobumata palgast, selleks, et kiiremini luua püsivaid väärtusi, milledest kõik ühiskonna liikmed otseselt või kaudselt kasu saaksid?

Midagi sellesarnast tehaksegi praegu Venemaal. Venemaa viisaastakud on omamoodi sundsäästmise teostamine. Kuid arvestus toimub seal hoopis teisiti — pangaks on riik oma tootmisfondidega, kuhu säästsummad kogunevad. Väljamakse ei teostata rahas, sest neid ei ole üldse rahas arvestatudki, säästmistegevus toimub ju nähtamatult. Kuid aastate pärast teostatakse siiski midagi tagasimaksu taolist — kõrgema elatustaseme näol, mida võimaldab tootmisfondide suuruse ja efektiivsuse tõus. Ka Saksa praegune majanduspoliitika on sisuliselt rajatud sundsäästmisele rahvamajanduslikus mõttes, sest tarbimishüviste tootmine on

äärmiselt vähendatud sõjamaterjalide ja tootmishüviste valmistamise ka-
suks. Need on vaid näited. Sundsäästmine ei ole uus ega proovimatu abi-
nõu. Selle võimalused on teada. Meie ülesandeks on uurida selle raken-
damise võimalusi antud olustikus, kuidas me seda teostame, kuid tähtis on,
et me seda üldse rakendame. Siin on tegemist nii suurte summadega (aas-
tas 5—10 milj. kr.) ja niivõrd avarate võimalustega, et me praegusel ajal
ei tohi neid tähele panemata jätta.

Mis puutub arvesse tulevaisse meetodeisse, siis võime ju ka raken-
dada mitu paralleelselt. Me võime asutada erilise kapitali oma auto-
noomse juhtimisega, mis hoolitseks summade kasuliku investeerimise eest
ja teostaks vajalikke jooksvaid väljamakse tingimuste kohaselt. Me võime
sundsäästu osalt siduda sotsiaalkindlustusega, oma kodu soetamisega,
me võime luua erilisi sundsäästu arveid suuremate pankade või ühistege-
liste krediitiasutiste juurde, me võiksime aga ka töötajaile osa palgast
välja maksta kindlaprotsendilistes paberites, milleks võiksid olla näit.
obligatsioonid uuesti loodud materiaalsele väärtustele või isegi kindla-
protsendilised eelistusaktsiad — igatahes oleksid töölisel need rohkem
ära teeninud kui need, kelle kätte need seni tihti on läinud. Me võik-
sime sel teel teatavas ulatuses teostada isegi ühiskonnale kasuliku
tootmisvahendite sotsialiseerimise (mitte riigistamise!) — ilma võõranda-
miseta.

Me võime sundsäästmise kohustuslikuks teha kõigile vallalisile, või
ainult osale, või aga seda laiendada ka osale abielulistest. Me võime
 $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{3}$ või $\frac{1}{2}$ sissetulekuist allutada sundsäästmisele. Võime seda ka
korraldada osalt teatava palgalise tööteenistuse näol, mispuhul suurem
osa palgast aga makstakse sundhoiuarvele. Me võiksime ju väga hästi
sõjaväe kõrval organiseerida veel riikliku $\frac{1}{2}$ -, $\frac{3}{4}$ - või 1-aastase teenistus-
ajaga tööväge — praegu on ju pea kõikides Euroopa riikides sõjaväe-
teenistuse aeg pikem kui meil. Kui me niisuguse tööväge kaudu saaksime
teostada kasulikke töid, mis muidu jääksid teostamata, siis peame ka seda
võimalust kaaluma. Võib-olla võiksime isegi maksta panna minimaal-
palgad, ja seda kõrgemal tasemel, kui seda on meie praegune palkade
tase, eeldusega, et need makstakse välja ainult eelistatud kategooriale —
lastega abielulistele — vallalistelt peaksime niisuuure osa sundhoiuarvetel
kinni pidama, et üldine väljamakstud palkade summa mitte ei tõuseks üle
tootmistegevuse poolt lubatud määra. Väljamakse sundhoiuarvetelt tuleb
siduda teatava ajaga ja teatavate tingimustega nagu seda on töötaja abi-
ellumine, lapse sündimine, elamu ehitamine jne. Üksikküsimusi kerkib
veel palju üles, kuid nad ei ole seda laadi, mis teeks võimatuks kava
teostamise.

Mida saavutaksime aga sellega? Kõigepealt suureneks töömaht,
avaneksid uued tasuvamad töövõimalused, tehakse rohkem tööd, töö-
tootlikkus tõuseks ja sotsiaalprodukt suureneks. Kapitali tekkimine kii-
reneks ja see toimuks sotsiaalselt soovitamaval kujul, laiemates kihtides.
Kapitalide otstarbekas investeerimine oleks kindlustatud ja luksuskon-
suum (alkohol jne.) väheneks.

Kuid eelduseks sellise kava läbiviimisel on tasuvate töövõimaluste olemasolu. Neid on meil küll ja küll, nii põllumajanduses kui ka tööstuses. Kuid on vaja kiiremas korras teostada üks laiaulatuslik, kogu meie rahvamajandust terviklikult haarav, suur tasuvate investeerimiste kava ja üles seada täiesti reaalseid, kvantitatiivselt määratletud sihte elatustaseme hoidmise ja tõstmise alal, mis oleksid kõigile arusaadavad, pooldatavad ja teostamisel jälgitavad. Siis võime ka loota kogu rahva kaastööle niisuguse kava teostamisel.

Riigi käsutusse tulev aastane säästussumma ei ole nii kohutavalt suur, ega ole selle tarbimisest tagasihoidmine nii väga ebaõiglane töötajate suhtes, kui seda vahest mõned arvavad — see on väiksem kui aastas alkoholile kulutatav summa. Kui arvatakse, et niisugune uus „maks“ tooks küll riigi käsutusse suuri summasid, kuid mõjutaks mitmeid teisi riigi tulusid languse suunas (tulud alkoholist ja muult luksuskonsumilt eriti), siis on see kahtlemata teataval määral õige. Kuid tahaksin meelde tuletada, et see kava ei taotle riigi kassatulude suurendamist, vaid säästmise ja investeerimistegevuse tõusu ning tarbimise reguleerimist — ja see oleks kindlustatud. Arvamus, et riigitulude suurendamine igal juhul on positiivseks nähtuseks, on naiivne. Riigitulud on ju ainult „vajalik pahe“, nad on ainult selleks, et neid k u l u t a d a riigi poliitilise ja majandusliku elu arendamiseks ning kindlustamiseks. Kui teatavaid majanduspoliitilisi sihte saab teostada otsesemalt, ilma selleks summasid riigile maksude näol võõrandamata ja toetustena tagasi andmata, siis on see vaid kasuks rahvamajandusele.

Olen käsitletud seda küsimuste kompleksi sellepärast nii pikalt ja esimesena, kuna arvan, et niisuguse kava teostamine on hädavajalik meie kapitalivaeses ühiskonnas. Sest see on ainuke, mis annaks tõhusamaid tagajärgi säästmistegevuse kaudu kapitali kogumisel, ja seda tuleks meil igal juhul kaaluda. See on ka kergesti läbiviidav, ja ei tohiks eriti suurele vastuseisule põrgata, sest see haaraks kõiki töötajaid, palgalisi ja vabakutselisi, mitte ainult töölisi ega vaesemaid kihte — ümberpöörduvalt, kõige madalamapalgalised just tuleksid välja jätta sellest kavast, kuna nemad ju nagu mainitud rühm abielulisigi teenivad vaid elatusmiinimumiks vajalikku. Muidugi saaks kapitali moodustamist veel hoopis rohkem forsseerida kui meie näiteks sisse seaksime ühe- (või mitme-) aastase t a s u t a kohustusliku tööteenistuse nagu see kehtib Saksamaal. Kuid niisugused võtted pörkaksid kindlasti palju suuremale vastuseisule kui eespool arutatud kava, sest nad tunduvad ebaõiglasena, ja nende efekt ei oleks mitte suurem.

Arvan, et kogu küsimuse lahendamine on olulise tähtsusega meie rahvamajandusele — kuid see ei ole ainuke oluline probleem. Sama tähtis on ka olemasolevate kapitalide rakendamine ja mitmesugused teised, eriti töö ja kapitali vahelised probleemid — kuid sellest edaspidi.

R.

KEELE OSAST VAIMU ARENGUS

Keel, või õigemini kõnend, kui nimelt keele all kitsamalt mõistame kõnelemisvõime tegelikku, konkreetset teostust eri rahvustele omaste märkidesüsteemide varal, s. o. rahvuskeelt, ja üldist kõnelemisnähtust kutsume kõnendiks, on teatavasti psühho-füüsiline tegevus, mis eriliselt omane inimsoole ja mis oskuse kõrval tarvitada esemeid (tööriistu, kaitsevahendeid, kehakatteid jne.) — seda joont on aga konstateeritud ka loomadel, isegi putukail — on nimelt selleks omaduseks, mis inimest eraldab loomast, sest keeleteadus ja psühholoogia on osutanud, et see kuuldeliste märkidega eneseavaldus, mida teostavad loomad, erineb ikkagi oluliselt sellest akustiliste (või kirjas — visuaalsete) sümbolite kogumist, mida nimetame kõnendiks. Nimelt suudab elajate „kõnend“ avaldada ainult tundeid ja aistinguid, kuna inimkõnend on võimeline edasi andma peale nende ka mõisteid. See inimõistuse ja laiemalt inimvaimsuse instrument, kõnend, on samuti omadus, mis inimest tema praegusel arenemisastmel oluliselt lahutab ka sellest inimese ja looma võimalikust vahelülist, eelinimesest, mida kujutleksime mitte kõneleva, kõnevõimetu olendina. Selle kõnelemisvõime areng on kestnud muidugi paljusid aastatuhandeid, selle võime arenemine on sündinud rööbiti inimese mõistuse arenguga, see võime on saanud ühtlasi kogu inimvaimu arengu tunnuseks, selle arengu taseme peegelduseks ja ühtlasi ka selle arengu teguriks. On sagedasti õigusega öeldud, et inimene on nimelt seetõttu võitnud maa peal kõik loomad ja suurel määral ka loodusjõud, et ta mõistab kõnelda, et ta vastandina muudele on nimelt kõneleja olend.

Kui soovime teada saada, missugust sammu inimsoo vaimuelu arenemises kõnendi kujunemine märgib, peame pöörduma psühholoogide poole, kes on uurinud eel-keelelist, elementaarset ehk *preverbaalset intelligenti*. Nii näit. Pierre Janet oma hiljutises teoses „L'Intelligence avant le langage“ (a. 1936) on näidanud, et keel on see vahend, mille kaudu inimsool on arenenud säärased tähtsad vaimsed põhimõisted nagu kvantiteet, ühiskondlikud vahekorrad ja aeg. Sõna on saanud selleks „korviks“ (*panier*), kuhu me üksikuid asju kogume, s. t. mille varal meie üksikuid asju käsitleme üheksainsaks esemeks, näit. üksikuid puud, üksikuid puuliike üldistame, abstraherime üldmõisteks *puu*, ta on saanud ka selleks „paelaks“ (*ficelle*), millega me ühte kuuluvat seome, näit. eesti keeles eri viisidel öeldes „eit ja taat tulid vastu“ või „eite taati tulid vastu“ või „isa ema tulid vastu“ või „isa emaga tulid vastu“. Samuti on keel riis-taks, millega me mingist kogusest osa lahutame, sest sõnade ja tunnuste kaudu me eraldame kogumõistest üksikuid ideesid ja üksikuid tundmusi. Kõnevõime kaotanud inimesed teatavasti ei oska, nagu on

näidanud Hea d, mõnest esemete määrast võtta soovitud osa¹. Ka on meie keel vahendiks, millega me oma üksikmõisteid mõttekäigus järjestame, seda lauses tehes sõnade korra näol. Ühiskondlik elu inimeste vahel võis hakata kõrgemale arenema alles siis, kui inimene leiutas märgid ja sümbolid, s. o. keele, millega oma soove ja oma taht ning käskusid omasarnastele edasi anda, millega ennast teistele teatada. „Hääleliigutused saavad kõnendiks alles siis, kui neid tarvatakse appikutsumiseks, tundmuse teatamiseks, s. o. kui nad muutuvad abistamise akti või sümpaatia akti käsutuseks“². „... Käsk ja sõna-kuulmine esinevad ... keeleväljendite enamikus, *kõnelemine* on kõige sagedamini käsutamine ja *kõne mõistmine* on kõige sagedamini sõna-kuulmine“³. On tähele pandud, et tahtejõulised isikud, kes suudavad käsutada, oskavad ka hästi ja selgesti kõnelda, kuna tahtejõuetud oma sõnades eksivad ja takerduvad, nad n. ö. „pudrutavad“⁴. Ühiskondlikus elus tähtsad teod saadetakse teatavasti korda kõnelemisega hulkadele, kuid teiselt poolt ka üksiku inimese mõtted ja avastused tekivad üksikisiku mõttega kaasas käiva sisemise kõneluse abil. Samuti kõnend hõlbustab meil mäletamist, meelespidamist, kõnendi teel on inimesel kujunenud aja mõiste esimene arenguaste, mälu. Kõne abil meie ju jutustame möödunud sündmusi, restitueerime neid oma mälus. Kõige paremaks mäletamise vahendiks on aga saanud visuaalne kõnend, nimelt keel kirjakuul. Ja keeleliste elementide nagu sõnade *eile, varemalt, hiljuti, äsja, muiste, enne, toona, varre, pärast, hiljem, homme, nüüd, parajasti, täna* jne., tunnuste nagu *-i-, -si-* varal on meie vaimus alles täpsustunud ja avaldust leidnud aja mõiste ligemad jaotused. Lõpuks arvugi mõiste selgumine on inimesel võimalikuks saanud artikulaatorse keele ja kõige viimaks muidugi ka matemaatilise keele kaudu. Nõnda siis näeme, et inimkeel on see vahend, mille abil algeline intelligents on arenenud kõrgemaks intelligentsiks, mida lõpuks kroonib teaduslik mõtlemine. See inimkõnend on ühtlasi ka selleks peegliks, milles kogu inimkõnenduse areng kajastub.

See eriomadus inimesel mängib tema elus väga olulist osa. Inimene, eriti veel moodne kultuurinimene⁵, kulutab oma eluea kestvusest väga suurt osa kõnendi teostamisega, olgu kõneldes või kõnet kuulates, olgu kirjutades või lugedes. Juba hommikul ärgates ja teist kaasinimest nähes ütleme „tere hommikust!“, päeva jooksul töös ja tegevuses, söögilauas või puhkusel koos teistega viibides meie kal-

¹ P. Janet, tsit. t., lk. 33.

² P. Janet, tsit. t., lk. 101.

³ P. Janet, tsit. t., lk. 99.

⁴ Vrd. P. Janet, tsit. t., lk. 118.

⁵ „Le grand caractère de toute notre civilisation c'est qu'elle est surtout verbale“ (P. Janet, „L'Intell. avant le langage“, lk. 251).

dume, kui see pole otse keelatud, võimalikult palju kõnelema, me loeme raamatuid, ajalehti ja teadaandeid, teeme omale kirjalisi märkmeid meelepidamiseks või kirjutame teistele teatamiseks, me kuulame raadiot ja oma päeva lõpetame tervitusega „head ööd!“. Isegi unes me näeme endid sageli rääkimas ja magades paljudki kõnelevad automaatselt ja teadvusetult. Ka üksinduses meie kõik, kui endid ligemalt tähele panna, kõneleme endamisi, kuulmatult, s. o. vaimus püüame oma mõtteid sõnastada, mõttekäigu üksikuid elemente sõnadesse valada, kusjuures meie kõnendi tähtsamad artikuleerimiselundid, keel, ja nimelt keele ots, ning huuled teevad nõrku hääldamisliigutusi, harilikult ometi häälikuid kuuldavale toomata. Kuid paljudel isikutel, eriti siis, kui nad mõtet eriti pingutavad, kui nad teatud mõtte arenduses püüavad suuremat korda ja selgust luua, mõtte üksikugemeid paremini liigendada, või kui nad on suurema tunde- või tahtepingutuse kimpus, kõnelevad omaette isegi kuuldavalt, arvestamata siin muidugi juhtumeid, kui endamisi räägitakse vaimsete häirete tuhinas. Ühesõnaga, inimene on kõnelev olend *par excellence*, ta on isegi väga lobiseja olend. Ja nüüdisajal viimistletud ja kaugele arenenud rahvastevahelised liikluse ja teatamise vahendid nagu raudteed, autod, kiiraurikud, lennukid, telegraaf, telefon, post ja raadio, on kõnendi tegevusvälja avardanud veel selleski mõttes, et moodsal inimesel ei jätku elus enam ühe rahvuskeele, oma emakeele oskusest, vaid ta peab mõistma ja tarvitada oskama veel vähemalt kahte-kolme võõrkeelt. Seda kõnendi ja keelte tähtsust on tabavalt iseloomustanud poola keeleteadlane prof. Baudouin de Courtenay: „Kõik muutub keeleliseks. Maailm eksisteerib inimhinges sõnaraamatu näol või pigemini paljude erikeelsete sõnaraamatute näol“⁶.

Seda olulist tegevust inimelus ligemalt vaadeldes ja eritledes on keeleteadlased, filosoofid ja psühholoogid (viimastest hiljuti Fr. Paulhan teoses „La double fonction du langage“ a. 1929), näidanud, et kõnendil on olemas kaks eri ülesannet ühiskondlikus elus, üks — kõnend kui märk, kui tähendamine, kui teadustus, teatamine, teine aga — kõnend kui sugestioon, väljendus, ekspressioon.

Esimesel puhul kõnend annab edasi, esitab meile teateid esemeist, kujutelmadest, mõistetest, tunnetest ja tahteavaldustest. Oma keele abil me ju avaldame oma mõtteid, kuigi teiselt poolt on ka vist õigusega öeldud, et sõnad on meil selleks, et mõtteid varjata⁷ — tahaksime aga uskuda, et see käib ainult diplomaatide ja poliitikute kohta! Kõnend ju teatab meile tõsiasju esemeist ja vaimsestki ilmast

⁶ Prace Filologiczne, XIV (a. 1929), lk. 203.

⁷ „Les paroles sont faites pour cacher nos pensées“ (Talleyrand või Fouché).

niihästi ruumilises mõttes, s. o. teistest maadest ja teistelt rahvastelt, kui ka ajalises mõttes. Kõnendi varal, eri rahvuskeelte abil, inimsugu säilitab, hoiab tallel oma teadmisi ja kogemusi ka kaugest minevikust. Iga keele ainestik, s. o. sõnavaras, ja grammatilises ehituses on pärimusena alal hoidunud andmeid vastava rahva ainelisest ja vaimsest elust ja kultuurist minevikus, vahel vägagi muistetest aegadest (näit. eestis *kihelkond, ale, haldjas, marras, kubjas, õitsil* käima, *vannas-ader, malev, nõid*); keele kaudu neid teateid antakse edasi kas suulises traditsioonis või kirjalistes mälestistes, kirjanduses. Kui keeli poleks kõnes ega kirjas olemas, puuduks ka inimsool võimalus oma kogemusi ja vaimset bagaaži tulevastele põlvdele edasi anda, ja iga inim põlv, koguni iga üksik inimene peaks oma elukogemustega alustama uuesti, algusest peale. Selle ülesande ja omaduse varal ongi kõnend muutunud kõige tähtsamaks kultuuri vahendamise ja arendamise riistaks.⁸

Aga peale selle intellektuaalsema ülesande, nimelt tähendamise, on kõnendil olemas veel teine ülesanne, see on väljendamine ja sisendamine (ekspressioon ja sugestioon). Peale mõistete on sõnadel nimelt olemas veel lisaväärtusi, täiendavaid sisuvärvinguid. mis meis ei kujunda asjadest või tunnetest mitte selgeid mõisteid, vaid äratavad meis umbkaudsemaid ja hämaramaid kujutelmi ja tundmusi, või kui nad ka meis ideesid tekitavad, siis mitte teatamise, vaid sugestiooni teel. Neid väljenduslikke väärtusi leiame ka objektiivsema stiiliväärtusega sõnadel nagu *ema, kodu, taevas, mets, koer, tege-lane* (mitte sugugi või väga väheselt aga sõnadel nagu *telliskivi, akna-ruut, mõistus, ese, suhteline, rööbiti, kirjamärk*), neid leiame eriti aga afektiivset laadi sõnadel nagu *kõlkuma* (vrd. aga *rippuma*), *lippama* (vrd. *jooksma*), *vilu* (vrd. *jahe*), *kaunis* (vrd. *ilus*), *voogama* (vrd. *lainetama*), *lõbus* ja *lustlik* (vrd. *rõõmus*) jne. Sagedasti sõnad ja laused panevad, nagu muusikagi, meid unelema või oma sugestiooni varal meid mõtlema ja koguni tegutsema. Meie kõik ju tunneme sõnade, hüüdsõnade ja lööksõnade nagu *vabadus, vendlus, au, kuulsus, töö, kultuur, rahvas, rahva kasu, rahva terviklus, veri ja maakamar, rass, eluruum* jne. haaravat jõudu. Sõnad, muidugi koos ideedega (tihtipeale, nagu lapsedki, meie ei oska sõnu lahutada mõisteist), kuid sagedasti isegi enam kui neile vastavad sisud, tiivustavad elus meid oma võlu ja kütkestusega suurtele tegudele ja loomingule, nad viivad meid võitlusse, kuid ka rumalustesse ja hävingusse. Meie kõik ju — eriti arvustusvõimetud massid — tunneme uudsete terminite ja vähetuntud sõnade („uute“ sõnade ja võõrsõnade) salapärasest võlu ja veet-

⁸ Vt. selle kohta J. Schrijnen, „Langue et culture“, tema artiklite kogus „Collectanea Schrijnen“ (a. 1939), lk. 1—14.

lust. Sellega on seletatav suur edu sõnadel nagu „selline“ (pro *see*, *niisugune* või *seesugune*), „tulvil“ (pro *täis*), „oiuline“ (pro *tore* või *tubli*), „embus“ (pro *kallistus*, *kaelustus* või *sülelus*); *rõivas* (pro *riie*) ja „rõivuritar“ (pro *õmbleja*) ja omal ajal *mainitud* suhtes. Selle võlu tõttu asendame omakeelseid sõnu võõrsõnade ja laenudega, ütleme *naine* ja *naisterahvas* asemel *daam*, *lõuna*(söök) asemel *lunch*, hakkasime *kõrtsitüdrukut* kutsuma *trahteri* või *restorani puhvetipreiliks* ja viimasel ajal juba *baaridaamiks*.

Sõnade sisenduslikud väärtused tulevad eriliselt esile sõnalistes kunstiteostes, ilukirjanduslikes toodetes, eriti aga lüürikas. Hinnakem näit. sõnade sugestiivseid omadusi Mallarmé ja P. Valéry või meil näit. B. Alveri luuletustes.

See sõnade, seega üldse keele irratsionaalsem, täpsemalt piiritlematu väärtusetahk on inimesele, nimelt tema tundeelule, sama suure tähtsusega, nagu talle on, nimelt inimese tegelikkudele ja intellektuaalsetele tarvetele, keele teine, varem mainitud ülesanne, teatamine. See keele funktsioon võimaldab meil elada avaramal rinnal ja sügavamalt, ta täiendab meid elamustega, mida igapäevane elu meile hariplikult ei paku.

Juba antiikajast alates, lähtudes kreeka keele grammatikast, kuni uuema, koguni praeguse ajani (eriti saksa õpetlastel), on keelelise lause eritlemise põhjal arvatud, et keele struktuur põhjeneb üldinimlikul loogikal, et on olemas kindel *v a s t a v u s g r a m m a t i k a* ja *m õ t t e*, keeleliste kategooriate ja mõistekategooriate vahel, et on olemas teatud *p a r a l l e l i s m i* loogikal ja grammatikal. Võrreldgem kas või juba loogika ja grammatika terminoloogia vastavust! Kõige uuemal ajal on aga hakatud grammatikaalses logitsismis, selles „skolastilise vaimu viimses jäänuses“ (Ch. S e r r u s) enam ja enam kahtlema. Väga paljude elavate keelte ligem analüüs ja nende ehituste omavaheline võrdlus, samuti üldgrammatika printsiipide uuemaage sed eraldamiskatsed erisuguste keelte grammatikate vaatlusest, teiselt poolt ka psühholoogide (H. D e l a c r o i x jt.) vastsemad uurimused, on toonud sellesse käsitusse olulisi muudatusi ja korrektiive. Muude sellekohaste katsete seas on mainida eriti Ch. S e r r u s'i hiljutist uurimust „Le Parallélisme logico-grammatical“ (Paris, 1933), kus näidatakse (vt. eriti lk. 385—91), et grammatikal on olemas siiski iseoma loogika, et inimkõnendi erisugused konkreet sed teostused, n.-n. rahvuskeeled on aga kuuldelis-nägeliste märkide kogumid, mis tarvitavad sõnu ja sõnade suhteid sääraselt, nagu neid eri keeltes traditsioon on edasi andnud ja nagu nad iga keele puhul on eri viisil ajalooliselt seletatavad, et mõtlemise kord, loogika aga ei rajane mitte rahvaste keelelisel korrastusel, et pole olemas mingit vajalikku sidet, korrelatsiooni „puhta grammatika“ ja „puhta loogika“ vahel, et täie-

lik parallelism grammatikal ja loogikal puudub. Kui siiski on olemas kõigi rahvuskeelte ehituses mõningaid ühiseid jooni, siis need on mõistetavad inimsoo eri liikide vaimulaadi sarnaduste põhjal, need on seletatavad mitte üldloogikaga, vaid psühholoogiliselt. Muuseas on taani õpetlane L. H j e l m s l e v („Principes de grammaire générale“, a. 1928, lk. 262—3) näidanud, et meie mõtteilmas eksisteerib ka rida kategooriaid, mis loogika seisukohast on põhilised, näit. identsus ja kausaalsus, kuid milledele vastavad grammatilised kategooriad näivad kõigis keeltes puuduvat. Kuigi kõnend siis vastab ainult intuitsiooni, ainult afektiivse ja kollektiivse mõtte nõuetele, küündimata teadusliku mõtte tasemele, kuigi on olemas loogika ja grammatika vahel diskordants, s. t. et loogikat ei saa täies ulatuses tuletda keeleehitusest, siis ometi ei saa ka vastupidi väita, et loogika oleks grammatikaga täielises vastuolus, et keeles maksvusel olev korrastus ei arvestaks sugugi mõtete korrastamise seadusi. Loogika on keeleelus ainult üks polaarne jõud, vastandina teisele, psühholoogiaga ja ajalooaga seletatavale jõule, mida nimetame keele traditsiooniks⁹.

Muidugi peale selle ühelt poolt keeleliste, teiselt poolt mõtteleste sugemete korrastuse probleemi on keele ja loogika vahekorra alal veel teisi probleeme, esirinnas sõnade kui märkide tähenduste ja neile viimastele vastavate mõistete probleem. Nimelt ollakse praegugi üksmeel selles, et inimkõnend on see vahend, mis liigendab ja kujundab välist, asjalist, esemlikku maailma, seda eri rahvuskeelte abil muidugi tehes mõnes suhtes eri viisidel. Loomad, isegi n. n. „kõnelevad“ elajad nagu ahvid ja papagooid, pole teatavasti üldse võimelised seda esemelist ilma liigendama. See võime on aga üldse eelduseks inimese diskursiivsele mõtlemisele. Kogukujutelmad välisilmast liigendatakse osakujutelmadeks sel teel, et neid tähistatakse keeleliste märkidega ehk sõnadega, mis on nende alakujutelmadega seotud sõnade mõtte, tähendusliku sihi, sõnade tähenduse vahendusel. Alles sõnatähenduse selgitamise teel saab meil võimalikuks „mõiste“ selgitamine loogikas. Nagu E. C a s s i r e r on 15 a. eest näidanud (vrd. eesti keeles A. K o o r t, „Keel ja loogika“, 1932), saab loogikat ja tunnetuse objektiivset teooriat rajada esijoones keelte vaatlusele ja eraldi mõiste immanentset mõtet ja tema ülesannet tunnetuse ehituses saab valgustada ainult sõnatähenduse ja sõnaliikide geneesi selgitades.

Mitmedki keeleteadlased, eriti saksa õpetlased, omal ajal juba W. v. H u m b o l d t¹⁰ ja uuemal ajal L. W e i s g e r b e r¹¹, kes on

⁹ Vrd. H. D e l a c r o i x, *Le langage et la pensée* (Paris, 1924), lk. 585—7.

¹⁰ *Über die verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues* (a. 1830).

¹¹ *Muttersprache und Geistesbildung* (a. 1929); *Sprache u. Begriffsbildung* (Résumés des Communications du IV Congrès Intern. de Linguistes à Copenhague, 1936, lk. 112—16).

rõhutanud keele ja mõtlemise vahelist sidet, on selle parallelismi avastamise püüus kaldunud isegi nõnda kaugele, et nad on otsinud eri rahvuskeelte struktuuri seletust eri rahvaste mõtteviisist, on püüdnud vaadelda eri keeli eri rasside vaimu kajastusena. Nii ütleb Weisgerber: „Inimene, kes oma keelde sisse kasvab, seisab oma elu kestvuseks oma emakeele võimupiirkonnas, tõeliselt on see keel, mis tema eest mõtleb. Ja kuidas mingi rahvas oma keelt kujundab, nõnda mõjutab see jällegi tagasi üldsust ja hilisemaid põlvi. Selles mõttes on keel üksikisikule saatuses, rahva keel on üldsusele saatusjõuks“.¹² Tema arvates on keel nimelt see jõud, mis loob rahvuse omapära¹³, „kõigis keeletarvituse vormides (kõnelemises, mõistmises, mõtlemises, arupidavas tegevuses jne.) oleks emakeelne mõtteilm tegevuses.“¹⁴ See äärmine vaatesuund on muidugi esile kutsunud arvustust¹⁵. On ju muidugi õige, et keele ja seda kõneleva rahva vaimu- ja mõtteilma vahel on olemas sidemeid, et keel kannab jooni, mis iseloomustavad kõnelejaskonna vaimulaadi. On küll juhtumeid, kus keelendeis ehk kajastub vastava rahva mõtte- ja tundelaadi, nii vahest näit. osa- ja täissihitise eraldamises eesti keeles, *article partitif*'i tarvituses prantsuskeeles, või säärastes teatud rahvustele eriomastes mõistenimetustes nagu eesti *oht* (poisikese *ohtu*, selle vastu pole *ohtu*), *jonnima*, *raatsima*, *lähema*, *rookima*, tal on oma *nõksud*, *asja eest teist takka*, pr. *élégance*, *cafard*, *distinct*, *mièvre*, *pimpant*, *funèbre*, *funeste*, *hagard*, ingl. *gentleman*, *humour*, *sport*, it. *brio*, sks. *Gemütlichkeit*, *stramm*, vn. *тоска*, *кручина*, *истина* jne., mis teatavasti on raskesti tõlgitavad. Kuid enamik iga keele sõnavarast on siiski vabalt ja päris täpselt tõlgitav, sest muidu oleksid ju sõnaraamatud vaevalt mõeldavad. Suurem osa keeltele omaseid erijooni on siiski faktid, mis kuidagi ei anna seletada erisuguste vaimuilmadega. Kui eestlane sõnaga *maa* väljendab vähemalt 5 eri mõistet: 1. 'maailm, maakera', 2. 'mitte-linn', 3. 'muld', 4. 'maapind, põld' ja 5. 'ruum', mida teised keeled märgivad vahest eri sõnadega (pr. *terre*, *campagne*, *terrain*, *distance*, sks. *Erde*, *Land*, *Strecke*, vn. *земля*, *деревня*), siis veel sellest ei järeldu, et eestlane neid mõisteid ei lahuta. Mida tuletada faktidest, et eestlane sõnaga *puu* märgib nii puu taime ennast kui ka puuainet, prantslane aga sõnaga *bois* puuainet ja metsa, mitte aga taime? Et prantslane sõnadega *les parents volent* mõistab '(lapse) vanemad lendavad', kuid ka „sugulased varastavad“, et ta *café* all mõtleb 'kohvi' ja 'kohvikut', ei tähenda veel ammugi seda, et prantslane kuidagi teisiti või segasemalt mõt-

¹² Mutt. u. Geist., lk. 164.

¹³ Ib., lk. 100.

¹⁴ Spr. u. Begr., lk. 114—15.

¹⁵ M. s. Viimati A. S e c h e h a y e, *La pensée et la langue*, kogut. „Psychologie du Langage“, lk. 57—81.

leks. Kui eestlane sõnadega eraldab väga paljusid temperatuuriastmeid nagu *jäine, külm, vilu, jahe, kõhe, leige, toige, sume, soe, lämm, palav, kuum, tuline* jne. või müravarjundeid nagu *kahin, sahin, kohin, sihin, mühin, kähin* jne., siis vaevalt saab sellest järeldada, et tema meeled eraldaksid neid astmeid paremini ja täpsamini. Võib konstateerida ainult seda, et eestlasele on omane ka omas keelelises traditsioonis eri sõnadega väljendada teatud meelelisi muljeid, mida mõne teise rahva keeles märgid ei eralda või eraldavad vähem täpsalt. Teiste mõistevarjundite puhul on aga eesti keel jälle vaesem. Ja mida saame lõpuks eestlase mõtteviisi kohta järeldada sellest, et ta ütleb „mul on raha“ (kuna indo-euroopa keeli kõnelejad ja nende mõjul vahel ka eestlane lausub „ma oman või evin raha“), kahesõnaliselt *meel(d)e-tuletama* (indoeurooplane aga ühesõnaliselt *rappeler, erinnern*, võõr-mõjudel eestiski „meenutama“). „Noh, *läksime* siit minema!“ (= lähme s. m.), „Mis ta *jännaku* selle kassiga!“ (= m. t. jändab s. k.), „Noh, kas *pane*b ahju küdema?“ (= kas panna, kas paneme) või kui ta küsib „Kuidas *käsi käib*?“ Kas tõesti käsitleb lõuna-eestlane näopesemist teisiti, kui ta ütleb *suud mõskma*, kuna põhja-eestlane lausub *silmi pesema*? Kui vahest eri keelte erinevate keelendite loomisel, tekkimisel muiste võiski siin ehk lahkuminevaid kujutelmi olla, siis praegusest vaimuilmast oleks neid küll asjatu otsida. Keeltes samade sisude erisuguseid märke omavahel võrreldes, näeme et need märgid on küll väga lahkuminevad (mis faktid on erisuguste arenemistega seletatavad), kuid nad annavad edasi ometi samu sisusid, vähemalt mis intellektuaalsematesse sisudesse, mõistesse puutub. Vahed on nii öelda enam tekstis kui kontekstis¹⁶. Kui vahed rahvaste mõtteviisis ja vaimuilmas oleksid tõesti sama suured kui vahed keelte vahel, siis oleks ju rahvastel üksteise mõistmine veelgi väiksem kui kahjuks praegu. Et Austraalia kõrve või Lõuna-Ameerika laante alginimesi Lääne-Euroopa vaimutasemele tõsta, tarvitseks siis ju misjonäridel ainult nende rahvaste lapsed kasvatada prantsuse või inglise keeles! Meie aga teame, et vastupidi misjonärid õpivad kätte nende primitiivrahvaste keeled ja suudavad neile rahvaile nende omas keeles väga hästi edasi anda kõrgemat vaimuilma, esialgu muidugi lihtsustatud kujul. Teiselt poolt me teame, et kuigi näit. enamik iirlasi kõneleb ainult inglise keelt, on nende vaimulaad ometi sootuks teine kui inglastel, ja kuigi helveetslased jagunevad 3—4 keelt kõnelevaiks rahvagruppideks, on nende mõtteviis oluliselt küllaltki ühtlane, mis neid eraldab sakslastest, prantslastest ja itaallastest, ja mis seletatav erisuguse ajaloo ja kultuuriarenguga. Niisiis, on küll olemas vahesid eri rahvaste mõtte- ja vaimuilmas nagu on vahesid ka eri ühiskondlikkude klasside, eri

¹⁶ Vt. Séchehaye, tsit. t., lk. 72.

määral haridust saanud kihtide mõtte- ja vaimulaadi vahel, kuid neil vahedel ei rajane kuidagi nende rahvaste keelte erisugused struktuurid ja ka vastupidi need keelestruktuurid ei määra rahvaste mõtlemist ega vaimulaadi. Kõrgemalt mida keeltes võib leida, on eri rahvuste vaimuilma üksikuid kajastusi või jälgi nende kaugete esivanemate erilaadseist kujutelmadest.

Uuemaaegne psühholoogia on meile näidanud, et pole olemas „puhast“ mõtlemist, mõtlemist ilma millegi konkreetseta, mõtlemist, mis ei tugineks mingeil esemeil. Mõtlemiseks on vajaline teadvus asjadest ja nende suhteist, muidugi sel teel, et need esemed või kujutlused esemeist avalduvad sümboleis, märkides, skeemides, teatavais vormelites, olgu need keelelised või matemaatilised. Ühesõnaga, mõtlemine vajab väljenduslikkude märkide süsteemi, mõte vajab kõnendit¹⁷. Tõsi küll, kõnend ja mõte võivad olla erisuguse ulatusega, vahel võib mõte küündida keele piiridest kaugemale (näit. intuitsiooni, väljendamatu tunde, sõnatu uneluse, lüürilise või muusikalise kaemuse puhul) ja vahel võib kõnend ulatuda teispoole mõtte rajasid (näit. teatud automatistlikud osad normaalkõnendis, eriti aga patoloogilises kõnendis). Kuid oluliselt nad mõlemad on teineteisest tingitud, mõte soetab kõnendit ja kõnend kujundab mõtet. Nimelt afaasia ligem uurimine, tähelepanekud, mis tehtud psüühilistel põhjustel tekkinud kõnevõimetust põdevate isikute najal, on näidanud, missugust osa mängib kõnend inimese intelligentsitoimingu. Nii pea, kui inimene kaotab võime ilmutada keelelisi märke, siis ta kaotab ka võime mõelda, igasugust vaimset akti koostada. Ta võib veel siduda aistinguid, võib veel kuidagi kujundada lihtsaid mõisteid, kuid ta ei suuda enam mõttekomplekse võrrelda, nägemataid suhteid tajuda ega kohandada, ta ei suuda enam mõelda sümboolsekt. Kõnevõimetud võivad veel mõista üksiksõnu ja teataval määral ka lühikesi lauseid, kuid keerukamate lausete mõistmine on neil juba raskendatud ja nad on sageli isegi võimetud lihtsamaidki mõisteid žestidega väljendama, näit. teatama, mis on nende amet. Eriti nad kaotavad oma mälust seniste teadmiste tagavarad, nad unustavad oma ameti, kellatundmise oskuse, arvutamise oskuse, oskuse mingit muusikariista käsitada, nad ei tunne enam hästi raha, ei oska mängida kaarte, nad kalduvad sõna asendama vahel žestiga, nad tarvitavad sõnu vales tähenduses, peatuvad kõnes nagu oleksid nad mõtteleõnaga kaotanud jne.¹⁸ Ilmasõjas teatud orgaanilisi vigastusi saanud isikute vaatlus (H e a d'i poolt) on samuti näidanud, et need vigastused on rikkunud teatud füsioloogilisi protsesse, mis vajalikud kõnendi aluseks olevaile keerukaile toimingule: need häirivad mõtte väljen-

¹⁷ H. Delacroix, Langage et pensée, lk. 396.

¹⁸ Vrd. H. Delacroix, tsit. t., lk. 497, 501.

dusele vajalikkude sümbolite, sõnade, arvude ja piltlike kujutiste käsitlemist¹⁹. Neil inimestel võib veel püsida mingisugune instinktiivne ja intuiitivne mõtlemine, kuid nende vaimust hälbib võime realiseerida ruumilisi, ajalisi või loogilisi suhteid, võime mõtet valada sümboolsesse akti, lauselisse vormi, nad kaotavad suute oma instinktiivset või intuiitivset mõtet liigendada, eritleda, selles vastandeid eraldada, millel ju meie mõtlemine põhjenebki. Nad on küll alal hoidnud intuitsiooni ja instinkti, kuid mis neil on jäänud vajaka, on koos kõnevõimega toimiv intelligents²⁰. Muidugi, mõnda liiki afaasia puhul, eriti kui see on kergemal kujul, on veel võimalik, et haiged on teatud määral suutelised oma mõtteid arutama n. ö. ilma sõnadeta, nimelt kasutades sõnade asemel kujutelmi, kujundades oma mõtteid esemete endi varal, tarvitades nn. preverbaalset intelligentsi. Nad talitavad sel puhul nagu lapsed, opereerides sümboolsete märkide asemel teatava algelise loogika alusel järjestatud meeleliste andmetega. Kuid kõnevõimetuse mitmete liikide korral, eriti kui kõnevõimetus esineb raskemal kujul, püsib haigete mõtlemine selgusetu ja ainult aimatav; nad ei suuda oma mõtetes midagi jaotada, lahutada, eraldada, oma mõtetes vastandeid võrrelda. Nad suudavad veel kuidagi mõtelda otseselt, piirdudes otsese ja kohese toiminguga, kuid nad ei suuda enam mõtelda diskursiivselt, s. o. otsustuste kaudu²¹.

Meie kõik oleme vist tähele pannud ja ka psühholoogid on seda paljudel kordadel kirjeldanud ja seletadagi püüdnud, et väikelastel, eriti 3—7 aasta vanuses, on kombeks üksi olles või koguni teiste lastega koos viibides pikalt endamisikõnelda, valjul häälel monologiseerida, oma toiminguid, näit. mängu, sõnadega kommenteerida, või täiesti vabalt n. ö. „luuletada“, vahel kas ennast või olendite kujulisi mänguasju manitseda, neid noomida jne. Seda teevad mitte ainult üksikud lapsed, vaid ka lapsed lapserikkais perekondades ja suurema tutvuskonnaga lapsed. Seda nähtust on hiljuti ligemalt uurinud R. Cousinet, oma tähelepanekuid ja neist tehtud järeldusi esitanud kirjutises „Le monologue enfantin“²². Vaatluse all olnud üksiklaps ei pöördunud oma monoloogides mitte asjade, vaid nägematu isiku poole, sealjuures üheltpoolt tegudega reprodutseerides mingisuguseid mõeldavaid toiminguid, teiselt poolt aga sõnadega imiteerides teiste isikute toiminguid võimalikult väljendatavaid sõnu. Sealjuures vaatlejale paistis, et see tegevus lapsel toimus selle monoloogi põhjal, vastandina siis reaalsusele. Ka selgus, et monoloog ei kirjeldanud mitte elus sündinud toiminguid, vaid esitas ja kommenteeris

¹⁹ H. Delacroix, tsit. t., lk. 504.

²⁰ H. Delacroix, tsit. t., lk. 513—14.

²¹ H. Delacroix, tsit. t., lk. 571—3.

²² Journal de Psychologie, XXXIII [1936], lk. 28—39.

ris seda, mida laps mingil puhul nimelt ei teinud, vaid oleks tahtnud teha, kui teda selles poleks takistatud. Vaatlejale näis, et laps selle monoloogiga asendas oma varemalt mingil puhul alla surutud, tagasi tõrjutud aktiivsust, seega siis kompenseeris teostamata või puudulikult läbiviidud tegevust, sõnadega rekonstitueerides oma takistatud kogemust, isegi sel puhul, kui see kogemus oli meeldimatu, nähtavasti seepärast, et kogemus tal varemalt oli nurjunud. Seda puuduliku kogemuse rekonstitueerimist sõnadega Cousinet käsitleb kui katset sündmust mõista, sest kuna laps polnud veel loogilisse vanusesse jõudnud (ta oli 4-a. 9-kuune), ei jäänudki tal muud teed asja mõistmiseks, kui sõnades olla ise see teine isik, keda ta antud korral nägi toimivat. See kompenseeriv rekonstruktsioon monoloogi kujul ongi vaimse, intellektuaalse väljatöötuse, ehitamise ja viimistlemise esimeseks vormiks. Muidugi mõista meie ei tarvitse kõiki laste solilokveerimisi käsitada säärasest psühhoanalüütilisest vaatevinklist. Kahtlemata on laste üksikkõned sagedasti ka lihtsad instinktiivsed ja alateadlikud harjutused, et välisilmast saadud kogukujutelmi sõnade varal üksikkujutelmadeks liigendada, katsed kõnelustest vanematega omandatud puudulikumaid kogemusi omaette edasi drillida ja arendada, juhitud olles igale noorele olendile omasest ahnusest kätte õppida neid salapäraseid teadmisi ja oskusi, milledes ta ennast tunneb täiskasvanuist väetimalt.

Ka üldse tähelepanekud, kuidas laps suhtub õpitava keelega, avavad meile nii mõningaidki väljavaateid probleemile, missugust osa keel mängib inimvaimu arengus. Meie kõik oleme ju kogenud, olgu oma lapsepõlve mälestuste põhjal või hiljem lapsi jälgides, et väikelapsed, niipea kui nad hakkavad märkama, et asjadel on nimetused, et igal asjal on oma nimi, armastavad vanemait inimestelt kuni tüütuseni pärida „mis see on?“, neil avastub mingisugune „sõnade nälg“, „nimetamise maania“²³. See iha pole seletatav mitte ainult uute asjade uudishimuga, vaid ka tarbega omandada ja oma vaimus selgitada ja kindlustada asjade kujutelmi. Ja kuna lapsed ei küsi mitte „kuidas seda kutsutakse?“ või „mis selle nimi on?“, vaid „mis see on?“, on ilmne, et nad veel asja ei eralda nimest, et nimi ja asi on neile samad, et nad nime kaudu püüavad omandada teadvust asja enese kohta.

Missugust osa kõnend etendab teadvuse kujunemises välisilmast, esemete ilmast, seda on viimastel aastatel huvitavalt jälginud muude seas E. Cassirer²⁴. Tema järgi kõnendil on tähtis osa ka

²³ Vt. E. Cassirer, „Le langage et le monde des objets“, koguteoses „Psychologie du langage“ (a. 1933), lk. 25.

²⁴ „Le langage et la construction du monde des objets“, kogut. „Psychologie du langage“ (a. 1933), lk. 18—44.

tahte-maailma korralduses, „tundev ja tahtev mina muutub teiseks olendiks, niipea kui ta astub kõnendi maagilisse ringi“, „kõnend on üheks oluliseks funktsiooniks, mille kaudu tundmuse ja tahte elu organiseerub ja jõuab lõpuks oma eriliselt inimliku vormini“, „Tahte maailm pole mitte vähem kui kujutluse maailm inimkeele teoseks. Kõnend pole ainult keskuseks, kus toimub igasugune tunnete ja tahtmuste vahetus nagu igasugune mõtete vahetuski, vaid ta võtab aktiivselt ja korraldavalt osa teadvuse kujunemisest meie tahtest“²⁵. Kuid peale välisesemete ja oma isikliku maailma kuulub meil ka ühiskondlik maailm avastamisele ja vallutamisele pikkamööda alles kõnendi kaudu, mis meil võimaldab oma ligimese elust osa võtta ja temale kaasa tunda²⁶. Iga inimene esialgu, imikuna ja väikelapsena, kõneleb oma keelt, kuid peagi see esialgne kõnend puhta eneseavaldusena kaob ja annab aset tahtele end mõistetavaks teha ja ka teisi mõista. Laps pikkamööda omandab ümbruselt vahendi, millega ta ennast seob ühiskonnaga ja mis võimaldab talle kõike isiklikkugi väljendada kõigile muudele inimestele mõistetaval kujul. Tal kujuneb teadvus, et on olemas keeleuus, mille kehtivus on üldine ja objektiivne ja selle põhjal ka viimaks tunne, et elus on olemas üldisnorme. Temas tekib ühiskondlik tunne. Edasi on E. Cassirer ka näidanud, kui vajaline on kõnend ka puhta kujutluse ja fantaasia maailma moodustamiseks. „Kujutelm sisendab sõna ja sõna sisendab kujutelma, nõnda ja nii hästi, et mõlemad elavad, tegutsevad, eksisteerivad teineteise õlul“ (lk. 40). Ja lõpuks inimkõnend on isegi selleks jõuks, mis uusi kujutelmi ja uusi mõtteid tekitab ja inimeses tahet stimuleerib ja selle ohul inimest tegudele tõukab. Seda omadust on tabavalt omal ajal väljendanud sama luuletaja H. v. Kleist lausega: „kõneldes tekib mõte“. Kõnelejail sagedasti pole keel mitte ainult juba olevate mõtete edasikandjaks, vaid sõnadest ka endist signeb mõte, eriti oraatoreil, kel „mõtted on välkudeks, mis valgustavad sõnade jõevoolu“, kel keel on „nagu teiseks rattaks, mis esimesega samal teljel rööbiti pöörleb“²⁷. Meie vist kõik oleme, osalt kahtlemata ka eneste najal, tähele pannud, et mingil vaidluskoosolekul viibides ja teiste mõtteavaldusi kuuldes, tekib meil vahel arvamus, mis esialgu on väga üldloomuline ja selgusetugi. Alles siis, kui oleme omakorda sõna palunud ja kui kõnelema hakkame, alles siis puhkeb meie esialgne umbmäärane mõttekompleks liigenema ja selguma ja siis meis tekib ka täiesti uusi ideesid, mis meid endidki võivad kõne ajal üllatada. Cassireril on palju õigust, kui ta ütleb, et „mõtte dünaamika käib koos

25 Ib., lk. 28.

26 Ib., lk. 33.

27 Ib., lk. 43.

kõne dünaamikaga“²⁸. Umbes samasugust protsessi võib konstateerida ka kirjutamisel.

Kui meie üheltpoolt arvestame seda, et iga rahvuskeele varal on kirjanduses alal hoitud vastava rahva vaimne varandus tema minevikust, vähemalt väga suures ulatuses, ja teiselt poolt ka seda tõekspidamist, et iga rahvuskeele ehituses, tema sõnavara koosseisus kajastub peale kultuuri ka teatud määral selle rahvuse erilist vaimuilmma, siis muidugi sellest järgneb, et võõrkeelte oskuse teel pääsime tutvuma võõrrahvaste vaimse pärimusega vähemalt puht teadmiste mõttes ja peaksime ka ise oma vaimuelu täiendama neile rahvaile eriomase mõtte- ja tundeilmaga. On isegi esitatud arvamust, et iga uue keelega omandatakse igakord nii-öelda uus hing²⁹. Muidugi see võõrkeelte oskus pakub selleks ainult soodsamaid eeldusi, ei ole aga mitte vaimse arenemise möödapääsematuks tingimuseks. Areng peamiselt oleneb ikkagi asjaomase isiku enese vaimseist eeldustest. Ei ole ju vist küll märgata, et üldse polüglotid, kelledeks peale paljude keelemeeste ja keeleteadlaste on sageli proovireisijad, tõlgid ja ilmarändurid, oleksid vaimselt ja hingeliselt arenenud suhteliselt kõrgemale. Võõrkeelte tundmises, paljude võõrkeelte valdamises võib näha isegi negatiivseid jooni. Üksikrahva vaimu sügavama tundmise ja mõtteviisi eheduse ning homogeensuse asemele võib neil isikuil asuda nimelt paljude vaimulaadide pealiskaudne tundmine ja, võõrkeelsete vaimusteoste kaudu, omapärase mõtteilma, kindlama natsionaalse vaimulaadi puudumine, nagu see sagedasti omane rahvusvahelistele tegelastele, denatsionaliseeritud emigrantidele, eri rahvaste piirimaadel asuvatele segakeelsele elanikele. Eriti teravalt annab see pahe ennast tunda isikutel, kes võõrkeeli omandavad väga varakult, oma lapsepõlve esimesel aastakümnel, kui nad veel oma emakeeltki pole omandanud täiuslikult ega loonud selle kaudu omale alust meelelise maailma mõisteliseks liigenduseks³⁰.

Antud kitsais raamides oleme nüüd üldjoontes tutvunud nende uuemate seisukohtadega, mis valgustavad keele osa ja ülesandeid meie vaimu elus ja arenemises. Tekib nüüd tahtmata küsimus, kas ei tuleks meil selle tähtsuse äratundmisest teha ka tegelikke järeldusi; kerkib küsimus, kas peab seda tähtsust silmas ka meie emakeele õpetus koolides?

Meie koolide eesti keele õppekavadest ja ka õppetöö mõningaist praktika alal tehtud tähelepanekuist paistab, et meil emakeele õpetamisel liigselt suurt tähtsust omistatakse keele ainelise, välise vormi-

²⁸ Tsit. t., lk. 43.

²⁹ Vt. Baudouin de Courtenay, „Einfluss der Sprache auf Weltanschauung und Stimmung“, *Prace Filologiczne* XIV, lk. 200.

³⁰ Vt. selle kohta A. Koort, *Võõrkeel ja väikelaps*, „Akadeemia“ 1938, lk. 33—43.

lise külje tutvustamisele, keele normide, sagedasti päris asjatute, põhjendamata või kujutletud normide kätteõpetamisele, kuna keele vaimsemale küljele, keele väljenduslikele võimetele sõnavara ja lausestamise alal, keele harimise kaudu mõtte ja vaimu harimisele ning arendamisele näikse pandavat rõhku vähem kui ootaksime. Küsiksime, kui palju tunde keeleõpetusele määratud tundidemäärast pühendavad emakeele õpetajad praegu seesuguste keerukate normide või meie keele koguarengu tendentsile vastu tõrkuvate normide õpetamisele nagu seda on *i*-mitmuse ja *i*-superlatiivi reeglid? Kui palju aega ja energiat kulutatakse paljudeski koolides selleks, et õpetada noorust hääldama, eestlaste valdava enamiku keelepruugile vihuti, sõna algul *h*-d, seda isegi, nagu kunstlikku hääldust kunagi, ebaeestilisel kujul? Kui palju nähakse vaeva, et õpetada lastele hääldama murdeliselt ja päris põhjendamatumalt *val'mis* pro *val'lmis*, *tervis* pro *tervis*, *püüab* pro *püiab* (kirjas *püüab*), kirjutama näit. *vulkaan* (pro *vulkan*, mida viimast laps ühiskeelest kuuleb), *mehhaniseerima*, *mehhanism*, *psühholoogia*, kuid *mehaanik*, *mehaaniline* ja *psüühiline* (kus tegelikult häälduses ometi vahe puudub), et sundida neid (kuuldavasti mõnes koolis) ütleva *imestama* asemel *imestuma*, „saatis *viibimata* abi“ asemel „saatis *viivitamata* abi“, „parandamatu viga“ asemel „parandamatu viga“ jne.? Ühes koolis vaevatakse lapsi, et kirjuta ja ütle: tuleb *meelde*, *hää*, *pää pääl*, *inimesugu*, *kirjutis*, ta *kummardus*, *kiritöö*, *vajaline*, teises koolis (koguni sama kooli teistes klassides!) aga, et kirjuta ja lausu: tuleb *meele*, *hea*, *pea peal*, *inimsugu*, *kirjutus*, ta *kummardas*, *kirjatöö*, *vajalik!* Sealjuures ometi ei suudeta välja juurida õpilaste ja haritlaste keelest sääraseid palju ilmsemaid keelevigu nagu „neid *summe*“ (pro „neid *summasid*“), „tuli *jäävalt* kodumaale“ (pro „tuli *jäädavalt* kodumaale“), mida iga päev loeme ajalehtedest ja kuuleme raadiost. On küll aga suudetud paljudeski koolides emakeele õpetust õpilastele peletavaks ja vastumeelseks teha.

Pole küll mingit kahtlust, et koolides peame noorusele õpetama ka oma keele puhtvormilist külge, peame teda tutvustama oma emakeele sotsiaalsete normidega. Kuid tööd ärgem sellega asjata raskendagem, et õpetame alg- ja keskkoolides päris tarbeta ja haruldasi, isegi üldisemalt olemata hääldusnorme (näit. *h*- ja *üü*-hääldus) või keerukaid juhiseid, mis korraldavad mitte keele harilikku, argilist, minimaalprogrammilist, vaid luksuslikku tarvitust (näit. *i*-pluuril, *i*-superlatiiv). Mida aga loeksime palju olulisemaks ja nimelt keele tegelikkudest tarvetest tingituks, oleks emakeele õpetuses senisest suurema rõhu panemine meie keeles olevate, kuid noorusele, eriti linnanoorusele tundmata või vähe tuntud morfoloogiliste, sõnavaraliste ja lauseehituslike väljendusvahendite tutvustamisele. Vähem oluline on õpetada, kuidas keeles *p e a b* olema (vajadus olla arusa-

dav tingib juba ise siin küllaldast korda, täielik kord aga summutab edu ning arengut, lämmatab isiklikku loomingut), vaid mida keeles on, mida keel meile pakub. Meie noorem põlvkond ei tea, või tal puudub selgem ülevaade, et eesti keeles saab näit. mõistet „abil“ väljendada väga mitmel viisil, sõnadega *abil*, *abiga*, *varal*, *läbi*, *teel*, *kaudu*, *kaupa* („parem nõu kaup kui jõu kaup“), *tõttu*, *najal*, *õlul*, *toel*, *toetusel*, *turval*, *kaasabiga*, *künnal* („vahetuse künnal“), *ohul* („teineteise ohul“) ja peale selle veel eri käänetega (-ga; -l: Kaerul püütakse, piitsal sõidetakse; -lt: Ei ole silku silmalt näha, heeringaid ei eladeski). Nende väärtus pole aga alati täpsalt sama, tuleb õpetada, mis puhul neist üht või teist tarvitada! Nüüdne põlvkond hakkaks nagu unustama sõnu nagu *mullu*, *äpardama*, *õnduma*, *vainu* jpt., ta oskab nende asemel tarvitada veel ainult „möödunud aastal“ (ta pelgab isegi eestilist „mineva aasta“ või „läinud aasta[l]“), „ebaõnnestuma“, ja ta ei taipa, et linnades väljakut, „platsi“ või jälle skvääri võiks kutsuda *vainuks*. Koguni meie suurematel ja vanema põlve kirjanikkudel võib märgata võõrdumist oma emakeele sõnavara muistseist varadest. Nii näit. A. H. Tammsaare kirjutab ühes tõlkes (Lawrence, „Seitse Tarkuse sammast“ I, lk. 341) raskepäraselt: „meie sada *põlvohelikustatud* kaamelit“, teadmata vist, et eestlane ütleb sel puhul „meie sada *peapõlvises* (või *peapõlvuses* või *peakammitsas* jne.) kaamelit“! Normide õpetamisest palju tähtsam oleks suurema rõhu asetamine tähenduslikult lähedaste sõnade (näit. *elav*, *elavane*, *erk*, *elev*, *terane*, *ärgas*, *käbe*, *tuline*, *tulikas*, *liikuv*, *kõbus*, *udris*, *lähematu*, *valus* [v. laps], *käidav* [k. tänav], *nõelus*, *kerep* [k. hobune], *säbras*, *hepp*, *paritu*, *märas* jne.) ja konstruktsioonide ning ütluste (näit. „puust kõrgem“, „kõrgem kui puu“, „kõrgem puud“; — suvel ja talvel; suvel *ning* talvel; suvel *kui ka* talvel; suvel, *ka* talvel; suvel, *samuti* talvel; *küll* suvel, *küll* talvel; *nii* suvel *kui* talvel; suvel *kui* talvel; suvel, *ühtlasi* talvel, vrd. veel *pealegi*, *lisaks*, *isegi* ja tunnuseid, nagu -t [„isat-emat“, ka „eite taati“] või -k [niik-niik palju, seekseek kuu päeval]!) sisude ja tunde väärtuste vahede tutvustamisele³¹ — mis kõik muidugi eeldab sünonüümide sõnaraamatu, ideoloogilise sõnaraamatu ja stilistika õpperaamatute (või keeleõpetustes vastavate osade, peatükkide) olemasolu. Enam peaksime ka meeles pidama stilistilise ja süntaktilise analüüsi harjutuste maitset, vaimu ja mõtlemist arendavat jõudu. Ja kirjaseadmise õpetuse kõrval kandkem ka enam hoolt *kõneseadmise* õpetuse eest! Kui neid külgi keele õpetamisel tulevikus enam esile tõstaksime, siis jõuaksime küll hõlpsamini sellele eesmärgile, kuhu kõik vist taotame: keele õpetuse ja harimise kaudu oma vaimu ja mõtlemist arendada! Ja teeksime ka keeleõpetuse noorusele palju huvitavamaks ja elulisemaks!

Andrus Saareste

³¹ Kasulikke sugestioone pakub siin Ch. Bailly artikkel „L'enseignement de la langue maternelle et la formation de l'esprit“ tema teoses „Le langage et la vie“ (Payot, Paris 1926).

KAKS KIIRPROFIILI

HENRIK VISNAPUU JA JOHANNES BARBARUSE PUHUL

Eestis on kombeks saand juubelite puhul ajakirjandusse valla lasta tunnustavate esseede tulv, millest mõned on asjalikud, paljud vaid pidulikud, kuid peagu kõik väga tagasihoidlikud kõige selle suhtes, mis võiks pidumeeleolu rikkuda. Ühtlasi on kahtlaselt vähenend ülevaatlikumate kirjutuste arv eri autorite kohta mitte-pidu puhkudel. Sellest tuleb erapooletute, tõesti vaid asja enda pärast kirjutet kirjanduskriitiliste esseede harulduseks muutumine meie keeles.

Muidugi pole kriitikas olemas absoluutset erapooletust. Kriitik on subjekt, kelle lähtekohaks on ta isiklikud ja seetõttu paratamatult mõnevõrra subjektiivsed muljed. Järelkult ei saa järgnevadki visandlikud märkmed pretendeerida täielikule objektiivsusele. Kuid nad väljendavad kirjutaja veendumusi sellastena, nagu need on kujunend päälle aastakümnetepikkust tegelemist artikli aineks olevate autoritega ning veelkordset süüvimist nende toodangusse.

Visnapuu ja Barbaruse kõrvuti käsitlemine tundus huvitavana mitte ainult ega eeskätt sellepärast, et nad on eakaaslased, vaid kõigepäält seetõttu, et nad nii põhjalikult erinevad. Nad on ühel ajal sündind, väga sarnastes tingimustes arenend ning siiski mitmeti otse antipoodid. Juba see üksi tohiks õigustada nende vaatlemist sama artikli raamides.

1.

Meil ei ole vist põhilaadilt lüürilisemat poeeti kui Henrik Visnapuu. Olemuselt ta on täiesti „tundelaulik“ — tunne inspireerib teda laulma, vahel ka leelotama. Värssides kõnelda või koseerida ta ei oska, eepiline jutustamine on ülesanne, millega ta ei saa ilma pingutuseta toime. Ent laulu temas on. Kui ta omal ajal ütles: „Te hulka, laulikud, ma julgest' tulen,“ siis oli see õigustet — just laulikute, mitte laiemas mõttes luuletajate hulka.

Häädele värssidele on alati omane teafav laulvus, kuid see võib olla vägagi tagasihoidlik. Puhas laulev tundeavaldus, sageli ilma erilise mõtteisutaga, on omandand suure populaarsuse germaani maades, kõigepäält Saksas, kus selles tänaseni nähakse lüürika ülimat liiki. Mujal maailmas on laia tunnustust leidnud mõtteluule, kogu isiksuse mõnikord väga komplitseerit ja intellektuaalne väljendumine värsside kaudu, luule, mis pigemini vestleb kui laulab, või luule, mis oma keerukalt koelt sarnaneb ennemini sümfooniale kui saksa „lied'ile“. Verhaereni värssides on kahtlemata muusikat, kuid seda saab harva redutseerida lihtsale valemile. See vajub, tõuseb, keerdub, vallandub vastavalt mõtte ja meeoleolu käigule, jättes enamasti küll väga ühtlase, kuid mitmekoelise üldmulje. Baudelaire'i musikaalsus on ilmsem kui ilmne, kuid see on alati täpsas kooskõlas mõtte loogilise arenguga, mis peab tundega sammu. Shakespeare'i sonetid on lühikesed sümfooniad täis keerulisi rütmilisi ja loogilisi figuure, millele annab värvi intensiivne emotsioon. Pope'i poemides näib valit-

sevat mõistus, kuid tähelepanelikul lugejal ei jää märkamata, kui jäägitult loogika on viidud kooskõlla peene rütmilise ja kõlalise mänguga. Kuid meil on huvitavaid näiteid omaski luules. Üks meie meloodilisimaid värsteoseid on Suitsu „Koit — Quasi una fantasia” — täiesti sümfooniline poem, millel on juhtmotive, korduvaid musikaalseid põhisugemeid, kindel kontrapunktiline kompositsioon, kuid see kõik on täiesti koordineerit sellega, mida jutustetakse. Haruldaselt nüansikas vaatlus ja mõflus kajastuvad luuleteose kõlalises struktuuris. Silm, intellekt, tunne, kõrv on võrdselt osa võtnud selle delikaatse ehitise loomisest.

Visnapuu on ise öelnud, ta olevat oma esimesed luuletused loond tekstidena enda komponeerit viiside juurde, mängides viiulit. See väide on usutav. Vähe on neid, kelle luule parimiku olemus näib nii täielikult seisnevat meloodias ja kes nii visalt on katsetand uute meloodiate leiutamiseks. Kui 1917. a. ilmus tema „Amores”, siis see oli sisuliselt mitmeti uudne raamat. Selles oli meelelist hõõgust, tundejoovastuse ja ka-pohmeluse intensiivsust, millega meil poldud harjund. Selles oli avameelsust kui ka poosi, mis oma ägedusega mõjusid rabavalt. Heitlust hää ja kurja, vaimu ja liha vahel oli sääli kujutat rõhukamalt kui üheski varasemas teoses. Kuid need sisulised omapärasused poleks tundund ligikaudugi nii haaravatena, kui nende väljendamiseks poleks leitud uusi iselaadseid viise, rütmi- ja kõlaühendeid, mis sagedasti näisid veelgi ehtsamad kui otsene sisu. Mõnigi pala mõjus ebamäärasena, udusena, laiali-valguvana, kuid see, mis sööbis meelde, oli meloodia, eriliselt rütmistat kõlad, näiteks luuletustes „Maria”, „Oofan”, „Ootmatus”. Sõnastus ise oma eagrammatiliste vormidega, oma tarbetute sünonüümidega (vrd. „Alistumine”) võis paista naiivsena ning algajalikuna, kuid heli ei unnenud. Kui mujal puuduski loogika või vahel ka maitse, siis muusikas leidus mõlemaid. Oli selle kõrval õnneks ka terve rida näiteid, kus sisulisedki ebakõlad täiesti puudusid.

Väga sagedasti on tsiteerit luuletust „lgavesti”, märkides selle hõiskavust, selle vahendit tundemõju. Ometigi ei tea, et keegi oleks juhtind tähelepanu sellele, kui täiuslik on selle laulu näiliselt nii lihtne stroofiehitus. Keset üldist, trohheilist värsvoolu esinevad kolmanda stroofirea anapestid ja daktülused erilise hoogsusega, mõjudes kaasakiskuvalt juba kohe alguses: „Olla rõõmust hull, Olla hell, olla karm.” Pärast seda tugevat rütmilist tuksatust tuleb pikana ja pidulikuna neljas rida: „Võlund tunnil sel meeled sinu arm”. Ning siis järgnevad lühikeste ägedate tunde-löökidena viies ja kuues värss: „Jälle süda mul tuikab, tuikab sull!” See kõik on tekkind nii loomulikult, nii sundimatult nagu loodusehääletsus. Ent veelgi üllatavam on seik, et täpsalt samast skeemist suudetakse kinni pidada läbi seitsme stroofi, ilma et hoogsus väheneks — see pigemini tõuseb. Kui lõpuks uuesti korratatakse algstroof, näib see intensiivsem, mitte nõrgem kui alguses.

Tähelepanav on energia, millega on rõhutet rütmilist struktuuri — küll igituntud võtetega, kuid väga mõjuvalt. Kõige ilmsem neist võtetest on tundeõhina muljet süvendav kordamine: „olla kurb, Olla rõõmust hull, Olla hell, olla karm”; „tuikab, tuikab sul”; „üle maa, üle vee”;

„valla hius, valla vöö“; „suudle, suudle mind“. Siseriimid, poolriimid lisandavad emfaasi: „Kuidas hallib, kuidas trallib linde koor“; „Ah, et närbub urb, et märgub naerev silm!“ See on esmajoones musikaalne, kõrva kaudu tundeid nakatav. Selles muusikas tuksub veri.

Ses luuletuses on vaevalt ühtki uudset pilti — kõik on ürgne ja vana. Tuikav süda, jürikuine pajuurb, ääreni viinaga täidet karikas, halliv, tralliv lindude koor, valla lastud juuksed ja vöö, kaelale heidet käed, — primitiivsed, põlised kujutelmad, kuid värsked nagu liides minevikus. Uued on õieti ainult meloodia ise, teostuse puhtus ja jõulisus, tämbr, ja meie oludes ka tundeid andumise tingimattus.

Väärtuselt väga sarnanevaid tulemusi saavutab Visnapuu korduvalt siis, kui kuulatab ainult oma laulvat verd. Sääljuures viiside laad võib olla üsna mitmesugune. Parimaid näiteid „Amores'es" on „Loobumus" — puhas, lihtne, siiras, mõjuv, läbini isikupärane. Hoopis teine, vibreerivam, graatsiline, pisut nukker, mitmeid tundeid liitev on teise kogu nimi-luuletus „Jumalaga, Ene!“:

Höbest taevas tahut,
Lillatab maa,
Laiali valguse vahud
Valguvad kõik.
Käib üle maa
Lindude hõik.
Tahaksin südame kiskuda kaheks ma.

See meloodia ei ole lihtne, kuid ta on oivaliselt läbi viidud. Rütm ei ole nii paisuv ega nõnda teravalt markeerit nagu eelpool analüüsit luuletuses, kõlaline instrumentatsioon on mitmekülgsem, mänglevam, peeni pisiüllatusi pakkuv („Laiali valguse vahud Valguvad kõik“), kuid see sobib sama eeskujulikult väljendatava meeleoluga. Kõik on kergem, hapram, hõljuvam, kuid musikaalne printsiiip domineerib peagu samal määral.

Vahel see näib domineerivat veel hoopis otsustavamalt. Kõlaliste efektide otsimisel autor ei hoidu siseriimide ja assonantside suurimastki kuhjamisest, näiteks luuletuses „Café rannas“: „Muusika ei põika, hõika, lõika, võika“; „Tahaks minnes minna sinna saarte sinna“. Või ta kirjutab terve luuletuse, mis koosneb peagu ainuüksi onomatopoeetilisist häälit-susist, nagu „Eokene eo-eo“, või riimib terved read üksteisega.

Säärastel puhkudel on mõnikord juba väga selgesti tunda maneeeri. Poet on instinktiivselt sattund teatud võttele, mida hakkab armutult eks-pluateerima. Talle tuleb meelde meloodiline motiiv, mis on endast kül-laltki sugestiivne, kuid ta täidab skeemi alaväärse sõnastusega, leigete tunnetega, kistud piltidega, tundeid simuleerivate poosidega. Niisuguse mulje jätab m. s. omal ajal nii populaarne „Laul õudsest ajast“ — tervi-kuna üks pretensioonikaimaid ja tehtuimaid sõjajubeduse luuletusi meie keeles. Ning omefigi algakord („Õudne, õudne, õud!“) on küllalt tugev ja võib-olla ka ehtne. Siiski ei talu luuletus võrdlust samataolisest

meeleolust inspireerit Suitsu või Underi asjadega. Kuivõrd sügavam ja suurem ja ühtlasi diskreetssem pole „Sapine kuu“!

Võib kergesti tekkida kahtlus, kas kogu „Parsilai“ ei ole umbes samasuguse protsessi tulemus. Ihesugune, kuid vähe variatsioonide lubav meloodia hakkas autorile seevõrd meeldima, et ta seda kasutas pikaks poeemiks, mille päämine väärtus seisneb mõnedes kõlalistes efektides. Vahest suudab keegi tulevikus intelligentselt kasutada seda vormi, mis endast on tõesti huvitav, kuid mille kandejõust selle autoril polnud õiget kujutlust. Omapäraseid skeeme, millele ei osata anda sisu, või vähemalt mitte küllalt sisu, on Visnapuu toodang täis.

Üldse jääb Visnapuust ühtelugu mulje kui inimesest, kes on ebamääraselt kuulnud mõndagi imepärast, mida ta sõnades ei suuda väljendada, mille väljendamiseks tal puudub tehnika, kuid kes vahel otse meeletult püüab paberile kinnitada seda, mis on riivand ta kõrva. Lugeja saab sellest vaid riismeid, välgatusi, kilde, mis on segat täiesti ebasobiva materjali hulka. Ideestik võib olla võlts, pildistik nõrk, loogika enam kui küsitav, kuid midagi algupärasest viisist heliseb läbi, ning see miski võib olla esmajärguline. Enamasti see on lüürilis-musikaalne motiiv, mis teinekord liitub ka konkreetsema sümboliga.

Äärmiselt oluline moment, mida sääljuures siiski ei tohi unustada, on inspiratsioonifakt. Õnnelikel puhkudel võib see Visnapuul olla nii tugev, et ta iga konventsiooni kiuste loob midagi omal viisil ainulaadset, julget ja haaravat. Isegi tema intellekt võib siis hakata üsna tugevasti töötama, kuigi see harva muutub subtiilseks. Keegi ei saaks tema „Kõnelusi Issandaga“ nimetada täiuslikuks teoseks, kuid et see kõigi oma blasfeemiatega ja maotustega siiski on üks meie kirjanduse tähiseid, on väljaspool kahtlust. Elu külluse tunne, kõigi selle vastolude nägemine, sügav liigutus, tülgestus, sisemine mäss on luuletajale sisendand julge struktuuriga teose täis teravaid jooni, heredaid värve ja laia, kindlat, kuid vahelduvat rütmi, millele meie luules ei leidu õiget paarimeest. See on ainus Visnapuu poeem, mis väärrib poeemi nime. Oma suurejoonelise väljakutsuvusega, mis lõppeks suubub ekstaasi, esindab ta suure veenvusega Siuru-Tarapita-aegset elutunnet. Seekord autoril tõesti õnnestus suur, olgugi mitte veatu sümfoonia, mille puhul usud ta sõna:

Helise, süda, laula ja helise, laula!
Laula lõpmata, surmani, väsimata!
Kõik, mis sinu ümber, on suremata!
Sina ise ja põllud on jumala auala!

Pääle säärast paljulubavat algust — „Kõnelused“ kirjuteti 1919. a. — oodati Visnapuult muidugi veel hoopis rohkemat. Neid liialdet, kuigi omal ajal nii loomulikena tunduvaid lootusi ta pole suutnud täita. Vaevalt saab keegi väita, et ta hilisemas toodangus ei kuulduks individuaalseid viise või et ses poleks kaasakiskuvaid momente. Autori omapära pääseb ühtelugu esile, mõnikord puhtalt, ent sagedamini küll läbi häirivate võõrsugemetete, mille tõftu kogumulje on segane ja udustet. Visnapuu kohta on öeldud, et ta õige tundlikult reageeris aja tendentsidesse.

Seda ta on teind, kuid mitte väga õnnelikult, sest ta anne, puhas, kuid kitsas, ei olnud kohane suunamuutusteks. Ta ei teind läbi sellast loomupärase avardumise protsessi nagu Marie Under, kes näis kasvavat iga uue ülesandega. Liiga sageli on Visnapuul tunda teadlikku pingutust, mis mõjub seda halvemini, et tal selle kestel jõud näib katkevat. Ta on kirjutand ajalaule, harrastand epigrammi, ilma et tal pääle ühe või kahe korra oleks õnnestund leida tabavat puänti, on kirjutand lava jaoks ilma õige võimeta luua veenvaid iseloomu ja panna neid loomukohaselt tegutsema, on meeleldi esinend pidupoeemide väärrika autorina, ilma et tal tavaliselt olnuks öelda midagi päevakohast — sõnaga, ta on läind õige kaugele oma lüürilisest põhilaadist, kuid püsivat lisa oma reputatsioonile ta sellega pole hankind. Kui arvustus teda üldiselt pole kohelnud väga teravalt, siis enamasti meenutades ta ilmseid, vastuvaidlematuid teeneid ta kitsamal pärisalal. Ta on muu seas kirjutand ka arvustusi ja esseid, milles vahetevahel leidub huvitavaid märkmeid, eriti lüüriliste autorite puhul, kuid mil puudub see avaram kultuuriline taust ja see intellektuaalne nõtkus, mis alles loovad esseisti ja arvustaja. Eriti palju on Visnapuu pingutelnud eepikas, kuid ta ulatuslikem katse sellel alal, „Saatana vari“, ei leia endale viljakat probleemi ega suuda tabada kindlat eepilist takti. Päälegi on tegelaste psühholoogia melodramaatiliselt liialdet ja ebausutat ning ajaloolist fooni on käsiteldud puuduliku kujutamisoskusega. Ilusad on mõned looduspildid ja meeleolukad interjöörid, kuid need ei tee üldist liikumattust tasa. Nad ainult tõendavad, et see, mis Visnapuu toodangus hääd, on ta laulev tundeluule.

Visnapuu saavutuste väärtus näib olevat õige lähedalt seotud ta loomingu teemidega. Ta loomust on nimetet naiselikuks, ja sellasena see ta luule järgi otsustades tundubki. Ta vajab intiimseid, isikulähedasi aineid, mis ei nõua aktiivset seisukohavõttu ega intellektuaalset lähene-misviisi. Tegeldes sotsiaalsete, poliitiliste, ajalooliste või ilmavaateliste süžeedega, näib ta peagu alati liikuvat endale võõral pinnal. Selle eest puudutavad teda sügavalt inimlikud vahekorrad, eriti armastus kõigi oma vahelduvate meeleoludega, siis loodus, kodune maaümbrus. Nende puhul ärkavad ta vaistud, tunded hakkavad elama ja virgutavad temas rütmielamusi. Ta näib olevat iseloomustand iseennast, öeldes, et „lapse-liste trallidega tuleb elu elada kui tilin, nagu hõbekurinate laulev silin“ („Valge naine“ 5). Kui ta seda teeb, on ta ehtne. Ta luule omandab siis mingi sooja muinasloolise ilme, sel on legendide võlu ja haldjamaade hurma. Seda võib juhtuda ka siis, kui ta kirjeldab igaühele tuntud seiku, situatsioone ja keskkondi. Ta keel muutub siis tihti lihtsaks ja koduseks, erilise lõunaeestilise nüansiga, mis niisugusel kujul on puht-visnapuulik. Tunne me talle südamest kaasa, lugedes, kuidas tal on „ütlemata hää“, kui ta kaugel kõigist üleisikulisist probleemest saab viibida keset oma kodu suure rohtaia „kadsatusi ja vilistusi“, kandes lilli „jooma ja hingama vihma“ ning armastades või maha jättes oma naise, oma „jumala käokesi“, nagu meeleolu käsib. Alaea ja Uu — muinasjutuolendid, kuid meile tegelikust elust nii tultavad — sobivad talle hoopis paremini kui revolutsioon, sõda, rahvuslik ehitustöö või see eksootiline maailm, kus ekstaati-

line Salome kannab liual Jokanaani pääd. Luges ta proloogi „Salome'le“ märkad, milliseid raskusi teeb poeedile sisseelamine dekadentse iirlase mõttekujutusse. Tõeline Visnapuu on hoopis intiimsem. „Kodumäe kumer kuppel“ on talle lähem kui nood sajandi lõpu kujud. Oscar Wilde, krüsanteem nõõpaugus, blaseerund laulud sellest, kuidas „tahaks lasta kuuli siis pähe“, kui maailm on halb ja ülekohtune, on selle poeedi elus episoodid, mida tal oleks tulnud kohe unustada, kuid mis hulgal ajal efendasid ta loomingus liiga suurt osa. Sama kahju on nn. „eluläheduse“ mõjust tema luulesse. Ning veelgi võõramana tundub Visnapuu-riigiametnik, poliitiliste ülesannete täitja, kelle looming hakkab võtma poliitilist värvi. Ta vaimu hää primitiivsus rakendus säärastel puhkudel täiesti ebakohaseisse üritusisse. Ka tolle „positiivsuse“, mille ümber meil mõne aasta eest oli nõnda palju kihinat-kahinat, on ta pidand endale vägisi külge pookima. Temas on alati olnud positiivsust, kuid mitte „töөөestluse“ ja pateetilise rahvusluse oma, vaid seda, mida pakub kitsamas mõttes isikliku elu tundeelamuste ehtne lüüriline edasianne. Negatiivne on temas see, et ta ise selle positiivsuse piiridest polnud küllalt teadlik. Tal on harva õnnestund neid piire kahjutult ületada.

Milliseks karastuseks ei ole pärast „Ränikivis“ (1925) sisalduvaid pikki, kunstlikke eksperimente „Maarjamaa lauludes“ (1927) sattuda säärasele Visnapuu kaht lemmiktemi, armastust ja loodust, ühendavale luuletusele nagu „Talvine teekund“! Sängis meelisklev poeet unistab rännakust läbi lumise metsa armsama juurde, kelle ta mõttes üle külvab talve pisiloomadelt ja lindudelt laenat veetlevate meelitusnimedega. Mõju võiks olla imal, kuid ei ole seda sugugi. Hoopis vastupidi, selles hellitusõnade tulvas on üsna erakordset pehmust ja naiivset, looduselähedast värskust. Armastetu on talle „minu oravakene“, „noor nurmkana“, „minu ohakalind“, „minu sinitihane“, „männileevike“, „talitsiitsitaja“, „laanepüü“, „väike värvu“, „käblik“ — ja kui siis lõpuks tõesti kujutetaksegi linde ja nähakse noort naist nendega koos, saab sellest eestilis-pastoraalne pilt, mida ei ületa Goethe tuntud idüll kodulinde söötvast Lilist. Tahaks peagu öelda, et Visnapuu on graatsilisem ja peenem. Sellase lüürilise helme tundemõju tervendavus on positiivsem kõigi sama autori hümnide ja piduoodide sundkaunidusest. Ühtlasi see on ergutavam kui kõik ta laenat, vaid poolenisti assimileerit ning pateetilisteks värssideks paisutat idee.

Oma rütmilise originaalsusega oli Visnapuu vanasti novaator, kes kindlasti mõjus elustavalt me luule arengusse. Kahjuks ei ole päris kindel, kas ta ise täpsalt teadis, milles seisnes ta uudsus ja omapärasus. Ta rondood, ballaadid jne. ei olnud talle päris jõupärased. Hiljem ta on värsifikatsiooni alal takerdund mõnesse kinnisideesse, mis lisaks mõnele üksikule õnnestund katsele põhjustas hulga abituid ja raskepäraseid värssse. See käib eriti ta „lapik-lepik“-tüübilise värsiliigi kohta, mida ta on innukalt kaitsnud teoreetikuna ning üllatava visadusega rakendand praktikuna. Samasugust kangekaelset visadust on märgata ka ta katses läbi terve pika luuletussarja sarnastada erinaistüüpe kaladega. Selle sitkusega kahjuks ei käind kaasas vastav virtuositeet ega vaimne nõtkus.

Sama suure visaduse tunnuseid osutab Visnapuu esinemine avaliku tege- lasena, lavakirjanikuna jne. Need on alad, kus tal tulevikule vaevalt on palju öelda. Tuleb kahetseda, et ta hellitet, linnastund „poeeside print- sina“ kaotas nii palju oma algupärasest lihtsusest ja värskusest, kuid kõige- päält seda, et talle tuli juurde kardetav pretensioonikus, välise tunnustuse iha väljaspool oma tõsiala. Ei ole ime, et tal arvustusega suhted vahel on muutund ebasõbralikuks. Ent kriitilisimigi vaatleja ei saa vist keelata oma sümpaatiat „jumala käokeste“, „talitsiitsitajate“, Ene ja Ingi, südame- like loobumuste, vaiksete metsatalude, tukkuvate koduhaldjate ja lapse- like Alaeade laulikule, kelle viisidel on paeluvat isikupärast heli.

2.

Johannes Barbarusel, kel praegu samuti täitub poolsajandit, on laad mitmeti diametraalselt vastupidine Visnapuu omale. Väga raske oleks teda tembeldada feminiinseks poeediks. Naiseliku pehmuse jälgi on temas vaevalt leida. Kui Visnapuu harrastab sotsiaalset või poliitilist paatost, siis on selgesti näha, et ta seda h a r r a s t a b. Barbarusel see huvi on vitaalne kirm, ta olemuse keskne suge, ilma milleta ta oleks kujut- lematu. Kui Visnapuu muutub abstraktseks ja hakkab mõtlema, on ta abitu ja tulemused pole rõõmustavad. Barbarusele abstraktsioonid on igapäevane leib, mõtteõhin teda sageli panebki luuletama, mõttelised seisukohavõtud moodustavad paljude ta luuletuste olemuse. Ta võib isegi olla ülemäära abstraktne, eemaldudes liig kaugete tajutavast reaalsusest, kuigi teda ka niisugustel kordadel enamasti päästab loomupärane elaan. Puht-lüüriilisi võimeid on Barbarusel õieti vähe. Ta on retoorik, pateetik, kes hüüab oma veendumusi maailmale, mida tuleb panna kuu- lama tõde. Ta hoiak on tavaliselt aktiivne, ta tahab meelsusi painutada, murda, mõjutada, sundida teatavasse suunda. Kui Visnapuu seda peaks tahtma, siis pole seda märgata — vähemalt mitte ta värssides. Ta ajaluule tundub pigemini preesterlikkust taotleva rituaalina aja sündmuste puhul — isegi siis, kui see blasfeemitseb. Sellane pidulikkus huvitab Barbarust vähe. Ta tahab kaasa lüüa oma sõnavasaraga.

Visnapuul mõnikord esinevad säärased mõisted nagu prožektor või lennuk või — kui ma ei eksi — ka raadio, kuid temale nad ei sobi. Ta intiiimne siseolemus eelistab leevikesi, kevadlinde, sireleid ja taluhoonete kodust keskkonda. Iga kord, kui ta värvid tegelevad moodsa tehnikaga, tekib mulje, et ta on teind faux pas', et ta ainult imiteerib võõraid ees- kujusid. Kuid miski ei vasta rohkem Barbaruse vaimulaadile kui lennuki- propeller, raadioantenn, kaugete valgust paiskav kiirteheitja. Ta vaim on täis elektrit ja tuhandeid H. P.-sid. Ta kujutleb end alatasa õhku tõus- vana, maailma ületavana, et talle viia oma läkitus. Ta on poeetiline halloo- mees, kes saadab oma sõnumid kõigisse maailmakaartesse. Ta ei suuda püsida iseendas, vaid peab end välja valama, end teistele teatama või- malikult mõjuval viisil, võimalikult rapiidse tehnikaga. Noole või linnu kiirus ega lennuulatus teda ei rahulda. Raadio, mis eetri kaudu ainsa hetkega küünib antipoodideni, ahvatleb teda vastupanematult. Mitte

intiimsus, vaid jõud ja hoog kütkestavad teda. „Kadsatused ja vilistused“ võivad teda viivuks huvitada, kuid neist ei jätku selleks, et tal oleks „ütlemata hää“.

Sellest sõltub suurel määral ta pildistik. Mõnikord see on otsekui New York, Woolwich, Chicago, Berliin, Barcelona, Leeds, Sheffield multiplitseerituna. Tehniline tsivilisatsioon ei tundu talle loodust tapva sõgeda jõuna, vaid vahendina inimenergia paljukordistamiseks. Vuhisev propeller haarab teda enam kui metsade kohin. Arvud ei ole tema silmis surnud, vaid teda joovastab nende astronoomiline suurus. Kogu tema toodangus on mingit matemaatilist sirgust, mis käib koos tahte ja mõtte aktiivsusega. Tema värssides pole videvikku, harva leidub neis vaikkeid, varjulisi nurki puhkuseks. Peagu alati nad kannustavad, kihutavad edasi — kas või Siriuseni. Äärjooned on ülitugevasti rõhutat. Mitte asjatult ei kannu üks ta värsikogusid päälkirja „Geomeetiline inimene“, ning Elsa Enäjärvi-Haaviol on teatava määranõ õigus, kui ta teda nimetab kubistlikuks luuletajaks. Kubistidega on Barbarusel ühised abstraktsus, matemaatiline kallak, hõrkude detailide hülgamine, kuigi ta teiselt poolt on täiesti mittelukubistlik oma dünaamilisvega, kärsitu rühkimisega, rünnakuhimuga. Puhta, olgu kuigi täiusliku vormi ilu ei pakuks talle hingeõnnistust. Rohkem kui täiust hindab ta liikumishoogu. Ta tahab panna käärärima ja keema.

Sellega on kooskõlas pooltoonide vähesus ta luules, selle sagedane raiuvus, ka selle paigutine tahumattus. Ta ei nikerda kunagi, ta maalid pole peened tušijoonised, vaid ta viskab nad julgelt al fresco mingile määratule moodsale hoonele, kõrgemale kui Eiffeli torn, et kõik, kõik, kõik neid näeksid. Nende värvid on heledad põhivärvid, nende joonestik sarnaneb sageli arabeskidele.

See ei tähenda, et tal puuduks fantaasia. Omamoodi ta mõttekujutus on haruldaselt tuline. Oma erisuguses konstruktivistlikus maailmas ta liigub suurima vabadusega, selle elemente ta käsitleb üllatava suveräänsusega, luues neist mõnikord fantastilisi ehitisi, mis mõjult pole vähem lopsakad kui idamaiste arhitektide omad. Sattudes sellesse piltide tulva kaob tihti pilk detailide jaoks, kuid ei saa eitada nende kombinatsioonide sähvavat, lainetavat elu. Samuti tuleb enamasti tunnustada neid elustava kujundusliku printsiibi loogikat. Nende taga on tunda ülivitaalset, sisemiselt järjekindlat vaimu. See ebaorgaanilisi sugemeid mustriks keerutav tuulepööris loob maailma, mille tunnused on orgaanilise. Selle liikumapanijaks pole külm arvestus, vaid kirg.

Täpsamalt kui enamik meie poeete on Barbarus teadlik oma erilaadist. Ta värsid on täis drastilisi pihtimusi ning endaiseloomustusi. Üks parimaid leidub kogus „Tulipunkt“. Selle seitseosaline tiitelpoeem on suurekaustaline autoportree, millest nähtuvad selgesti ta luule põhihihud. Sellest ilmneb, kui võrd sügavast sisemisest tarbest lähtub Barbaruse looming. See võimaldab talle nii eneseavaldust kui ka kaitset taredumise ja panetumise vastu. Elu ei tohi roomata „kitsarööpilisena“, vaid tuleb sõuda vastuvett, anda värsile „sada hobusejõudu“, kuid liiga kindlat sihti ei tohi endale määrata, vaid ees olgu lahtisi, veel mõõtmata

avarusi. Tarvis on minna pakku „vägivallapurjuste oksest“ ja „nöiras-teenikute kisast“. Vaim igatseb minna lendu enda loodud värsside kaudu, mis on „tükk teda ennast“, loomisprotsessist veel soojad ja tuksuvad, nagu munast astuvad kanapojad, kuid ühtlasi juba võitlusvalmid nagu sõdurid. Värsijõugud tormavad lahingusse, kuuldes „raju ähvardavat mürinat“. „Krae püsti, hõlmad lopendavad tuulen“, kihutab autor rünnakule, otsides ohtu ja vallutusvõimalusi. Ta hoiak on maskuliinne igal pool, ka looduse ees: „värsski mustamulla künd, sigituse, seemenduse tung“. „Vaevalt luulen teostub neitsistsünd,“ ütleb ta, tundes eneses uhkavat jõudu: „Iga nõlv on minu abikaasa, iga org on õhvik.“ Temasse endasse on koondund kõik looduse jõuline lopsakus, ta „mühiseb ja vohab, raiesmikku jäetud üksik mänd, mahlasulinaga juurten, tüven“, kuulatades tulevikuhääli. Kõik tema aistid on täis elevust, nautides viimset kui tajumust, ent säälsamas otsides ikka uusi lisaks, sest kõrgepinge ta ihus ja hinges on raugematu: „Tunnen: pikuti mu meeli elu tõmbab paralleeli: lõpmatusse kandlike eli...“ Vaikset, staatilist mõnu tema jaoks pole olemas:

Kuulata: veren kuis vaid
 iharuse hundipojad uluvad.
 Südamen meeliskluste parved nagu haid
 laeva järel saagitseden sõuda suruvad.

Millal, kun lõpeb see tung?
 Pole neid randu veel endal kujutand,
 lakkab kun maagilise andumise sund,
 mis mu meeled nii üle on ujutand.

Kuid Barbaruses on veel muud kui see püsiv ekstaas, see „veren kaua säiliv akord, meelte, ihurakukeste tähtpäev ja juubel“. Kaootiline käärimine, paljas vitaliteet ta olemust ei rahulda. Sellele lisaks tulevad tung vormida ja tarve kuulutada tõde — mõlemad sügaval autori sisimas peituvad vaistud. Ta ei ole favaline „vormimeister, stiilisep“, kes kiinduks pisidekoratsioonidesse. Ees on tal määratu tühjus, mis tuleb sulgeda arhitektoonilisse vormi. Sama mõõtmatu, nagu see ala, on tung, mis kisub andma sellele kaju: „Minust endast tõuseb üles trepp, sisesaadustelle iga aste rajat: luua, luua, — see mu suunaandjaks“. See on mehelik impulss, mida ei huvita „ei au, ei kuulsus“, vaid töö enda viljakus: „Mulle meeldib luule tõmbetuulsus, ritta, sõnna peidet ürgne ramm“. See tee ei vii elukaugele Parnassile, vaid lähendab vaimu inimhulkadele, õhutades neis mõtte- ja tahtesädet. Vihmana viljastab see põlde, kutsudes neist esile rikka taimestiku — mõtteid vabadusest, võrdsusest ja vendlusest, ülekohtu tasategemisest, arveteõiendusest hukatusliku stagnatsiooniga, mis ligindab maailma katastroofile. Autori kirg on sotsiaalne ja poliitiline kirg, ta temperament on mässuline, ta ideestiku lähtekohaks on Prantsuse revolutsioon, mille ideaalide teenistusse ta kutsub kõigi maade luuletajas-konda. Ta usub vankumata säädustesse, millede maksvuselepäasu tuleb kiirendada. Ajaloo lainetuses ta näeb hulpivat revolutsiooniliste pariislaste poolt heidet aadete päästerõngast, mis tuleb püüda kinni. Ta teab,

et lunastus ei teostu ilma formita. Enne kui saabub aeg, mil diskonteeritakse hoopis uuelaadseid veksleid ja pankurilt inimsoo börsil nõutakse mitte väärtuste, vaid vooruste kursisedelit, tuleb sõda — „sõna, millel raske leida riimi“, mis langetab „vaid raskemaid riste inimeste kaela: kindralile kullast, sõdurile puust“. Eesmärgiks on uus, inimeste, mitte jumala loodud maailm, mis on pääsnud kaosest. Selle loomisel luuletajad võivad kaasa töötada, lennutades „valgustavaid ideede rakette jumalate käristet hämarusse“, lingutades „sönagranaate kõigi tõevassijate sihin“ ja sülitades „tuld ja tõrva“.

See on tõeline p o e s i a m i l i t a n s. Värsid on rügemendid, poeemid rivistuvad pataljonidena, reamehed-sõnad on „täies varustuses“ kohal, oodates pääletungikäsku — tõesti täies varustuses, sest kui inspiratsioon tuleb Barbarusele pääle, siis ta väljenduse energia võib meenutada moodsat välksõda. Pildid on siis sütitavad, julged ja uued, rütmid eksplosiivsed, mõtted täis välgatavaid puante. Praegu kõne all olev poeem — vaid üks paljudest omataolistest — on selle kohta suurepäraseks näiteks. Muskulaarselt, sirgelt, rikkalt tormab jõuline vabavärss edasi. Keelilinegi leidlikkus kasvab paiguti imeväärseks.

Säljuures keel sõna kitsamas mõttes on õieti Barbaruse nõrgim punkt. Nagu ta ise toonitab, ei vaevu ta tegelda väljenduse tüütavate detailidega, ta pole „stiilisepp“. Ent kuna ta kahjuks põlvneb generatsioonist, kes oma hariduse sai võõras keeles, päälegi ajal, mil polnudki tarvitada päriselt kujunend eesti kirjakeelt, siis see temasuguse temperamendi kohta endast täiesti loomulik, isegi õigustetav hoiak võib sagedasti siiski muutuda kardetavaks ta värsside kogumuljele. Keset triumfilende võib järsku mõni kett jääda lohisema, mõni ratas tunduda korrast ära olevat. Seda märkab kõige vähem siis, kui ta rünnuhoog on väga suur, nii et selle dünaamika kisub kaasa ega luba peatuda peensustel. Kuid Barbarusel esineb vahel ka mõtlikumaid, rahulikumaid hetki, kus ta värsvool aeglustub ning iga pisiasi ilmub selgesti nähtavale. Neil korradel sooviks temalt suuremat lähenemist sellele formaalsele täiusele, mida ta kaldub pidama naiselike hingede eriharrastuseks. Ta on kirjutand terveid pikki poeme — näiteks „E. V.-r.“ —, millele sisuliselt võid tihti väga kaasa tunda, mida meeeldi tahaksid imetella, kuid ei saa — just nende näiliselt nii tühiste tehniliste seikade tõttu. Mõnikord teda on füüsiliselt valus lugeda. Amputeerit süntaks ja morfoloogia võivad tekitada õige segaseid tundeid.

Ning siiski ei või olla kahtlust Barbaruse suurtes luuletehnilisteski võimetes. Kuigi mitte täiuslik, oskab ta olla äärmiselt ekspressiivne. Uudiseid — ka vormi alal — on ta värssid enamasti tulvil täis, nii et ta tavaliselt hoiab lugejat pinevil isegi siis, kui ta väljenduses on ärritavaid konarusi. Meil on vaevalt ühtki teist nii hulljulget riimijat nagu tema. Kunstlike ja kistud riimide kõrval võib ta leida ka kõige värskema ja üllatavamaid. Igatahes on tal vähe lõtvu hetki. Mõnikord ta näib täitvat kogu oma luulelaotuse pildi-, riimi- ja mõtterakettidega, mille lennutajaks on ürgjõuline rütmihoo. Hääl juhul ta võib olla isegi väga graatsiline — omadus, mida ta üldiselt ei näi taotlevat.

Kõigile tee konarlustele vaatamata on rännak mööda Barbaruse luulemaailma ilmselt ergutav elamus. Ei saa jääda tukkuma, kuigi vahel tunned ebamugavaid tõukeid. Harilikult liigud mööda mägimaastikku, milles on avaraid, ootamatuid väljavaateid. Tõus ei toimu mitte alati ilma vaevata, kuid tipule jõuda on hää. Barbarusel on tõesti midagi näidata ja maastik, mida näeme, on ta oma. Ta on puhas tüüp, kes on jäänd endale truuks. Ta puudused on lõppeks vaid ta vooruste teine külge. Mõlemad näivad olevat lahutamatud. Hää on tunda, et on tegemist loodusnähtega, mitte literaadi pingutustega. Alati on Barbarus hoidund eemale konjunktuuriküttidest, järgides omi eesmarke ja kuulates oma loomupäraseid sisesäädusi. Ajal, kus nii mitmedki paljulubavad anded on teind meelevaldseid kallakuid vastavalt olukordade profiiditöotustele, on see juba endast suur väärtus. Kuid ka Barbaruse puhtkunstilised saavutused on palju suuremad, kui harilikult teatakse arvata. Ta looming on täis elamusi igähele, kes hindab ehtsust, originaalsust, impulsiivset jõudu, siirust ja mõtte iseseisvust. See luuletajakuju on liiga kardetavalt lõhkejõuga täis laetud, et sobida moodsasse salongi, ta turi on liiga isemeelne meie kõigi tuulte järgi paindujate jaoks, kuid seda rohkem see isiksus eraldub kirjutavast massist.

3.

Nii Barbarus kui Visnapuu on nimed, mis jäävad püsima meie kirjandusloosse. Esimene neist on küll niivõrd elujõuline, et tema puhul ei tahaks vihjatagi ajaloole, kuid oma kindlad jäljed ta on meie kirjandusse juba jätnud. Raske on öelda, kes teda oleks otseselt jäljendand, kuid juba virgutava dušina tal on olnud etendada tähtis osa. Muide, tundub, et näit. Süfiste vabavärsi liikuvus võlgneb mõndagi vanemale poeedile. Igatahes võiksid eluläheduslased võtta mitmeti õppust ta aktuaalsest pildistikust, ta robustsest haardest ning aktiivsest mõttest. Visnapuu suur-saavutused sellevastu kuuluvad minevikku, kuid parimad neist on veel praegugi sama elavad kui omal ajal. Tal ei jatkund nii pidevalt vitaalsust kui Barbarusel, kuid oma õitseaegadel ta avastas me luulele rütmi ja tunde alasid, mis näisid kuuluvat ainuüksi talle endale. Hiljem ta värskus on hakand närbuma, ta omapärasus hajuma, kuid ta tõelised saavutused jäävad lähedaseks igale lüürilise võlu hindajale.

Ants Oras

JÜRI JAAKSON 70-AASTANE

Meil tarvitatakse mõistet geenius kergelt, või isegi kergemeelselt. Elame küll ajajärgul, mil geeniusi v a l m i s t a t a k s e ja on isegi huvitav jälgida, kuidas neid tehakse, kuid kui käsitluse eesmärgiks on olla täpne ja anda võimalikult objektiivset pilti isikuist ja sündmusist, siis peab sellest põhimõttest ka kinni pidama ja selle järjekindlalt läbi viima. Kui aga tahetakse mingisugusel rahvuslikul kaalutlusel, mis tegelikult mingisuguseid tulemusi ei anna, silmapaistvamaid mineviku isikuid geeniustena

kanoniseerida, siis peaks seda tegema nii, et illusioon oleks täielik. Tihti aga juhtub, et pühitsetakse mõne sellise isiku saja-aastast sünnipäeva ja peokõnelejad üksteise võidu räägivad geeniusel, kuid osavõtjate hulgas leidub palju neid, kes seda isikut hästi tundsid ja kelledele tundub selline ülistamine liiga suure dissonantsina ja hääst üritusest jääb seetõttu piinlik mulje.

Meie peame kõigepäält tuvastama, mis on geenius. Meile näib, et on vastuvõetav — ja see vastab ka üldisele arusaamisele ja määratlusele sõnast geenius —, mille järgi geenius on isik, kellel on mõned vaimuanded üliarenenud. Tänu neile omadusile loovad geniaalsed kunstnikud töid, milledest ollakse vaimustatud pikki kultuuri ajajärke, geniaalsed teadlased teevad avastusi, milledega jõuavad ette omast ajast vahest mitu sajandit, ja geniaalsed riigimehed määravad oma tahte ja oma intelligentsi abil suure murdosa inimkonna saatusest.

Selliseid isikuid ei ole meie teada meil vist minevikus ega olevikus olnud ja seepärast ei ole üldse põhjust meil geeniuksel kõnelda. Oleme tõeludele ligemal, kui nimetame isikuid, kes meie elus silmapaistvat osa on etendanud ja kes oma võimete poolest keskmisest tasemest kõrgemal seisavad — ka see distants on väga kõikumine — meie suurmeesteks, milline nimetus meil ka on tarvitusel.

16. jaanuaril 1940. a. saab 70-aastaseks Jüri Jaakson, Eesti Panga president, kes ennast ei pea geeniuksel ega suurmeheks, vaid tahab olla ainult Jüri Jaakson. Et meie Jüri Jaaksoni kord oma suurmeeste nimekirja mahutame, selle juures ei ole vähematki kahtlust, kuid meile kaasaeglastele on Jüri Jaakson palju huvitavam elava isikuna, kui teadmine, millisesse registrisse kord ajalugu ta mahutab.

Jüri Jaakson kuulub selliste isikute liiki, keda peab tundma, et teda mõista, ja kui teda mõistad, siis on vähe, et teda hindad, vaid lihtsalt rõõmustad, et saatuse on sellise omapärase, väärtusliku ja meie elule väga vajaliku isiku meisterdanud.

Õppisin Jüri Jaaksonit tundma, kui ta oli Riias advokaadiks ja mina tema abiliseks, mitte vormiliselt, vaid väga ja väga tegelikult. Ka meie omavaheline „lepingu“ sõlmimine ei sündinud mitte tavaliselt, vaid „ilma silmaga nägemata ja käega katsumata“, nagu Jaaksoni kliendid sel puhul oleksid väljendanud. Minu soovist — Riiga asuda ja tema abiliseks saada oli Jaaksonile rääkinud vironus Karl Mägi, meie pärastine konsul Riias. Kui ma siis olin ülikooli lõpetanud ja kirjalikult järele pärisin, kas ta nõustub mind oma abiliseks võtma ja millal ma Riiga peaksin sõitma, et end vähemalt esitada, siis saabus kiirelt lühikene vastus, et Riiga sõitmist ei ole vaja, tingimused on need ja need ja et ma võin kohale asuda oma soovi kohaselt sügisel. Selle kirja järgi arvasin, et minu patroon on asjalik, otsekohene ja vastutulelik. Need jooned osutusidki tema iseloomujoonteks. Kui siia veel juurde lisada mehisust ja kriitilist vaimu, siis on Jüri Jaaksoni hingeline pilt pääjoontes valmis. Ma püüan näidata, kuidas ta neid ellu rakendas ja milliseid tulemusi see andis.

Riia oli võrdlemisi suur linn. Jüri Jaaksonit kui advokaati tunti ja hinnati. Pedantne tsiviilosakonna esimees N. S. Ssavitš kuulas ikka fähele-

panelikult Jaaksoni seletusi. Jaaksonil on üks juristile väga vajalik ja tähtis omadus: ta toob igast juriidilisest küsimusest selle olulise osa välja. Kes seda teha ei suuda, see ei ole õieti mitte jurist. Kui ma Jaaksonilt kuulsin, et ta olevat mõni aeg kahevahel olnud, kas hakata matemaatikuks või juristik, siis oli selge, mis põhjustab Jüri Jaaksoni juristi võimet: see on tema matemaatika and. See and näib päritud olevat, sest tema vennapoeg Hermann Jaakson on ju meie matemaatika-professor ja kui teda rääkimas kuuled, siis leidub tema ja Jüri Jaaksoni argumenteerimisviisis sellist üllatavat sarnadust, nagu oleksid nad isa ja poeg. Jaaksoni matemaatika-andest tuletub tema loogiline mõtlemisviis, analüüsivõime ja kriitiline meel. Jüri Jaaksoniga on väga kerge vaielda, sest loogika määrab matemaatika täpsusega ära vaidlejate positsioonid ja jääb üle ainult konstateerida, milles ollakse samal arvamusel ja milles erinetakse. Kui „matemaatik“ on Jüri Jaakson asjalik ja tunnustab ainult realiteeti. Fantaasia nautimine, esteetika ja intuitsioon on temale võõrad. „Ma ei saa aru, kuidas võib tõsine inimene kometit teha,“ tavatses Jaakson minule tähendada, kui ma näitlesin. See oli muidugi öeldud naljaks ja suurima häätahtlikkusega, aga selles avaldus alateadlikult tema suhtumine näitemängusse. Ega ta teatrit ei eitanud, ümberpöörduvalt — käisime sageli teatris — Riias oli hää vene teater —, kuid näitemäng ei lahendanud temale ühtegi probleemi, ega viinud teda fantaasiavalda, vaid näitemäng võis teda liigutada või tegi talle nalja. Kuid tänu Jaaksoni asjalikkusele sai Riia eesti selts omale seltsimaja, mis vastab tema kandejõule ja mis isegi kriisi aegadel moodustas seltsile varanduse, kuna tavaliselt seltsimajad seltsi pankrotti fähistasid. Ilma Jaaksonita ei oleks Riia seltsil üldse seltsimaja olnud. Maja püstitamiseks ei piisanud Seltsil majanduslikku jõudu ja ainult Jaaksoni allkiri võlakohustusel avas krediidi. Seepärast tundub imelikuna, et meie karikaturistidel on viisiks saanud Jüri Jaaksonit kujutada kui isikut, kellel ikka sõlm on taskurätikus, et mitte unustada mõnda vara soetamast. Sellest peaks järeldama, et Jüri Jaakson on päris Mogri Märts. Suurim eksitus. Et Jüri Jaakson on meie oludes võrdlemisi jõukas mees, missugusele jõukusele on alus pandud ainult intelligentsi tööga, advokaadipraktikaga, siis ei või see tema asjaliku ellusuhetumise ja piiratud tarviduste juures teisiti ollagi. Kuid teiselt poolt seisame siin ühe huvitava nähtuse ees, mis meie oludes ei ole tavaline, nimelt et päris Viljandimaa mehe tõsidusega soetatatakse varandust ja osatakse sellest siiski ennast distantseerida. Vara soetatatakse nimelt teatavaks otstarbeks ja selleks seda ka kasutatakse; ei pillata, sest see ei ole ratsionaalne, ja raha küljes ei riputa, sest varanduse kogumine ei ole eesmärk. Meil on veel väga levinud vaade, et varandus on selleks, et seda paremale ja pahemale poole jagada. Selline suhtumine varandusse on ühiskondlik pahe ja seepärast ei ole suutnud meie rahamehed oma varandust puutumatuks teisele generatsioonilegi üle anda. Jüri Jaakson suhtub varandusse nagu kultuurinimene seda tegema peab ja on selles mõttes teenäitaja.

Meie iseseisvuse saavutamisel on Jüri Jaakson kõikide nende vintutuste osaliseks saanud, mis temasugusele mehele langema pidid, s. o.

enamlaste poolt tagakiusamine ja vangistamine, okupatsioonivõimude poolt kahtlustamine ja Eesti ajal ministriks ja riigivanemaks olemine. Riigivanemaks oli Jüri Jaakson ajal, kui see tema iseloomule kõige rohkem vastas, nimelt kui pärast 1. detsembrist 1924. a. valitsus loodi seinast seinale, kui oli vaja asjalikku ja lepitajat valitsuse juhti. Jüri Jaakson ei ole erakonnaees selle sõna otsese mõttes, s. o. et ta erakonna huvid esiplaanile asetaks. Paremaks tõenduseks sellest on see, et Jüri Jaakson on kuulunud kogu aeg Jaan Tõnissoni poolt juhitud erakonda, kuigi ta oma erakonna juhiga vahel suuremas vastuolus on seisnud kui mõnede teiste erakondade liideritega. Jüri Jaakson on ennast juhtida lasknud põhimõttest, et kuhugi erakonda peab ikka kuuluma ja selle vahetamiseks ei ole tõesti põhjust, sest puuduste ja vouruste all kannatavad kõik erakonnad. Oma sotsiaal-poliitiliste vaadete poolest on Jüri Jaakson radikaalne revisionist. Asutada aga ise erakonda või oma tahtmist erakonnas maksma panna, selleks peab olema kas võitleja või demagoog. Jüri Jaakson ei ole ühte ega teist. Ta on vaatleja ning arvustaja ja ütleb mehiselt ning varjamatult oma arvamuse, tehku siis teised, mis nad tahavad. Jüri Jaakson on ideaalne *usaldusmees*. Klientidel oli tema vastu piiramata usaldus; suurima usaldusega jälgiti, kuidas Jüri Jaakson Eesti Aleksandri kooli kuratooriumi esimehena lootusetult võitles Vene võimudega selle kooli saatuse pärast. Kõikide rühmade usaldusmehena võttis ta riigivanema rasked kohustused oma pääle väga ebameeldival ajal ja lahkus sellelt kohalt, kui kodurahu lakkas olemast parteide vahel, ja lõpuks on ta eesti rahva usaldusmehena üle kolmeteistkümne aasta Eesti Panga presidendiks olnud. Kui Jüri Jaakson praegusele kohale määrati, siis ütles minule keegi panga nõukogu liige, et meil on nüüd parim president, kes meil on seni olnud. Ja ometigi olid Eesti Panga presidentideks kõik meie õppinud ja tuntud majandusmehed järgimööda. Mis põhjustas siis sellise otsuse just Jüri Jaaksoni puhul. Ikka vist küll tema iseloomuomadused, milliseid Eesti Panga presidendil iseäranis vajalikud: matemaatiku asjalikkus, juristi selge ülevaade oludest ja eeskujuliku usaldusmehe viis tema kätte usaldatud rahva varaga ümber käia, mida roomlane nimetas — *diligentia diligentissimi patris familias*. Seda valgustab meil hiljemalt ajalugu, missugused teened on Jüri Jaaksonil, et meie autoritaarse valituskorra juures Eesti Panga varad soliidsetena on püsinud.

Krahv Sergei Witte oli üks andekamaid ja suurimaid Vene riigimehi. Kuid tema teened Venemaa kasuks arvestati tasa või muutusid isegi negatiivseteks tema võimetuse pärast Venemaad ühel saatuslikul hetkel tõhusalt juhtida ja seda päämiselt põhjusel, et keegi teda ei usaldanud. See on üks näide, kuidas hiilgavad riigimehe-anded paralüüeeritakse moraalsete omaduste puudumisega ja milline tähtsus on viimastel. Ma mäletan, kuidas meie Riias L. Tolstoi aastapäeva tähistasime ja kuidas Jüri Jaakson eriliselt seda joont L. Tolstoi hindas, et viimane kriitiliselt suhtus oludesse ning inimestesse ja oma töökspidamise järgi elas. Iga eeskuju imponeerib meile, kuivõrd ta kooskõlas on meie iseloomuomadustega. Jüri Jaakson on väärtuslikuks pidanud isiku võimet oma iseseisvust ja sõltumatust säilitada. See ongi väärtuslikum isiku omadus. Ja kui just meie

ajal on akuutseks muutunud küsimus, kas ühiskond vajab vaba ja iseseisvat isikut või peab ühiskond isikut absorbeerima, siis on väga kasulik mõne isiku elulool peatuda ja bilanssi teha, mida see isik on saavutanud ja kuidas ta on seda saavutanud. Jüri Jaaksoni eeskuju tõestab, et ta on ühiskonda teeninud kui sõltumatu, iseseisev ja vaba isik ja ei ole neist isiku eesõigustest kellegi hääks loobunud. Kas on põhjust seda kahetseda? Ütleme siis Jüri Jaaksonile suur aitäh selle eest, mis ta on teinud ja mis ta on olnud.

A. Hellat

TEADUS JA UUS EUROOPA

Inglise loodusteaduslik ajakiri „Nature“ toob oma käesoleva aasta esimeses detsembrikuu numbris juhtkirja, mille pealkirjaks on „Teadus ja Uus Euroopa“, mille sisu katsutakse alljärgnevas lähemalt refereerida.

Algul peatutakse hetkeks küsimusel, milliste eesmärkidega on Lääneriigid käesoleval momendil sõjas Saksamaaga ja pühendub selle järel mõtteile teadlase, uurija ja õpetaja osast sõja tuhandest kunagi tõusva Uue Euroopa võimalikus kujunemises.

Lääneriikide sõjasihtide kohta käivaid arutlusi kommenteerides öeldakse muuseas, et Inglise ja Prantsuse peaministrite poolt korduvalt deklareeritud „lõpu tegemine Saksa jätkuvalle agressioonidele Euroopa rahvaste vahelise rahu huvides“ ei tundu õige paljudele sõjasihtide rahuldava ja küllaldase defitsiitina.

Mainitakse Inglise pääministri raadiokõnet 26. XI s. a., milles ta püüdis skitseerida sõjale järgnevat Uut Euroopat. „Uus Euroopa, millest mr. Chamberlain rääkis, ei ole Euroopa, mille kaart on uuesti joonistatud vastavalt võitjate hääksarvamisele, vaid Euroopa, mille rahvad lahendavad omavahelisi raskusi hää tahte ja kannatlikkusega. Tingimusi kestvaks rahuks on esmajoones täielik ja püsiv kaubavaheetus küsimusesolevate rahvaste vahel suurenenud töö- ja varadevahetusega, mille kaudu elatusstandard paraneks. Edasi, et igal maal on vaba ja vaidlematu õigus valida oma sisemist režiimi nii kaua, kui see valitsus ei taotle naabreid riivavat välispoliitikat. Ja kolmandaks, et relvastumine Euroopas lõpetatakse kui kasutu kulutamine, välja arvatud sisemise seaduse ja korra kaitsmiseks vajalikus ulatuses. Loomuliku järeldusena pidas ta vajalikuks mingit mehhanismi, mis oleks võimeline juhtima ja viima Uut Euroopat õiges suunas. Endastmõistetavalt ei tundnud kõneleja end kutsutud olevat selle uue mehhanismi ligemaks määratlemiseks, pidades seda täiesti õigustatult käesoleval momendil võimatuks“.

Teadlaste suhtumine sõjaeesmärgesse sõnastatakse järgnevalt: „Igale teadusmehele peaks olema usutunnistuseks, et kõik sellised vaated riigile ja selle riigi kodaniku kohustustele, mis nõuavad uurijalt, teadusmeheilt, õpetajalt teadusliku töökspidamise vääriti väljendamist, teadusliku töö mahasurumist, niisuguse mõtlemise vabaduse elimineerimist, mis on vastuolus võimaloleva poliitilise teooriaga, on väärsünnitised, mis tulevad hävitada koos juurtega“.

„Varemtoodud visand võimalikust pärast sõjaaegsest olukordade kujunemisest toob teadlasele kui kodanikule — nagu kõigile muile — lootuse ja lubaduse läkituse ajal, mil on tõsiselt ohus elu ausus ja kord tsiviliseerit ühiskonnas. Kuid teadlasele ta spetsiaalse ülesande täitjana, kelle töö kaudselt või otseselt on suunatud tsiviliseeritud elu ja selle hüvede paremale organi-

seerimisele, see omab sügavama ja kahekordse tähenduse. Kõigist jõududest, mis ajavahemikus möödunud ja käesoleva sõja vahel on töötanud rahvusvahelise koostöö ja rahvaste üksteisemõistmise hääks, on vähesed seda teind nii tulemusterikkalt kui teadus. See ei johtu ainult ühistest uurimistöödest ja tulemuste jagamisest, vaid samuti asjaolust, et teadus on end pühendand teatud faktide üleilmssele, objektiivsele ja erapooletule uurimisele, ja et selle töö tulemusi on rakendatud rahvastevahelise üldise standardi tõstmiseks niisugustel aladel nagu toitumine, isiklik ja sotsiaalne hügieenia, töötingimused, tootmine ja kaubavahetus jne. On möödapääsmatu, et suure sõja möödudes muutub vajadus nende teenete järele pärast vaenutegevuse lõppu veel intensiivsemaks. Ja võib olla kindel, et võitlemine siis valitsevate tingimustega nõuab nii gigantset pingutust, et seda suudab kanda ainult rahvusvaheline koostöö.

Kuid esimeseks ülesandeks Uues Euroopas on teadusele, eriti humanitaaraladele ja bioloogiale, anda oma teadmised, oma töömeetodid ja oma uurimistulemused nende konverentside käsutusse, kes kokku tulevad piire ühendama, produktsiooni, raharinge ja kaubavahetuse majanduslikke probleeme arutlema ning lahendama küsimusi, mis on seotud kestva rahuga. On samuti endastmõistetav, et see hulk spetsialiseeritud teaduslikke teadmisi seisab selle instituudi või mehhanismi teenistuses, mis juhib Uue Euroopa arengut, milline ka selle kuju ei oleks ja milline ei oleks autoriteet, mida ta omab oma valitsemise teostamiseks. Ainult neil tingimustel ja kasutades spetsialiseeritud teadmisi täiel määral on võimalik vältida „teise Versailles“ viga.

Poliitilised filosoofid on kõikunud edasitagasi „jõu“ ja „kokkuleppe“ vahel analüüsides neid jõude, mis põhjustavad ühiskonnavormide sünni ja kasvu. Võib-olla, et õnnelik kompromiss nende kahe vahel on enamail juhtudel toonud mingi tasakaaluseisundi, üldiselt vastuvõetava eluvormi.

Kui võimu, seda suurt korraldajat, vajatakse kurjategijate, perverside ja sõnakuulmatu vähemuse sundimiseks, siis on see võim, mis valitseb enamuse huvides ja nõusolekul. Selle enamuse ülekaalus ja ta kokkuleppe üksmeelsus jõu tarvitamise suhtes nihasti seaduse ja korra kehtajana kui instrumendina, peab sõltuma ühiskonna liikmete ühistest sihtidest. Samuti sellest määrap, mille ulatuses iga indiviid on valmis painutama oma isiklike erinevusi, kui nende seas peaks leiduma selliseid, mille painutamine on vajalik teiste liikmete huvides. Sama kehtib, või võib-olla on korrektsem öelda: peaks kehtima riikide ja rahvaste vahekordade kohta. Sest antropoloogia õpetab, et igal rahval, igal rahvusgrupil on oma isikupärased jooned, tulemused Euroopa kultuurilise arengu pikast ajaloost alates hämaratest aegadest ja veel kaugemalt. Edasi näitavad uurimused, et niisugune kultuuripärandsus aegade kestes ei jää kunagi võimule alla, vaid ületab lõpuks ise võimu.

Millistele muudatustele kultuuri pärandsus ka ei alluks arengu jooksul — ja on väljaspool kahtlust, et niisugused muudatused etnilises grupis on toimunud mitmel juhul — neid on tekitanud samal määral kultuuriline kontakt ja vahetus, kui sisemise kultuurse evolutsiooni käik (sõna evolutsioon võetud oma populaarsemas tähenduses).

Kas see on Saksa probleemi lahendus, selle probleemi, mis mõnele näib lahendamatu ilma muutuseta rahva kui terviku südames, kuid milleks praegu tundub olevat vaid vähe võimalusi? Sest: „nood, kes on jälginud ligidalt Saksamaad niihasti käesoleval momendil kui ka ajaloolises perspektiivis, näitavad, et saksa mentaliteedis ja filosoofias domineerib „võimu“ mõiste. Kuigi natsionaalsotsialistid on vorminud saksa rahvast vastavaks võimupoliitikale drastilisemalt kui kunagi varem, pole see tänane ega eilne doktriin. Ta ulatub kaugemale tagasi saksa rahva ajalukku“.

„Suurim probleem pärast-sõja maailmas on kultuuripäranduse, iga etnilise grupi rahvusliku vaimu uuestipühitsemine Uue Euroopa ühise sihi tähe all. Kui see juhtiv organ või mehhanism, millest mr. Chamberlain rääkis, peab vältima varemolnud seade eksimusi, tuleb probleemi uurides austada kultuuri ja etnilist ajalugu ja lahendust otsida suurima tõsidusega. Sel juhul vahest võimaldub kindlustada rahvusvahelist koostööd maksimaalses ühendatud jõupingutuses nende eesmärkide poole, mille suunas teadus teiste sotsiaalsete jõudude seas näitab teed. Mida laiem on ühine tööala, millel koostöö sünnib, seda vähem tõenäoliselt võib tõusta vajadust vastuhakkajate ja agressorite sundimiseks suure politseiniku, üldise Euroopa sõja ähvardusega“ .

RAHVUSVAHELISEST VAIMULAADIST

1910. aastal asutati New Yorgis Carnegie Fond, Andrew Carnegie poolt. Selle fondi otstarbeks on: vähendada võimalikult tülipõhjusi rahvaste vahel; pakkuda kõigi rahvaste silmapaistvatele meestele võimalust esitada oma mõtteid ja leida kokkulepet neile vastupidiste mõtete esindajatega; kasvatada igal pool avalikku arvamust, esitades talle kõigi vaidlusaluste küsimuste kohta selgeid, omakasupüüdmataid, rahustavaid vaateid; arendada kõigi vahenditega ja kõigi rahvaste juures rahvusvahelist vaimulaadi.

1924. aastast saadik on see üritus silmapaistvalt arenenud ka Euroopas. Nüüd on tal oma keskus Pariisis, mis muude algatuste kõrval annab välja ka ajakirja „L'Esprit International“.

Toome siin paari huvitava artikli kokkuvõtted mainitud ajakirjast.

BALTI RAHU HÄÄKS — K. R. PUSTA

Balti mere domineerimine või Vene-Saksa koosdomineerimine

Balti probleem on kaunis vana. Laskumata tagasi kaugemasse minevikku, meenutagem vaid, et 1908. a. sõlmiti Venemaa, Saksamaa, Rootsi ja Taani vahel leping, mille põhjal need neli riiki astuvad kokku nõupidamiseks, et otsustada, milliseid abinõusid võtta tarvitusele *status quo* säilitamiseks Balti mere piirkonnas, kui seda peaks ähvardama mingid sündmused. See deklaratsioon pidi niisiis garanteerima rahu siin, kinnitades nende rannariikide loobumist ülevõimu-politistikast edaspidi. Tegelikult selle alusel aga püüti teostada Vene-Saksa koosdomineerimist Balti merel.

Maailmasõja tulemusena haihtusid Saksamaa ja Venemaa hegemooniapüüdlused siin silmapilkselt. Balti mere rannikuil moodustusid uued riigid: Soome, Eesti, Läti ja Leedu, mille tekkimist prantsuse reisija Léouzun le Duc nägi ette juba 1855. aastal 1). Poola restitueeriti Balti mere riigina. Danzig, mis oli Poola valitsuse all 1025—1308. a. ja 1454—1793. a. ja mis oli vabalinnana Prantsuse protektoraadi all (1807—1815), et langeda Viini kongressist saadik Preisi kuningriiki, saab taas vabalinnaks Rahvasteliidu garantii all.

Nüüd tõusis uuesti päevakorrade Balti mere strafeegiliste saarte, eriti Ahvenamaa demilitariseerimise ja neutraliseerimise küsimus. See saarestik 28 000 rootslasest elanikuga on alati järginud Soome saatust. 1809. aastal Rootsi loovutas ta koos Soomega Venemaale. 1917. a., kui Soome kuulutas enese iseseisvaks, nõudsid Ahvenamaa elanikud saarestiku liitmist Rootsiaga. Rahvasteliidu nõukogu otsusega liideti

1) L. Léouzun le Duc, La Ballique, lk. 539, Paris, 1855, Librairie L. Hachette et C-ie.

saarestik Soome külge, kuid garanteeriti neile kaunis laialdane autonoomia. Soome kohustus: mitte kindlustada saari ja pidada sääl vaid tavalist politseid. Sõja puhul loetakse saarestik neutraalseks. Kui saarestiku neutraliteeti ähvardab hädaoht, võib Soome astuda samme selle kaitseks, teatades sellest Rahvasteliidu nõukogule. Nüüd, mil Rahvasteliit on kaotanud kõik vahendid otseseks aktsiooniks, palus Soome, Rootsi toetusel, luba Ahvenamaa remilitariseerimiseks, millele suhtuti soodsalt, pääle Venemaa, kes nõudis küsimuse edasilükkamist. Soome asuski juba teostama saarestiku kindlustamist.

Nagu Taani väinad, nii ka Ahvenamaa saarestik omab olulist tähtsust Balti mere vabaduse kaitseks. Ka ei saa ükski suur lääneriik olla huvi tundmatu selle vastu, kes kasutab sõja korral Rootsi rauamaaki ja piiramatuid hulki arseeniku-püriliit Boliden'i kaevandusist. Rootsi kattis 23% Inglismaa ja 50% Saksamaa raua tarvidusest. Rootsi Lõpimaa maak on liiatigi suurepärase kvaliteediga: ta sisaldab 62% rauda, kuna Saksamaak sisaldas seda, 1935. a., vaid 33,2%.

Põhjamaade koostöö ja nende neutraliteedi-politiika

1935. a. saadik Soome Vabariik on liitunud põhjamaade blokiga, millesse kuulub, koos Islandiga, viis maad 16 miljoni elanikuga. Nad asuvad neljandal kohal Euroopa turgude hulgas, Inglismaa, Saksamaa ja Prantsusmaa järel. Põhjamaad kokku omavad 11% maailma kaubalaevastikust: 4 250 laeva ulatudes üle 7 220 000 tonni. Norra, 2 900 000 elanikuga maa, oma 4 055 000 tonniga ja 1 860 laevaga võib mõõta ennast Jaapaniga. Ta asub Euroopas teisel kohal Briti kuningriigi järel.

1904. a. Norra ütles lahti personaal-unioonist Rootsiaga. Mõtleja ning kirjanik Björnstjerne Björnson valmistas oma propagandaga ette selle rahuliku lahkumise ja vältis sellega Skandinaavia pärandussõja. Kas on tarvis rõhutada, et Norra ja Rootsi suhted on tänapäev kõige sõbralikumad ning usalduslikumad!

Maailmasõda lõhkus küll Skandinaavia rahalise uniooni, mis kestis 1873. a. saadik, ent selle vastu ta avas poliitilise ja majandusliku koostöö Taani, Norra ja Rootsi kuningate kokkutulekuga Malmös 18. novembril 1914. See koostöö toetub soliidsele riikliku ja kultuurse koostöö alusele. Selle koostöö ofitsiaalseks organiks on *Skandinaavia Konverents*, institutsioon ilma suusõnalise ja kirjaliku statuudita, mis tuleb kokku perioodiliselt ja hõlmab ka teisi riike, nimelt Belgia ja Hollandit, Euroopa elu suuremate sündmuste puhul.

Oslo Konventsioon, mis kirjutati alla 1930. a. Taani, Norra, Rootsi, Hollandi ja Belgia-Luksemburgi liidu vahel, pidi avama uuesti kaubandusliku läbikäimise regionaalses raamistikus, pärast üldise korraldamise katsete luhtumist üleilmsetel konverentsidel Londonis ja Genfis. 1934. a. liitus „Oslo Grupiga“ ka Soome. 1937. a. kirjutati samade riikide vahel alla *Haagi Kokkulepe*. See kokkulepe, mis püüdis vähendada miinimumini kõiki kaubanduse kammitsaid, oli avatud kõigile riikidele, kes soovivad sellega liituda; selle päämiseks sihiks oli koondada ühiseks aktsiooniks võimalikult enam maid.

Oleks olnud loomulik, et seda kogumiskutset oleks eeskätt kuulnud uutes Balti riikides — Eestis, Lätis, Leedus kui ka Poolas — kes on rajanud oma elu „tasakaalu ja sõltumatuse“ poliitikale ja kes Balti rannariikidena näisid just määratud olevat „põhja grupi“ laiendamiseks. Mitmesugused põhjused, millest üks päämisi oli eriline seesmise poliitilise elu areng, nimelt ülemineku ja autoritaarsete režiimide maksmapanek neis maades, on takistanud seni suure Balti-Skandinaavia kommuunsuse teostamist.

Oslo Grupi ja Balti Grupi vaadete samasus näis siiski esinevat nende deklaratsioonidest Rahvasteliidu pakti rakendamise suhtes, nimelt selle artikkel 16. puhul. Rahvasteliidu koosolekul 1938. aasta septembris Soome, kolme Skandinaavia riigi, kolme Balti riigi, Hollandi ja Poola saadikud avaldasid üksmeelsed deklaratsioonid selle

artikli kohta. „Neutraalsete rinne“ näis olevat moodustatud. Ent varsti pandi selle tugevus proovile. Saksa valitsus, vastuseks president Roosevelt'i läkitusele, pakkus Skandinaavia ja Balti riikide valitsustele mittekallaletungilepinguid. See ettepanek, mis oleks võinud esile kutsuda nende riikide ühise konverentsi, kaalutleti eraldi Skandinaavia grupi ja Balti riikide poolt. Selle tulemuseks oli, et Rootsi, Norra ja Soome põiklesid viisakalt Saksamaa pakkumisest, kuna Taani, Eesti ja Läti võtsid selle vastu. Taani toonitas oma otsesest naabrusest Saksamaaga. Eesti ja Läti, kes olid kirjutanud alla 1932. ja 1934. a. mittekallaletungilepingud Nõukogude Venemaaga, ei tahtnud lasta endid süüdistada diskriminatsioonipoliitikas Saksamaa vastu. Eesti-Saksa lepingu arutuse ajal Riigikogus 21. juunil välisminister Selter teatas, et see leping, lisandudes Eesti-Vene kokkuleppele, pidi „looma erapooletuse parema tasakaalu“. Niisiis ta ei pidanud tooma mingit muudatust riigi välispoliitikasse. Opositsiooni juht Tõnisson omalt poolt kinnitas Eesti riigi ja rahva tahtmist jääda truuks siira sõpruse vaimule suurte lääne demokraatiate suhtes ja nimelt Suur-Britannia suhtes „tema püüete puhul üldise rahu ja tsivilisatsiooni kaitseks“.

Poolal oli veel mittekallaletungileping Saksamaaga 1934. a. Leedu oli pidanud kirjutama alla samalaadsele kokkuleppele 1938. a. Memeli Saksamaa külge liitmise puhul.

Balti neutraalsuse küsimus, nimelt Soome, Eesti ja Läti suhtes kergifatil üles Inglise, Prantsuse ja Nõukogude Liidu läbirääkimiste puhul.

On teada, et algul, vähemalt Londoni ja Pariisi valitsustel, oli kavatsus vaid kindlustada Nõukogude abi materjalide ja toorainete näol Poolale ja Rumeeniale. Siis nõudis Moskva, et Soomet, Eestit ja Lätit garanteeritaks samal määral, suurte demokraatlikkude riikide poolt kui Poolat ja Rumeeniat. Varsti pärast seda Venemaa esitas küsimuse neile piiräärseile maadele. Noot, mille 28. mail 1938. a. väliskomissar Litvinov esitas Balti riikide valitsustele, läheb isegi veel kaugemale ja tõlgitseb ähvardusena Nõukogude Liidu julgeoleku vastu kõiki poliitilisi, majanduslikke või kultuurilisi üritusi mõne teise suurriigi poolt neis maades. See noot lükati tagasi Balti riikide valitsuste poolt, kes seda vaaflesid kui otsesest segamist nende riigi sisesistesse asjadesse.

Mis puutub „automaatsesse“ garantiisse, mida Nõukogude Venemaa näis tahtvat pakkuda neile maadele ilma nende nõusolekuta ning eelnevate läbirääkimisteta, siis selle kohta Soome välisminister teatas 6. juunil [1939] oma parlamendis, et sellised „garantiid“ oleksid vastuolus Soome autonoomia ja suveräänsusega: „Oma neutraalsust Soome oskab kaitsta lõpuni. Keegi ei saa meid veenda, et rahu efekäändel meid võidakse segada kavatsustesse, mida valmistavad suurriigid omavahel, ega panna meid uskuma, et see võiks olla kasulik maailmale ja meile endile.“

Mõni päev varem Eesti välisminister Selter oli teatanud Baltic Times'is, et Eesti valitsus pole kunagi ette näinud abistamise pakki Nõukogude Venega ega ühegi teise suurriigiga Balti regioonis. Ta lisas, et avalik arvamus tema maal ei luba sugugi, et üks neutraalne riik võiks alla kirjutada seda laadi kokkuleppeid. Tema arvates hädahoju korral oleks võimalik aktsepteerida suurriigilt, kes on respekteerinud Eesti neutraalsust ja kelle ausus ei oleks kaheldav, kuid sellise abistamise iseloom määrataks kindlaks alles siis, kui kallaletung on tegelikult teostunud.

Läti välisminister Munters ütleb Times'is avaldatud intervjuus, et „balti arusaamatuse“ päämiseks allikaks Inglise-Prantsuse-Vene läbirääkimistes olevat selguse puudumine sõna „garantiid“ tähenduse kohta. Käesolevate läbirääkimiste sihiks on, ütleb Munters, mitte anda „garantiid“, vaid sõlmida vastastikuse abistamise leping Suur-Britannia, Prantsusmaa ja Nõukogude Venemaa vahel. Raskused, mis on esile kerkinud, tulevad soovist ühendada ka teisi maid sellesse vastastikusse abistamise lepingusse. Siis tekib ka „garantiide“ küsimus. „Millist suuremat väärtust peaksime meie

omistama kindlustustele päale nende, mida meile on andnud Rahvasteliidu pakt ja kakskümmend aastat südamlikku, harmoonilist ning usaldavat vahekorda Suur-Britanniaga! ...

Kas oli arusaamatus? 28. juunil (1939) Neville Chamberlain olevat vastanud küsimusele, mis talle esitati föderakonna saadiku Fletcher'i poolt: „Meie oleme kontaktis Prantsuse valitsusega, kuid ma ei saa öelda, et meie oleksime kontaktis Balti riikide juhtidega.“ Kui see oli nõnda, siis tuleks seda kahetseda. Tõllal kui Prantsusmaal ja Inglismaal võidi arvata, et Balti riigid, tardunud oma neutraalses hoiakus, oleksid keeldunud isegi Inglise ja Prantsuse garantiist, need riigid, hoiatud ettepanekute tõttu, mis tegi Nõukogude Venemaa kord Poolale (1933. a. detsembris), kord Saksa- maale (1934. a. märtsis), tahtsid eeskätt väljendada oma vastumeelsust selle vastu, et neid käsitletakse kui teiste riikide poliitika lihtsaid objekte.

23. augustil kirjutati alla Saksa-Nõukogude pakt ...

Praegu on käimas jälle heitlused Balti basseini vabaduse või domineerimise pärast; need on vaid intsidendid sajandeid kestnud võitlustest.

Maailmasõja ajal sõdivad riigid kuulutasid vaenutegevuse kestel oma sõja eesmärgi. Tänapäev see kohustus langeb mitte üksnes sõdivatele riikidele, vaid ka „neutraalseile“, kes on mobiliseeritud ja relvastatud nagu teisedki. Tuleb valmistada Balti rahu, Balti mere tulevast statuuti, uut elamis moodust kõigile rahvastele Balti mere rannikul. Ükski sõdiv või neutraalne riik ei või olla huvi tundmata selle probleemi vastu, mis on elulise tähtsusega Euroopale.

FÖDERAALSE MAAILMA POOLE

Nicholas Murray Butler

Käesolev, 1939. aasta tähistas ühtaegu sajaviiekümnendat aastapäeva Prantsuse revolutsioonist kui ka Ühendriikide haldusaparatuuri korraldamisest föderaalsete põhi-seaduse alusel. Nõnda on see erakordse tähtsusega aastapäev inimsoo püüetes moodustada valitsust, mis oleks ühtaegu tõhus ning õiglane.

Sageli ei teata, et Ühendriikide haldus on praegu vanim maailmas. Euroopa mandril kõik haldused on põhjalikult ümber loodud kas pärast Maailmasõda, Napoleón'i sõdasid või Prantsuse-Preisi sõda 1870—1871 — nagu see on Prantsusmaal. Inglismaal, pärast kordkorralisi reforme viimase sajandi kestel, 1931. aastast pärit Statut of Westminster tegi rakendatavaks föderaalsete printsiipi suure impeeriumi juriidiliselt iseseisvatele liikmetele. Kesk- ja Lõuna-Ameerika valitsused on kõik nooremad kui Ühendriikide valitsus. Aafrika ja Aasia mandrite valitsused on alles alalise muutumise olukorras.

Kui föderaalne põhiseadus 1787. a. kuulutati välja ja saadeti ratifitseerimiseks kolmeteistkümnemele Põhja-Ameerika iseseisvale riigile, siis Benjamin Franklin kirjutas oma prantslasest sõbrale Grand'ile, et miks ei peaks ka Euroopas olema võimalik moodustada föderaalset liitu — ühist vabariiki — samalaadse põhiseaduse alusel.

Näib olevat selge, et need Ühendriikide põhikorra rajajad toimisid terve maailma ideaalide huvides. Samal vaatekohal asusid ka Prantsuse revolutsiooni suured mõttekandjad, kes ka uskusid, et nad töötavad terve Euroopa kasuks.

Kui puhkes Maailmasõda, siis ütles Ühendriikide president, et see on „sõda demokraafia kaitseks maailmas“, mõistes, et see on konflikt demokraatlikkude ja anti-demokraatlikkude valitsemisprintsiipide vahel. Ometi ei toonud sõja võitki loodetud tulemusi.

Doktriin rahvaste suveräänsusest on viinud mõistmisele, et igal valitsusel on omad õigused ning seadused ja et ta ei allu mingile piiramisele või kontrollile oma toimin-

guis teiste valitsuste vastu. Järelikult, kui kaks niisugust valitsust ei saavuta kokkulepet mõnes küsimuses, siis nad peavad hakkama sõdima. Üheks väljapääsuks sellisest olukorrast võiks pidada terve maailma koondamist ühe valitsuse alla. Seda sihti on taotletud juba enam kui kolme tuhande aasta kestel. Teiste hulgas on Aleksander Suurel, Julius Caesar'il ja Napoléon'il olnud need püüdlused. Saksa riigijuhti painavad tänapäev samad kummitused. Ometi peaks pärast neid arvutuid ning otsustavaid kogemusi olema selge igauhele, et maailma ei saa ühendada ühe sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise võimu alla. Kui seda ei saadud teostada siis, mil maailm oli võrdlemisi primitiivses olukorras, siis seda võimatam on selle teostamine tänapäevases äärmiselt komplitseeritud maailmas.

Seda lootusetut püüdlust, panna terve maailm ühe valitsuse alla, võiks asendada föderaalsete printsiibi rakendamine terves maailmas. See printsiip on juba etendanud nii tähtsat osa moodsa poliitika ajaloo ja võiks moodsal inimesel võimaldada, rahvaste koostöö kaudu, lahendada neid nii raskeid ning keerulisi probleeme majanduslikul, sotsiaalsel ja poliitilisel alal.

Föderaalset printsiipi ja tema järjest levinenumat rakendamist on kestvalt uuritud sadade aastate kestel. Paljud uurijad ja suured riigimehed kuulutanud selle tsivilisatsiooni rahuliku ning harmoonilise arengu oluliseks printsiibiks. Kandva tähtsusega on Victor Hugo ennustus, mille ta oma käega kirjutas toa seinale, kus ta suri:

„Ma esindan parteid, mida pole olemas: revolutsiooni-, tsivilisatsiooni-parteid. See partei valmistab kahekümneenda sajandi. Sellest kujunevad esiteks Euroopa Ühendriigid ja siis maailma Ühendriigid.“

Ühendriikide föderaalne valitsus pakub tervele maailmale eeskujule sellest, mida föderaalne printsiip võib korda saata kaunis laiaulatuslikul maal, kellel on nii suur ja mitmekesine rahvastik. Siiski, katse korraldada tervet maailma korrigeeriva föderaalsete alusel, arvatavasti äparduks kas täielikult või osaliselt. Kõigepäält tuleks rajada föderaalne korraldus vähemalt nende Euroopa ja Aasia rahvaste vahel, kes on küllaldaselt iseendi peremehed ja omavad sarnasust mõtteviisis. Pärast, kui föderaalne printsiip on selgemalt välja kujunenud, võiks sellega liituda järjest uusi rahvaid. Sellesse liitu võiksid muudugi kuuluda ka nõnda-nimetatud totalitaarsed riigid, kuid tingimusega, et nad loobuvad edaspidi laiendamast oma territooriumi ja oma võimu jõu abil ja et nad nõustuvad ausalt ja täielikult tunnustama printsiipe, millele on rajatud see föderaalne liit. Pole tähtis valitsemisvorm, mida iseseisvad rahvad tarvitavad endi suhtes, sellest pääle kui nad peavad oma sõna ja kui nad respektseerivad rahvusvahelisi ja föderaalsete kohustusi.

Hollandi unioon Madalmaade provintside vahel, mis on kestnud üle kahe sajandi, ja Šveitsi föderatsioon, mis on vanim kõigist föderaalsetest riikidest, pakuvad eriti aktuaalset uurimisainet selleks. Juba oma looduslike tingimuste tõttu jaguneb Šveits paljudeks väikesteks kogukondadeks, kes elavad isoleeritult iseseisvat sotsiaalset ja poliitilist elu. Rahvas koosneb kolmest eri rahvusest: sakslastest (umbes $\frac{2}{3}$ kogu rahvaarvust), prantslasest ja itaallasest. Valitseb kaks usku: protestante ja katoliiklasi on peagu võrdselt. Sellel rahval, neil nii mitmekesiseis elutingimustes ning olukordades, on õnnestunud teostada riiklikku ühtlust täies kooskõlas kodanliku vabaduse ja kohaliku valitsuse sõltumatusega. Miks ei peaks ka teised rahvad suutma teostada sama, mida on suutnud Šveits!

Kui Tšehhoslovakkia vabariik oleks olnud rajatud kantonaal-süsteemile, siis oleks tema ajalugu kahtlemata olnud palju teissugusem ning õnnelikum. Ütleme viiest tšehhi kantonist, kahest slovaki kantonist, kahest saksa kantonist, ühest poola kantonist ja ühest ungari kantonist koosnev Tšehhoslovakkia oleks võinud väga hästi vastu seista äikesele, mis järgnes katsele kindlustada sellele suurepärasele rahvale majanduslikku ja poliitilist iseseisvust, mida ta soovis ja millele tal oli õigus.

Käsitelles seda elulise tähtsusega küsimust, tuleb puudutada Ühendriikide vastust selles. Sellal kui majanduslikud ja poliitilised teooriad arenesid ja teostusid mit-

metes riikides Euroopas või Aasias, oli võimatu teistel päale Ühendriikide võtta kätte juhtimist, mida maailm ootab. Kui Ühendriikide poliitilised teod oleksid vastanud tema usufunnistusele ja kui kahe suure poliitilise partei esindajad, sellal kui nad olid ametis Washingtonis, oleksid pidanud lubadusi, mis need parteid tegid ameerika rahvale, siis tänapäeva maailm oleks palju kaugemal sellel teel, mis viib kestva hääolu ja rahu võidukale organisatsioonile.

Ühendriigid on küllalt ilusaid sõnu öelnud, nüüd tuleks neil asuda tegudele. Avalikul arvamusel tuleks sundida föderaalset halduse seaduseandliku kogu liikmeid pidama töötusi, mida mitmesugused parteid on andnud ameerika rahvale. Piisaks avada vaid silmad, et näha, et tee, mida Ameerika valitsus peaks käima, on avatud tema ees. Haagi kohtukoda moodustaks loomulikult kohtuorgani selles peres või reorganiseeritud Rahvasteliidus. Genfi Liiga oleks loomulikult lähtepunktiks sellele reorganiseerimisele ja kohandamisele, mille viimased kakskümmend aastat on osutanud oluliseks, kui temast peab saama konsultatiivne ja legislatiivne keskus sellele föderaalsete unioonile või rahvaste koondisele, millel tuleb veel sündida. Rahvasteliidu reorganiseerimine peab olema selline, et ta oleks täitsa eraldatud Versailles' lepingust ja kõigist vahendeist, mis ei sobi *status quo* säilitamiseks Euroopas.

Rahvasteliidu õppetund seisneb selles, et tal on puudunud algusest päale tõhus politseiiline jõud, mis on hädatarvilik korra säilitamiseks maailmas.

Kui Ühendriikide valitsusel oleks usku ning julgust töötada selles suunas, siis ta märkaks peagi, et esmajoones tulevad lahendada rahanduslikud ja majanduslikud küsimused. Rahvusvahelise rahalise spekulatsiooni teel ei tule maailmas kunagi õitsengut. Hääolu tuleb vaid siis, kui määratud kindlaks sama täpne rahaline standard nagu meeter või kilogramm. Alalised kullatransferdid ühest maast teise ja praegune umbes 60% kuhjumine maailma kullast, mida kiivalt hoitakse täielikus inaktiivsuses Ühendriikides, pole muud kui nalja tegemine. See näitab vaid ilmset võimetust lahendada seda küsimust. Õpetlik selles suhtes on ladina rahalise uniooni (Prantsuse, Belgia, Šveitsi, Itaalia ja Kreeka) ajalugu — nii selle tekkimise kui ka lagunemise põhjused.

Samal ajal tuleks hoolitseda rahvusvaheliste kaubanduslike suhete korraldamise eest. Vägivaldse ning ahne majandusliku natsionalismi ekspansioon on kindlasti majandusliku surutise esimeseks põhjuseks, mis hoiab tervet maailma oma künne vahel. Majanduslikult natsionalismilt on mindud isegi üle majanduslikule „lokalismile“, ning seda sellel määral, et on võidud oletada, et ülekohus on osta ükskõik mida, mis pole toodetud sama kogukonna poolt, kus elatakse.

Päale rahanduslike ja kaubanduslike probleemide tuleks Rahvaste föderaalsete organisatsioonil lahendada veel tuhat teist üleilmset tähtsusega küsimust. Need küsimused käsitleksid haridust ja filantroopiat, elatustaset, vanaduse sotsiaalset kindlustust ning kaitset, tööolusid, tervishoidu ja paljusid teisi alasid, mis vajavad ühist korraldamist. — On suur eksitus otsustada elatustaseme üle lihtsalt palkade kõrguse vaatekohast. 50 dollarit palka päevas pole sugugi rahuldav, kui elumaksumus on 49½ dollarit päevas, ent 5 dollarit päevas on väga rahuldav, kui elumaksumus on 2½ dollarit päevas.

Kui vaadelda kõiki neid segadusi tänapäeva maailmas ja mõelda kõigile nende nii ilmsetele põhjustele, siis näiks, nagu oleks moodne inimene väsinud tsivilisatsioonist. Kõigil mail on esirinnas käratsevad ning ägetsevad ekstremistid, kellel pole mingit teadmist minevikust ja kes tulevikku näevad vaid võimalikult erinevana olevikust. Need on reaktsionäärid, kelle sihiks on hävitada kõik, mis seni on tehtud, et alata uuesti otsast päale.

Lootkem siiski, et kõik need õilsad kavatsused luua föderaalset maailma pole veel täielikult pankrotis, nagu seda püüavad meile tõendada ekstremistid. Eksis ju ka kuulus inglise ajaloolane Edward A. Freeman, ennustades Ühendriikidele kadu nende kodusõja ajal.

ÕIGLUSE ANTINOOMIA ANTIIKSES ÜHISKONNAS

(Järg)

Kuid küllalt sellest. Jätame kristlikud märtrid nüüd rahule ja pöördume enne lõppu veel korraks tagasi õigluse antinoomia teoreetiliste lahingute väljale klassilises antiiksuses. Tegevuspaigaks olgu sedapuhku vana Rooma riigi pealinn ise, kuhu a. 155 e. Kr. ilmus Ateenast väga omapärane meeskond: tervelt kolm filosoofi üksteisega võistlevatest ning vaenutsevatest koolkondadest, kuid siiski ühe ja sama asja eest väljas olles; stoik Diogenes Babylon'ist, peripatetik Kritólaos Phaselisest ja akadeemik Karnéades Küreenest, selleks et katsetada läbirääkimiste teel päästa ateenlasi 500-talendiliselt rahatrahvist, mida nad pidid roomlastele maksma Oropose linna purustamise eest. Roomas kasustasid need saadikud oma vaba aega avalike filosoofiliste ettekannete pidamiseks, mis kujunesid Rooma ühiskonna filosoofilises kasvatuses epohhiloovaks sündmuseks. Siin avaldas eriti K a r n e a d e s ääretut mõju oma kahe ettekandega õigluse üle, mis ta pidas kahel järjestikusel päeval, kusjuures ta ülistas esimeses ettekandes õiglust taevani ja kiitis roomlasi kui ülima õigluse teostajaid riiklikus ja poliitilises elus, kuna järgmises ettekandes ta oma kuulajaskonna suurimaks ehmatuses pööras niisama veenvate argumentidega kõik eelmises kõnes tõetatatu pea peale, demonstreerides, et roomlased, kui nad tahavad olla õiglased, peavad loobuma mitte ainult oma asumaist ja vallutuspoliitikast, vaid isegi kõigist eraomandlikest hüvedest ja peavad lahkuma oma linnadest ja elamuist, asudes elama metsloomade kombel koobastesse.

Nende kõnedega oleme üldjoontes tuttavad C i c e r o kaudu, kes kehandas olulisema osa nende sisust oma dialoogi „De republica“ III raamatusse, kusjuures õigluse kaitse on pandud Laelius'e suhu, õigluse ründamine aga on usaldatud Furius Philus'e hoolde. Oma sihindi kohaselt on Cicero kõnede järjekorra muidugi ümber vahetanud: Karneades oli esimene päev pühendatud õigluseideaali ülistamisele, teine selle lagundamisele ning kummutamisele, sest viimane vastas rohkem tema kriitilisele ning skeptilisele üldhoiakule. Mis puutub õigluse kiidukõnesse, siis ei saa selle edasiandmist Cicero poolt kuigi suuresti usaldada, sest Cicero pidi selle ümber kujundama vastuseks eelnevale laidukõnele. Kiidukõne mõtted ja argumentid olid muidugi kokku korjatud kogu filosoofilisest literatuurist, peaaegjalikult aga Platoni „Politeiast“ (mis muide pakkus ka laidukõnele ainet), edasi Aristotelese „Nikomachose eetikast“ ja dialoogist „õigluse üle“. Selles Karneadeses esimeses kõnes kaitsti teesi, et õiglus on looduslik nähtus ja kõne peasisuks pidi olema igavene, loodusel ning mõistusel rajanev õigus, mis on kõigile inimestele kõikidel aegadel üks ja seesama. Positiivset õigust võidi kiita ainult niivõrd, kui ta ammutab sellest allikast ja alistub sellele normile. Õiglust käsitati siin niihästi üksiku isiku voorusena kui ka riigi ja ühiskonna põhialusena. Voorusena anti talle tema üldkasuliku iseloomu tagajärjel eelistus teistele rohkem individualistlikele voorustele. Pikalt-laialt käsitleti õiglase inimese väljavaateid õnnelikkusele käesolevas ja tulevases elus. Seejuures tulid vaatlusele õigluse immanentse (puhtideaalse) väärtuse kõrval ka välised austused siinses elus ja õndsus pärast surmases elus. Õiglusemõiste poliitilise tähtsusega tegeles käsitlus mitmesugustest valitsusvormidest. Õiglane on valitsus, mis takistab valitsetavaid ülekohut tegemast ja muudab neid paremaks. Valitsetava eetilise ja intellektuaalsest omapärasest sõltub, missugust valitsusvormi tuleb tema kohta pidada õiglaseks. Ebaõiglane on valitsus siis, kui seda, kes on ise suuteline end valitsema, valitsetakse teise poolt (*cum ii sunt alterius, qui sui possunt esse*, nagu seda refereerib Laelius Cicero juures). Need normid kehtivad niihästi poliitiliste õiguste ärajagamisel riigis kui ka välispoliitikas. Siit jõuti küsimuse harutusele, missugustel juhtudel võib sõda pidada õiglaseks.

Vormiliselt olevat eelnev sõjakuulutus õiglase sõja möödapääsmatuks ning paratamatuks tingimuseks (*nullum bellum iustum habetur nisi denunciatum, nisi indictum*); materiaalselt olevat ainult kaks õiglast sõja põhjust: kaitse vaenuliku rünnaku vastu ja oma enda õiguste maksmapanek, kui vaenlane neid on rikkunud. Vallutussõjad on seega ebaõiglased sõjad, ka need, kus riigid eneste ja oma liitlaste õiguste kaitsemise sildi all ajavad tegelikult vallutuspoliitikat. Õiglus ei või kunagi nõuda ühelt riigilt, et see võtaks vastu enda hukkumise kui õiglase karistuse tema poolt kordasaadetud õiguserikkumiste eest, nii nagu seda õiglus küll nõuab üksikult inimeselt, et see võtaks enda peale surmanuhtluse õiglase karistusena millegi eest, sest kuna üksikule inimesele on surm midagi loomupärast, peituvat riigi olemuses seevastu õigus pretendeerida igavesele kestusele.

See on umbkaudu Karneadese esimese kõne sisu, milles ta esitas õigluse teesi. Järgneva päeva kõnes ta seadis sellele vastu antiteesi ja sellest kõnest, mis, nagu tähendatud, oli pühendatud õigluseideaali purustamisele, oleme informeeritud juba palju paremini. See teine kõne algas Platoni ja Aristoteelse kui kreeka filosoofia heeroste ülistamisega. Kui üldse keegi, siis oleksid nemad, kellel ei puudunud selleks geniaalsus ega tahe, suutnud õigluse tõsta tarkuse kõrval troonile. Kuid kahjuks on nad raisanud oma talenti ja usinust paikapidamatu asja kaitsmiseks. Sest ei ole olemas mingit loomulikku õigust, mille tunnetamises ja jälgimises avalduks tarkus, vaid on olemas ainult sätteil põhinev õigus, mis lähtub kasulikkusest ja esitab alatasa vahelduvate kasulikkusetingimuste põhjal mitmesuguste rahvaste ja isegi sama rahva juures mitmesuguste aegade jooksul inimestele kõige erisugusemaid nõudeid. Kui oleks olemas mingi üldine loomulik õigus, siis peaks see olema tunnustatud kõigi rahvaste poolt kõikidel aegadel. Et see aga nii ei ole, seda tõestas Karneades faktidega õiguse ajaloost. Kui nüüd õigluse voorusena peaks tähendama alistumist seadustele, siis tekib küsimus: missugustele? kas kõigile, ka kui nad on üksteisele vasturääkivad? See ei oleks omane ühest küljest voorusele, mille tunnuste hulka kuulub järjekindlus, ega teisest küljest ka loodusele. Kuid see ei ole ju ka sugugi õige, et me alistume seadustele vooruslikkuse tõttu; me teeme seda vaid karistusest pääsemiseks. Või seisneb õigluse voorus selles, et me ei kiinduks mitte vahelduvasse positiivsesse õigusse, vaid alati samaks jäävasse õigluse ideesse, mis käseb igaihele anda, mis kellelegi kuulub? Esiteks see nõue oleks läbiviidamatu, sest me ei või ometi avaldada kehtivaile määrusiile vastupanu. Teiseks on kohe seegi kaheldav, kas meil loomuliku õigluse põhjal on kohustusi ka mõistmatute loomade vastu, nagu õpetasid pütaagorlased, või ainult inimeste vastu. Aga ka meie kohustuste suhtes kaasinimeste vastu ei ole filosoofid omavahel ühel arvamusel, mida õieti loomulik õigus meilt nõuab. Nii peame ikkagi tagasi pöörduma positiivse õiguse juurde, mille jälgimisega seirame iseenda kasusid ja teeme ühtlasi, mida riik on tunnistanud endale kasulikuks. Sest iga riik seab seaduslikuks normiks selle, mida ta peab oma kasule kohaseks. Kasu on ainus vaatepunkt, millest riigid lasevad endid juhtida; kuid ka üksik inimene ja üldse iga elus olend võib seada endale ainult selle eesmärgi, sest nõnda tahab ju loodus. Võimes teha seda, mis on kasulik, seisnebki tarkus. Õiglus, mis ei laseks end juhtida oma enda kasust, oleks tarkuse vastand, oleks rumalus. Õigluse ideaalses mõttes dikteerib teiste õigusi austama, mitte kellelegi midagi liiga tegema, inimessoo hüve eest hoolitsema, igaihele andma, mis on tema kohane; arukus aga nõuab, et peaksime oma omandust, oma võimuala, oma jõudu ja valitsust, oma lõbusid võimalikult suurendama. Need on kaks vastandlikku püüet, mis ei lase endid ühendada, nagu idealistid ekslikult arvavad. Järelikult peame valima ja me valik ei või olla kaheldav. Eriti selgesti ilmestub see riikide elus, et nad lasevad endid juhtida ainult üksi kasulikkusest ja arukusest, seirates õiglust vaid niipalju, kui seda nõuab arukus. Välispolii-

tika ei või seada endale eesmärgiks inimkonna hüve ja igavest rahu, vaid ta võib seirata ainult oma enda riigi võimuhüve. Pole mingit tulu ühele riigile, mis ei oleks kahjuks mõnele teisele. Seda riigimeest kiidetakse kõige rohkem, kes on teinud oma riigi teiste kulul suureks, rikkaks ning võimsaks. Peavahend selleks on tavalisti võidukad sõjad, mis enamasti rikuvad mitte ainult õiglust, vaid isegi pieteeti, sest vaenlaste linnade vallutamise puhul ei säästeta ka templeid, preestreid ja pühi varandusi. Iial poleks olnud võimalik rajada ühtki suurt riiki, kui oleks kiindunud piinlikult ideaalse õigluse nõudeisse. Ka üksikud riigikorra vormid, mis reguleerivad riikide siseelu, ei ole sündinud õiglusepüüdest, vaid ainult isekate huvide tasakaalustusest. Ka eraelus laseb arukas end juhtida ainult kasulikkusest ja harrastab õiglust ja voojust ainult niipalju, kui see on sobiv kasulikkusele. Nagu riiklikus, nii on ka eraelus küllalt sagedased juhtumid, kus kasulikkus satub vastuolusse õiglusega. Kas müüja peab juhtima ostja tähelepanu kauba defektidele ja ostja ümberpöörduvalt müüja tähelepanu viimasele tundmatuile kauba hüvedele? Kas ma olen õigustatud laevahuku või kaotatud lahingust põgenemise puhul päästma oma elu mõne nõrgema ning viletsama kulul, kui ei ole ühtki pealtnägijat? jne. Sääraseid probleeme esitas Karneades palju nii era- kui ka riiklikust elust. Tema teise ettekande kvintessents on seega järgmine: On olemas õiglus, mis seisneb seadustele alistumises, kuid millel pole voojustega midagi tegemist ja mis üldse ei vääri õigluse nimegi, sest et ta rajaneb ainult arukusele, ja teine, s. o. loomulik ehk ideaalne õiglus, mis on arukusega vastuolus, sest et teotsev isik kahjustab end tema kaudu ise teiste inimeste kasuks.

Selle kõne mõju oli nii rabav, et vanameelsed rooma patrioodid Cato Vane-maga eesotsas hoolitsesid selle eest, et saadikute nõuded võimalikult kiiresti rahuldataks ja nad ise võimalikult kohe Roomast minema saadetaks, kus oldi tõsiselt hirmul nende kõnede peadpööritava mõju pärast rooma noorsoole. Nii väga kardeti siis veel Roomas dialektilist mõistetelahkamist ja kopitanud eelarvamiste erapooletut tuulutust. Vana Rooma suur sõjakas jaanalind pistis oma pea liiva sisse ja mõtles: võim on ikka parem kui vaim, seepärast elagu võim ja maha vaim, tulgu see pealegi Ateenast ja tema kuulsast Akadeemiast!

See ei olnud muide ainuke kord ajaloos, et Roomast aeti filosoofid välja. Keisrid Vespasianus ja Domitianus pagendasid päris vormiliste dekreetide kaudu Roomast kõik filosoofid ja nende taolised subjektid. Siis oli aga väljasaatmise põhjus (või vähemalt ettekäane) hoopis teine. Filosoofia oli jõudnud (vähemalt Roomas) degenerereeruda juba suurelt osalt parasitluseks, pika habeme kasvatamiseks ja oskuseks iga tühiseimagi teema üle kiiresti ning julgesti *pro* ja *contra* lobiseda. Jõukamates kihtides oli saanud moeasjaks pidada majas mõnd kreeka filosoofi, ja nii oli Rooma linn varsti üle ujutatud väikeste mõttetarkade suurest hulgast: kurb-tõsised mehikesed pikkade sorakil juustega ning takerdunud habemega, jääme rābaldunud vammus seljas, kepp käes, nagu neid kujutab epigrammaatik Martialis. Oli loomulik, et Vespasianus kui kainelt-asjalik praktilise ellusuhtumisega riigimees, kes muide tõsiseltvõetavale vaimutegelastele ei keelanud isegi oma ainelist abi, ei võinud taluda sääraseid subjekte oma riigi pealinnas. Ja siis talitati muidugi Cato-aegse proovitud retsepti järgi: mis ei kõlba, see välja! Et järjest kõveneva ainuvalitsuse päevil, kus isegi Euripidese värssi „võimukandjate narrusi tuleb sallida“ tsiteerimine laival tõi näitlejale kaasa käsu oma eluga lõpparve teha, niisugune avameelne disputatsioon riigikorra pahedest, nagu see esines eriti Karneades teises ettekandes, ei võinud tulla enam kõne allagi, on liiasti selge. Õiglus oli nende Tiberius'le, Caligula'le, Nero'de ja Domitianus'le ajal kujunenud, nagu seda postuleerisid Kallikles ja Thrasyma-

chos, pahatihti tõesti ainult tugevama tulususeks, kellel sagedasti polnud paraku isegi mõistust rakendada seda tulusust kuhugi sobivasse paika. Ja nii õigluse antinoomia viimaks lakkaski eksisteerimast antiikses mõttemaailmas, sest vägi-vallavalitsus seab ikka üles kaks alternatiivi: kas orjalik libitsemine või abso-luutne vaikimine, ent nende pooluste vahel pendeldades ei saa õigluse antinoo-mia kuskil ankurdada oma teesi ega antiteesi. Jäi seega üle ikkagi ainult üks võimalus: vaikimine.

ERVIN ROOS

PAUL A R I S T E, EESTI KEELE HÄÄLDAMINE. ELAV TEADUS NR. 92. TARTU 1939

See Eesti Kirjanduse Seltsi populaarteaduslikus sarjas ilmud raamat on määratud laiemale üldsusele eesti keele õige hääldamise käsiraamatuks. Ei ole selge, missugu-seid lingvistilisi teadmisi raamat eeldab lugejal. Paistab, et autor on paiguti unus-tand, kelle jaoks raamat on määratud. Ühelt poolt on seletatud tavalisi gümnaasiumi-grammatika mõisteid, nagu *klusiil*, *morfoloogiline* (lk. 7), kusjuures võõrsõna eesti-keelne vaste on antud kohe tekstis sulgudes. Paiguti on päris asjata antud paral-leelselt niihästi võõr- kui ka eestikeelne sõna, näit. „intervokaalselt (vokaalide vahel)“ (lk. 7), „vibreeruma ehk võnkuma“ (lk. 21). Teiselt poolt eeldab aga raamat lugejal palju spetsiaalsemaid lingvistilisi oskussõnu ja teadmisi, mida tavaline mittelingvist haritlane ei tarvitse teada. Nii (lk. 7) ei ole seletatud, missugused häälikud olid eesti keeles enne *g, b, d* (s. o. õieti *G, B, D*) asemel. Tähtede *k, p, t* all mõistab mitte-lingvist lugeja geminaate vastavalt kirjakeele ortograafiale. Lausest „Üldiselt on aga XVI sajandi kirjaviisis praeguste *b, d, g* asemel vastavais sõnades *k, p, t* sedavõrd üldised, et peab arvama, et häälduski oli praegusest erinev“ (lk. 7) võib lugeja järeldada, et kõnesolevad häälikud olid enne geminaadid (*kk, pp, tt*). Samuti on seleta-mata märkide *B, D, G* tähendus (lk. 11). Üldse oleks pidand raamatus selge vahe tegema kirjakeele ja foneetilise transkriptsiooni vahel, kusjuures viimase märkimis-viisi oleks tulnud muidugi täpselt seletada. Võibolla oleks kõige otstarbekohasem olnud raamatu alguses anda foneetilise transkriptsiooni (muidugi ainult niipalju, kui seda käesoleva raamatu jaoks vaja on) seletus. Samuti oleks vist kõige otstarbekohasem olnud raamatu lõpus anda lingvistiliste mõistete seletus (tekstis sulgudes esineva asemel), kusjuures sõnu oleks võind ennem rohkem kui vähe olla. Iga lugeja vaa-taks sealt muidugi ainult seda sõna, mida ta ei tea. Seletada oleks ehk võind ka sõnu nagu *häälehuuled, hõnguasend, vokaalharmoonia* jts.

„Ametliku“ normina ei saa käesolevat raamatut muidugi võtta, sest ta sisaldab ainult autori subjektiivseid arvamisi, mis osalt erinevadki ametlikust (VÕS-u või ÕS-u) normist. Samuti jätab autor mõned küsimused liig lahtiseks või väljendab oma seisu-koha liig tagasihoidlikult. Autori seisukohad on aga üldiselt täiesti vastuvõetavad, nii et seda raamatut võib üldjoontes kasutada normijuhendina. On väga tõenäo-line, et teda sellisena laiemal üldsuse poolt võetaksegi. Autor oleks võind oma autori-teeti kasutada selleks, et mõndagi head seisukohta kindlalt toonits fikseerida, eriti neis küsimustes, kus seni on olnud kaksipidi mõtlemisi.

Raamatus esinevaist positiivseist seisukohtadest mainitagu siin ainult mõningaid neid, mille suhtes seni on avaldatud ka vastupidiseid arvamisi. Täiesti tervitatav on juhis, et võõrsõnade algul tuleb *g, b, d* hääldada nagu *k, p, t*, seega *daam* nagu *taam*, *baar* nagu *paar* (lk. 38). Samuti sõnaalgulist *dž* on soovitatav hääldada *tš*: *tšungel* pro *džungel* (lk. 39), täpne kirjatäheline hääldus *džungel* tunduks kunstlik. Positiivne on ka, et *üü* normaalseks häälduseks eesti sõnades tunnustatakse *üi*, sest et „tunduks ülikorrektust taotleva afektina kui sõnades *süüa, lüüa, müüa, lüües*. püütakse pikka vokaali säilitada“ (lk. 52). Samuti näib õige olevat diffongide hääldamise norm: *pea, tean, seob*, tuleb hääldada *péa, téan, séob*. (lk. 56).

Sõnaalgulise *h* hääldamata jätmise oleks autor võind veel reljeefsemalt ja kate-goorilisemalt normiks kuulutada, kuigi siingi vägagi veenvalt veelkord on tõestatud *h* hääldamise mõtetust. Milleks seda energiakulu küll on vaja, mida mõnelt poolt soo-vitatakse rahva suurele enamusele täiesti võõra hääldusega? Tahaks loofa, et kõnes-

olev raamat aitab otsustavalt kaasa selleks, et ka meie õpetajaskonnas kaoks see väärvaade, et sõnaalgulist *h*-d tuleb truult hääldada. Autor on väga sallivalt jätnud vabaduse *h*-d hääldada neil, kel see on kaasa sündind. Selle vastu ei saa muidugi olla igapäevases kõnes. Kuid tahaks, et oleks selgemini rõhutatud, et norm on: sõnaalgulist *h*-d ei hääldata. Hääldamise reegleid ei ole ju kõige hädalisemalt vaja igapäevase jutuajamise jaoks, vaid hääldusnormi vajab kõigepealt teater. Siin ei saa jätta füüsilist vabadust. Tunduks ebaloomulik, kui üks näitleja hääldaks nii ja teine vastupidiselt. Sellelt seisukohalt oleks olnud tarvilik, et autor oleks oma raamatus mõnelgi juhul normi fikseerinud selgelt ja ühemõtteliselt. Või kuidas peab toimima koolis, kui tuleb õpilasele anda juhatusi mõne luuletuse deklameerimiseks või proosapala ettekandmiseks? Siin kerkib kohe *h* küsimus, eriti niisuguse teksti puhul, kus esineb palju sõnaalgulise *h*-ga sõnu. Deklamatsioon nõuab aga väga täpset diktsiooni ja tugevat hääldamist, seepärast võivad *h*-ga ja ilma *h*-ta ettekanne olla hoopis erineva ilmega. Kas peab siin õpetaja arvestama õpilase „kaasasündind“ keelt ja vastavalt ühte õpilast õpetama *h*-ga deklameerima ja teist ilma? Kuid hääldamise küsimusega kerkib alati koos üles ka ortograafia küsimus, milline probleem ei kuulu käsitletavasse raamatusse, kuid mis vajab siiski lahendust: kas me peame üldiselt kinni enamvähem foneetilisest ortograafiast (kusjuures ka käesoleva raamatu häälduse fikseerimise puhul kerkib üles mõningaidki küsimusi, kas ei tuleks ka vastavalt ortograafiat muuta) või läheme üle nn. ajaloolisele ortograafiale, s. t. edaspidi me enam hääldamise muutusi ortograafias ei märgi. Muidugi ei ole üldse ükski nn. foneetiline ortograafia (nagu teaduslik foneetiline transkriptsioongi) täpne koopia hääldamisest (nagu seda ka käesoleva raamatu autor eesti ortograafia kohta on näidand), kuid see ei tähenda seda, et peab sellest printsibiist täiesti loobuma. Näib siiski, et ainus õige seisukoht on, kui me ei taha tekitada õnnetut lõhet kirja- ja rahvakeele hääldamise ja ortograafia vahele, et üldiselt tuleb eesti keeles, niipalju kui võimalik ja tarvilik, tarvitada enamvähem foneetilist ortograafiat. Seepärast ka, kui me tunnustame normiks, et sõnaalgulist *h*-d eesti keeles ei hääldata, siis on ainult *a* ja *ü* küsimus, millal me loobume ka selle kirjutamisest. Siin on väga hästi võimalik ka selline moodus, et mõnedes vähestes sõnades, kus *h* kaotus tekitaks homonüüme, *h* jääb püsima (ka häälduses). Iseasi on muidugi, kui meil tahetakse omaks võtta Lelov-aegne komme, et peale häälduseks vajalike märkide tarvitame ka dekoratiivseid tähti. Kuid nagu autorigi tähendab, käib ortograafia ikka häälduse järel, ja hea oleks seegi, kui me esialgu niikaugelegi jõuame, et tunnustatakse, et sõnaalgulist *h*-d ei hääldata. Küllap siingi on mitmelgi raske loobuda oma aastaid kaitstud seisukohast.

Tervitav on see, et autor lubab ka sõnalõppu rõhutada, „kui tahetakse esile tõsta seda toimingut, mida väljendab lõpp“ (lk. 92), näit. *täna oli ahi kütmatä, kuid eile oli köetiid*. Sellist lõppude rõhutamist on seni ebakorrektselt peetud. Kuid seda ei tule piirata ainult „toiminguga, mida väljendab lõpp“, vaid lõppu peab olema võimalik alati hääldamisel rõhutada, kui teda on vaja sisuliselt rõhutada. Muutelõpu rõhutamise võimalus teeb sünteetilise sufiksilise väljendi sama otstarbekohaseks, kui seda on analüütiline kaassõnaline väljendus. Viimase vooruseks sünteetilisega võrreldes on muuseas just see, et kaassõna saab rõhutada, näit. *laua peal mitte all* (vrd. *laual, mitte all*). Alati ei ole võimalik eesti keeles käändelist väljendust asendada kaassõnalisega, sel puhul on morfeemi esiletõstmiseks otstarbekohane rõhutada käändelõppu, näit. *astmevaheldusegä, mitte astmevahelduseta*; abessiivis on muidugi võimalik *ilma* ette panna, kuid komitatiivi puhul ei ole alati võimalik tarvitada prepositsiooni *ühes* näit. toodud lausekatkes ei saa öelda *ühes astmevaheldusegä*.

Positiivseist hääldamisjuhistest märgitagu veel *r*-i palataliseerimata jätmist. Täiesti koomiline oleks meie generatsioonil hakata hääldama *kur'g, pur'k, kor'v*.

Niihästi ülemal esiletõstetud kui ka siin mainimata suurema osa raamatus esinevate positiivsete hääldusnormide kõrval esineb raamatus ainult mõningaid väga vähe-seid selliseid norme, mille puhul tekib küsimärke või mis vajaksid ehk veel uut süvenemist. Asjata on vist argoosõnadeski lubada hääldada *š* seal, kus teda vaja ei ole (lk. 24). Eesti õpilane hääldab üldiselt *špikker, špikerdama*; seepärast võiksid ka mõned peenutsevad vanemad loobuda hääldamisest *špikker, špikerdama*, mis jätab samasuguse mulje nagu hääldamine *šport, štaap, špaleer*. Samuti tuleks siia rühma kanda sõna *šlikerdama*, sest siingi ei tee *š*

sedä sõna ega tegevust peenemaks, seda enam, et isegi niisugune „peen“ sõna nagu *Sarm*, on pidand oma *s* kaotama ja esineb nüüd *sarm*, kujul.

Omaette probleem on, kuidas hääldada nimesid nagu *Kreutzwald*. Nimede hääldamisel tuleks arvestada ka, kuidas nime omanik ise on hääldand, ja ühiskonna traditsiooni. Lauluisa nime puhul see on kahtlemata *Kröitswald* (õigem -*vallt*). Ainult korrektset saksa ühiskeele normi taotlevad isikud hääldavad *Kroitsvallt*. Ühe nende juurde tuleks ka vist jääda, sest tegemist on ikkagi puhtsaksa nimega. Võibolla ei teekski viga, kui lubada siin balti-saksa hääldust, sest tegelikult see nimi ju balti-saksa algupära ongi. Hääldus *Kreitsvallt* tunduks aga täiesti nime moonutu-sena, sest selliselt kõlava nimega isikut pole kunagi olnud. Et *Eisen*'it hääldas ta ise ja teised eestlased *Eisen*, aga mitte *Aizen* või *Aizen*, see tuleb sellest, et selle nime juures ei tule teadvussegi, et see on saksa algupära, kuna siin on tegemist täiesti eesti foneetilise kombinatsiooniga.

hv~*f* vahekord vajab veel juurdlemist. Vigaseks tahaks siiski tunnistada häälduse *tugeftama* (lk. 45) (kas see nii väga üldine ongi?), kuna siin pole *f*-ks mingit tarvidust, sest väga hästi võiks hääldada *tuGeVtama*, ja kas ka mitte *tuGeVDama*?

Ei paista olevat küllalt põhjendatud, et *õõ* diffongeerimisse sõnades *rõõm*, *võõras*, *mõõk* tuleks suhtuda nii väga „teise pilguga“ kui *iü* diffongeerimisse (lk. 53). Arusaamatuks jääb, kuidas need kolm sõna *õe*-ga hääldamisel võiksid põhjustada „häirivat segiminekut“ sõnadega *õel*, *nõel*, *sõel*, nagu näib arvavat autor (lk. 53—54). Mis sellest, et viimastes on *õe* vanaks traditsiooniks, esimeses kolmes aga nooremaks?! Ei oleks halb, kui *õõ*-*õe* küsimustki veel kaalutaks, kuigi siin on tegu võrdlemisi väikese asjaga. Samuti ei ole põhjendatud, miks peab säilima diffong sõnades *päev*, *mäed*, *käes*, *sõed*, *kõetud* (lk. 54), kuna siin on väga üldine hääldamine *päev*, *määd*, *kääs*, *sööd* (mitte *söed*), *köötud* (mitte *kõetud*). Siin on vist tarvilik ühiskeele hääldust veel põhjalikumalt jälgida.

Samuti vajab veel põhjalikumalt jälgimist ja süvenemist palatalisatsiooni küsimus niihästi oma- kui ka võõrsõnades.

Lõpuks see eesti keele au ja uhkus — häälikute vältus. Kui enamik indoeuroopa ja soome-ugri keeli eraldab praktiliselt ainult kahte häälikute välteastet, lühike ja pikk, siis eesti keele grammatika eraldab kolme vältet. Nüüd ütleb aga autor: „Korrektne keel nõuab, et peab täpselt kinni pidama veel kahest foneetilisest ehk häälduslikust pikkusastmest, nimelt poolpikast ja nn. poolteistpikast vokaalist“ (lk. 82). Nii et „peab täpselt“ kinni pidama veel kahest astmest, kokku seega viiest! Algul kohutab see lause päris ära. Kuid tekst, mis sellele järgneb, näitab, et siin nii rängalt mõeldud ei olegi, vaid et siin antakse päris mõistlikke ja kergesti jälgitavaid juhiseid eesti keele vältete õigeks hääldamiseks. Kui aga eeltoodud, raamatus lk. 82 esineva lause põhjal mõni hakkab täpselt püüdma hääldada viit pikkusastet, siis ta teeb endale küll liigseid raskusi, mispärast seda lauset ei saa raamatus kiita. Tegelikult on igal eesti keele kõnelejal tarvis silmas pidada ikka õnneks ainult kolme vältet, ja on sellestki küllalt. Kui siingi kirjakeele norm arvestaks ühiskeele hääldust! Allakirjutanu on kahjuks eesti keele keerulise vältesüsteemi suhtes feissugusel seisukohal kui kõnesoleva raamatu autor. Eesti keele vältesüsteemi ei tule pidada mitte suureks vooruseks, vaid teatavaks miinuseks. Selle vältelise olukorra tekkimisel on oma põhjused, mis ei ole aga mitte funktsioonilist laadi, kuigi praegu näiteks 2. ja 3. vältet funktsioone eraldavad. Ei ole võimatu, et need keerulised vältevahekorrad tulevikus tasanduvad.

Ühenduses kvantiteediga on huvitav autori seletus rahvalaulude skandeerimisest (lk. 85). Skandeerimise pooldajad (näit. Joh. Aavik) on seni õpetand nii, et skandeerimisel tuleb neid värsirõhulisi silpe, millele ei lange tavalist dünaamilist sõnarõhku, ainult rõhutada, kuigi kergelt, kusjuures tuleb hoiduda neid silpe kvantitatiivselt venitamast. Nüüd tõendab aga autor isiklike tähelepanekute põhjal Kihnu lauluretsitatsioonist, et skandeerimine seisab just selles, et värsirõhulisi silpe tugevasti venitatakse (lk. 86):

Kõik laisaad käivääd kiriiku teedä

Seega ka:

Meil tuleeb hüvaa sügiise

pro:

Meil tuléh hüvâ sügise

Lk. 7 võib lugejal mulje jääda, nagu oleks *Arwidson* ise leiutanud eesti GBD märkimiseks tähed *k, p, t*. Oleks pidanud ütleva, et *A.* võttis selle märkimisviisi soomest, kuna eesti *GBD* on kõlaliseselt lähedased (soome) *k, p, t*-le.

Raamatu stiil on lihtne ja väga kerge, eriti võrreldes mõne teise populaarteadusliku või isegi algkooliõpilastele määratud teosega. On küsitav, kas raamatusse oli vaja mõningaid isiklikku laadi müksavaid vihjeid, nagu näit. lk. 34: „See häälduslik võõrapärasus on omane isegi mõnedele niisuguseile isikuile, kes seisavad eesti keele uurimisele ning arendamisele õige lähedal.“

Raamatu sisu jälgides ei ole selle keelest midagi häirivat silma hakand, keel on kooskõlas stiiliga. Väljenduse tagasihoidlikus lihtsuses tundub dissonantsina moesõna *üritama* lauses *kuidas autorid on üritanud lahus hoida eesti h-d saksa omast* (lk. 25). Loomulik lihtne stiil oleks muidugi *kuidas autorid on püüdnud lahus hoida*. Uue aja tendentsile vastav moemorfeem on *-u*- sõnas vibreeruma pro vibreerima (lk. 21). Kui palju on *Joh. Aavik* selle tarbetu *-u*- vastu võidelnud! Kuid nähtavasti peitub selle moodsa eesti keele tendentsi taga mõni müstiline kõrgem jõud, millist tegurit mõned lingvistid on arvand peituvat häälikseaduste taga.

Kokkuvõttes kujuneb kõnesolev raamat oma väiksest mahust ja tagasihoidlikkusest hoolimata tähelepandavaks lisandiks meie napile keeleteaduslikule kirjandusele. Häälendamise käsiraamatuks tuleb teda soojalt soovitada kõigile eesti keelt kõnelejaile, eriti aga eesti haritlastele, kel tuleb avalikult esineda ja kelle kõne on sageli rikkalikult garneeritud igasugu kuulajaid häirivate võõrapärasustega. Eriti oleks seda raamatut vaja kõigi ainete õpetajaile — mitte ainult eesti keele —, koolide inspektoreile, kõigile ametnikele, riigi ja rahva sulastele. Oma kerge loetavuse tõttu on raamat väga kasulik ka keskkooli- ja gümnaasiumiõpilastele. Muidugi ei võiks raamat puududa ühestki avalikust ega kooliraamatukogust.

V. Tauli

**„AKADEEMIA“ esimene uueaasta number
ilmub veebruaris 1940.**

Toimetuse.

**Käesoleva numbriga on kaasas J. Torki raamatu „Eesti
laste intelligents“ tellimisleht.**

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishin aasta lõpuni kr. 5.—

**Toimetuse: Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Piip,
tegev- ja vastutav toimetaja Jaan Ots.**

Talitus avatud kella 11—14. Toimetaja kõnetund kella 13—14.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Velistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 33-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 12. jaan. 1940.

RESTORAN-
ÖÖLOKAAL

Sinimandria

Tartus, Kompanii 2
Telef. 21-27

*Mugavad ruumid
Parim köök*

KOHIK

A
T
L
E
N
TARTU

*Jaauaris
aval
11 osakonna*

Rahvuslik
sisustus!

AVARUST!
MUGAVUST!

AIS

Tartu Pank

VANIM KOMMERTSPANK EESTIS
ASUTATUD 1868. AASTAL
Aktsiakapital KR. 1.000.000.—

Peapank: Tallinnas, Kinga 1
Osak.: Tartus, Suurturg 20

Telef.: kodukeskjaam 4120
kauekõned 2686
juhataja 4121

Annab laene mitmesugustel kindlustustel
Võtab raha hoiule makstes ajakohast protsenti
Garantiid igasugusteks otstarveteks
Toimetab sissenõudmisi vekslite ja muude dokumentide järgi
Saadab raha igasse kohta nii kodumaal kui ka välismaal
Ostab ja müüb välisvaluutat sularahas ning tšekkides
Moodne teraskamber. Teraslaekad mitmesuguses suuruses
Erikamber pakkide hoiuks
Väärtuste valitsemine.

Toimetab kõiki muid pangatehinguid

Panga juures Eesti Kindl. A.-S. „Polarise“ peaagentuur

Tartu Linnapank

TARTUS, RAEKOJAS, TELEFONID 22-32, 31-32

Võtab raha hoiule jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi.

Annab laenusid. Ostab ja müüb väärtpabereid. Müüb Riigi Klassiloterii pileteid.

Toimetab kõiki pangaoperatsioone!

Saadaval hoiukarbid.

Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkam. kohtades maal

Rohkem valgust on seadnud enda sihiks ajakiri

TÄNAPÄEV

TÄNAPÄEV — see nimi peaks kõlama hästi kõigile neile, kes elavad kaasa oma ajaga ja jälgivad sündmuste voolu esirindelisi laineid.

TÄNAPÄEV on teejuhiks igale teadlikule kodanikule. Ta avaldab oma veergudel selgitavaid ja arvustavaid kirjutusi kõigist aktuaalseist ühiskondlikest, majanduslikest, kultuurilisist ja kirjanduslikest küsimusist, milles igal kodanikul on vaja seisukohta võtta.

Parimad autorid igalt alalt. Huvitav, pildirikas ja aktuaalne sisu. Kaastöölised üle maa. Rutake uue aasta tellimistega.

TÄNAPÄEVA tellimishind 1940. a. on kr. 3.60 ($\frac{1}{2}$ a. 1.80, $\frac{1}{4}$ a. kr. 0.90). Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised, raamatukauplused ja meie esindajad. Tellimishinna võib maksa ka meie posti jooksvale arvele nr. 2232 või saata postmarkides talitusele.

TÄNAPÄEVA TALITUS

Tartus, Kastani 38, pk. 76, tel. 34-29.

Külastage

Vanemuise einelauda!

Inimeses endas samuti kui ümbruses, kus toimuvad tema eluaskeldused, ilmneb liiga palju ebakorrapärasust, et täielikult usaldada kõike iseenda hooleks ning jõule ja mitte otsida liitlast, kes hädaajal ulataks talle ja ta perekonnale abistava käe.

Ja niisuguseks liitlaseks on eelkõige Ühistegelik Kindlustusselts „Eesti“ igapähele, kes sõlmib temaga vastava liidulepingu elu- või varandusekindlustuse näol.

Firma

M. Jänes, Tartu

VANIM JA SOLIIDSEIM MANUFAKTUUR - SUURÄRI

Ajakohases valikus parimaid palitu-, ülikonna-, mantli- ja kleidi-

UUDISRIIDEID

SUUR VALMIS ÜLERÕIVASTE OSAKOND

Tellimiste vastuvõtt. Oma töökoda.

Moodsaid karusnahku

F. MA M. JÄNES Tartu, Kaubahoov 8-9-10-11-12
Kõnetraat 25-91. Asutatud 1899 a.

1 krooni kuus

suudate kindlasti panka sisse maksta oma lapse arvele. Selle väikese sissemaksuga kogute lapse täisealiseks saamiseni

350 krooni

suuruse kapitali. On aga Teil võimalik rohkem säästa, siis kasvab ka kapital vastavalt suuremaks. Sellega kindlustate lapse tulevikku ja valmistate rõõmu enesele ja temale.

See pärast

Juba täna

astuge lähemasse ühispanka või Ü. K. Eesti Rahvapanka ja avage oma lapse nimele hoiuarve ja makske sinna järjekindlalt iga kuu kindel summa.

Hoiuarveid avavad kõik ühis pangad, hoiu ja laenukassad ja ka

Ü. K. EESTI RAHVAPANK

TALLINNAS, S. KARJA 19

Elule lähemale

Rõõm on lugeda „Rahvalehte“ tema alati värske, huvitava ja elava sisu tõttu. Sest „Rahvaleht“ kirjeldab elu, nagu see tõeliselt on — mitmekülgne ja ikka vahelduv.

„Rahvaleht“ ei anna uudiseid edasi kuivas protokollistiilis, vaid kirjeldab sündmusi ka nende inimlikust küljest. Ta viib meid asjaosaliste keskele, lastes kaasa elada nende tegevusele, rõõmudele ja muredele. Ja see teebki „Rahvalehe“ elulähedaseks.

Igäüks leiab „Rahvalehest“ midagi endale — erileheküljed mitmelt huvialalt, suur illustreeritud jutulisa, algupäraseid joonealuseid, toredaid naljaseeriaid, rohkesti päevakohaseid pilte jne.

TELLIGE ELULÄHEDANE „RAHVALEHT“

Tellimisel suured soodustused. Kõik tellijad saavad „Esmaspäeva“ 15 sendiga kuus, 3 kuu ja pikema aja tellijaile on „Perekonnaleht“ ning „Ajude Gümnaastika“ poole hinnaga. Tellida saate igast postiasutisest.